

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI**

**1999- 2009 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DEKİ SİYASİ
PARTİLERİN ERMENİ SORUNUNA BAKIŞI**

Yüksek Lisans Tezi

Fatma Zerrin DAĞCI SAKARYA

Ankara-2010

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI**

**1999- 2009 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DEKİ SİYASİ
PARTİLERİN ERMENİ SORUNUNA BAKIŞI**

Yüksek Lisans Tezi

Fatma Zerrin DAĞCI SAKARYA

Tez Danışmanı

Prof.Dr.Çağrı ERHAN

Ankara-2010

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

..... ANABİLİM DALI
..... BİLİM DALI

.....
(TEZİN ADI YAZILACAKTIR)

.....
(YÜKSEK LİSANS TEZİ YA DA DOKTORA TEZİ OLDUĞU YAZILACAKTIR)

Tez Danışmanı :

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Çağrı Erhan
Doç. Dr. M. Fatma Selimkaya
Prof. Dr. Çınar Özen

İmzası

Tez Sınavı Tarihi

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ERMENİ SORUNUNUN ORTAYA ÇIKMASI

I. ERMENİ SORUNUNUN TANIMI.....	2
A. Bir Coğrafi Bölge Olarak Ermenistan ve Anadolu'daki Ermeni Varlığı	3
1. Ermenilerin Kısa Tarihi.....	4
2. Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Yıllarında Ermeniler	6
a. Osmanlı Siyasi ve Sosyal Hayatında Ermeniler: “Altın Yıllar”	7
3. Küçük Kaynarca Antlaşması ile Yeni Dönem	8
II. OSMANLI YÖNETİMİNE KARŞI ERMENİ DİRENİŞİNİN BAŞLAMASI	9
A. Ermeni Rönesansı.....	9
B. Osmanlı-Ermeni İlişkilerinin Bozulma Nedenleri.....	9
1. Fransız İhtilalinin Etkisi.....	10
2. Mezhep Mücadelesi ve Ermeniler	10
3. Osmanlı Devletinin Zayıflaması	12
a. Bozulan Barış ve Büyük Devletlerin Etkisi	12
b. Kırım Savaşı ve Reformlar Süreci	14
C. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşının Ermeni Sorununa Etkisi.....	16
III. ERMENİ CEMİYETLERİ.....	18
A) Hınçaklar.....	18

B) Taşnaklar.....	19
C) Armenekan Komitesi ve Diğer Cemiyetler.....	19
IV. HAMİDİYE ALAYLARI	20
V. ERMENİ TERÖRÜNÜN BAŞLAMASI.....	21
1. Kilisenin Etkisi	22
2. Ermeni İsyancıları	22
a. Birinci Dünya Savaşından Önceki İsyancılar.....	23
b. İsyancıların Sonuçları.....	24
VI. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE TEHCİRE GİDEN YOL	24
A. Osmanlı Nüfusu İçinde Ermeniler	24
B. Birinci Dünya Savaşında Ermeniler	26
1. Savaşın Başlaması.....	27
2. Anadolu'da Meydana Gelen Olaylar Karşısında Osmanlı Devletinin Aldığı İlk Tedbirler	29
3. Tehcir Kararının Alınması	29
İKİNCİ BÖLÜM	
TEHCİRDEN GÜNÜMÜZE ERMENİ SORUNU	
I. SOYKIRIMIN ANLAMı.....	31
II. TEHCİRİN ANLAMı.....	34
A. Dünyada Göç Olayına Örnekler	35
B. Ermenilerin Göç Ettirilmesinin Nedenleri	36
C. Zorunlu Göçün Gerçekleştirilmesi	37
a. Zorunlu Göçe Tabi Tutulmayan Ermeniler	37
b. Tehcir Edilen Ermeniler.....	38
c. Tehcir Sırasındaki Aksaklıklar	39
D. Ermeni Tehcirini Holokosttan Farkı.....	39

E. Tehcir Suçluları	41
III. ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU	42
A. Barış Konferansı	42
B.	
a. King-Crane Heyeti.....	45
b. General Harbord Heyeti.....	45
IV. SEVRES ANTLAŞMASI.....	46
V. LOZAN ANTLAŞMASINDA ERMENİLER	47
VI. LOZAN SONRASI TÜRKİYE-ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ	49
A. Hovannes Kaçaznuni ve Ermeni Sorunu.....	49
B. Lozan'dan Sonra Türkiye-Ermenistan İlişkileri.....	50
C. Cumhuriyet Dönemi.....	51
a. Ermeni Diasporasının Oluşumu	52
D. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemi	53
a. Ermeni Milliyetçiliğinin Tekrar Canlanması	53
E. Dönüm Noktası:1965	54
F. Ermenilerin 4T Planı	56
a. Planın İlk Aşaması: Tanıtım.....	56
b. Planın İkinci Aşaması: Tanınma	57
c. Planın Üçüncü Aşaması: Tazminat	57
d. Planın Dördüncü Aşaması: Toprak	58
VII. ERMENİ TERÖRÜ	58
VIII. ERMENİSTAN CUMHURİYETİNİN KURULUŞU	60
A. Bağımsızlık Bildirgesi ve Bağımsızlığın İlanı	60
B. Levon Ter-Petrosyan Dönemi ve Karabağ Sorunu	60

C. Robert Koçaryan Dönemi	62
a. Ermeniler İçin Türkiye Vizesinin Koşulları.....	64
IX. SİVİL GİRİŞİMLER	65
A. Türk-Ermeni Barıştirma Komisyonu (TEBK).....	65
B. Viyana Türk-Ermeni Platformu (VAT)	67
X. MEKTUP TEATİSİ.....	69
XI. FUTBOL DİPLOMASİSİ.....	70
XI.. TÜRKİYE VE ERMENİSTAN ARASINDA İMZALANAN PROTOKOLLER	72
A. Parafe Edilen Protokollerin İmzalanması.....	73
a. İmzalanan Protokollere Tepkiler.....	74
b. Türkiye-Ermenistan Maçı ve Bayrak Krizi.....	75
B. Protokoller ve Kars Antlaşması	76
C. Karabağ Sorunu	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLERİN ERMENİ SORUNUNA BAKIŞI

(1999-2009)

I. SİYASİ PARTİ KAVRAMININ TANIMI.....	78
A. Partide Önderlik	78
B. 1999-2009 Yılları Arasında Kurulan Hükümetler ve Parlamentoda Temsil Edilen Siyasi Partiler	79
II. TÜRKİYE'DE DIŞ POLİTİKA YAPIM SÜRECİ	79
III. SİYASİ PARTİLERİN PROGRAMLARINDA DIŞ POLİTİKA VE ERMENİ SORUNUYLA İLGİLİ SÖYLEMLERİ.....	81
A. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)	81
B. Cumhuriyet Halk partisi (CHP)	81
C. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP).....	82

D. Demokratik Sol Parti (DSP).....	82
E. Demokrat Parti (DP)	82
F. Saadet Partisi (SP).....	83
G. Türkiye Partisi(TP).....	83
H. Anavatan Partisi (ANAP).....	84
İ. Barış ve Demokrasi Partisi (BDP)	84
IV. ERMENİ SORUNUNA SİYASİ PARTİLERİN BAKIŞI.....	85
A. Ermeni Sorunu ve Unutulmama Nedenleri	85
B. Tehcirin Nedenleri.....	90
C. Tehcir Sırasında Güvenlik Sorunu	94
D. Tehcirin Amacı ve Anadolu'nun Ermenilerden Arındırılması Konusu.....	97
E. Moskova, Kars ve Lozan Antlaşmaları ve Ermeni Sorunu.....	100
F. 1915'te Yaşananlar Olaylar ve1948 Tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi.....	103
G. Holokost ile 1915 Olaylarının Benzerliği	107
H. Diaspora Ermenilerinin Soruna Katkısı	109
İ. Ermeni Sorununun Çözümünde Türkiye'nin Gecikme Konusu	115
J. Türkiye Tek Başına Hukuk Yoluna Başvurma Olasılığı	119
K. Ermeniler "4T" Planından Vazgeçerler mi?	123
L. Türkiye Ermenistan'a Karşı Kırmızı Çizgilerinden Vazgeçebilir mi	125
M. Konunun Tarihçilere Bırakılması Konusundaki Siyasi Parti Görüşleri.....	128
N. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Erivan'a Futbol Maçı İzlemeye Gidişi	131
O. Türkiye İle Ermenistan Arasında İmzalanan Protokoller Konusunda Görüşler ...	134
P. Sınırların Açılması	142
R. Ermenilerin Toprak Ve Tazminat Talepleri Gerçekleşir mi?	144
S. Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Geleceği.....	147

Ş. Çözüm İçin Öneriler	151
SONUÇ	156
ÖZET	160
ABSTRACT	161
KAYNAKÇA	162
EKLER	167

KISALTMALAR LİSTESİ

AA	: Anadolu Ajansı
AB	: Avrupa Birliği
AB-KPK	: Avrupa Birliği Karma Parlamento Komisyonu
ABD.	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANC	: Armenian National Congress
ARF	: Armenian Revolutionary Federation
ART	: Avrasya Televizyonu
ASALA	: Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia
AÜ	: Ankara Üniversitesi
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
AVİM	: Avrasya İncelemeleri Merkezi
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BYEGM	: Basın Yayın Genel Müdürlüğü
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti

DTP	: Demokratik Toplum Partisi
Ed.	: Editör
ERAREN	: Ermeni Araştırmaları Enstitüsü
FİFA	: Fédération Internationale de Football Association
ICTJ	: International Centre of Transitional Justice
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
NATO	: North Atlantic Treaty Organisation
s	: Sayfa
SP	: Saadet Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
TARC	: Turkish Armenian Reconciliation Commission
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDP	: Türk Dış Politikası
TEBK	: Türk Ermeni Barışma Komisyonu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TP	: Türkiye Partisi
VAT	: Viennese Armenian Turkish Platform

GİRİŞ

1915'te meydana gelen ve "Ermeni sorunu" olarak anılan konu, "Doğu Sorunu"nun önemli bir parçasıdır. Üzerinden yüz yıla yakın zaman geçmiş olsa da, sorunun Türk Dış Politikasında etkisi giderek artmış, Türkiye'nin Kafkasya politikalarından başlayarak, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği politikalarını etkiler hale gelmiştir.

Osmanlı Devletinin önemli bir etnik grubu olan Ermeniler, Fatih Sultan Mehmet'ten II.Mahmut dönemine kadar gayrimüslimler arasında en fazla öne çıkan grup olmuş ve devletle kaynaştıkları için millet-i sadıka sıfatını kazanmışlardır.

Fransız Devriminden sonra Osmanlı İmparatorluğu içindeki ulusçu akımlar, büyük devletler tarafından teşvik edilmiştir.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devletinin zayıflamasıyla Ermenilerin kurdukları Taşnak ve Hınçak gibi örgütler, Osmanlı toprakları üzerinde bağımsız bir Ermenistan kurmak üzere mücadele etmişler ve bu örgütler aracılığıyla, Doğu ve Güney doğu Anadolu'nun çeşitli kentlerinde isyanlar çıkmıştır. Birinci Dünya savaşı sırasında Osmanlı ordusu çeşitli cephelerde savaşırken bir taraftan da Ermeni çetelerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Savaş sırasında başkaldırılar, isyanlar ve karşılıklı öldürmeler başlayınca Osmanlı Hükümeti tehcir kararı olmak zorunda kalmıştır.

Zorunlu göç sırasında iklim koşulları, hastalıklar, devlet otoritesine karşı çıkan aşiretlerin saldırıları ve güvenliğin yetersizliği nedeniyle ölümler olmuştur.

Dünyanın dört bir yanına dağılmış olan Ermeniler kimliklerini 1915 olaylarına dayandırıp "soykırım"a uğradıklarını iddia etmişlerdir.

S.S.C.B.'in dağılmasından sonra Ermenistan'ın bağımsız olması bu durumda bir değişiklik yapmamıştır. Türk-Ermeni ilişkileri halen, "kan davası" görüntüsünü korumaktadır. Konu Türk dış politikasında etkisini arttırmış, zamanla Türkiye'nin bu alanda manevra alanını daraltmaya başlamıştır.

Bu çalışmanın amacı 1999-2009 döneminde T.B.M.M.'de temsilci bulunduran siyasi partilerin, Ermeni sorununa bakışını ortaya koymaktır.

Çalışmanın birinci ve ikinci bölümlerinde başlangıçtan 2009 yılına kadar ilişkilerin tarihçesi, üçüncü bölümde ise T.B.M.M.'de temsil edilen siyasi partilerin soruna bakışı yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ERMENİ SORUNUN ORTAYA ÇIKMASI

"Tarih yazmak, tarih yapmak kadar önemlidir. Tarih yazan, yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat, maalesef, insanlığı şaşkırtacak bir mahiyet almaktadır."

M. Kemal ATATÜRK

I. ERMENİ SORUNUNUN TANIMI:

Bir zamanlar “Ermeni Gailesi” olarak isimlendirilen Ermeni sorunu, Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde bağımsız bir Ermenistan devleti kurma çabaları, Osmanlı idaresinin buna karşı çıkması sonucu bazı önleyici tedbirler alması ve bunun oluşturduğu anlaşmazlıklar ve çatışmalardır.

“Gaile”, dert, sıkıntı, keder, üzüntü, anlamına gelmektedir. Uğraştırıcı iş, yük, baş belası, istenmeyen durum, meselenin ötesinde ağırlığı olan sorun gibi anlamları da vardır.¹

Ermeni ‘gailesi’ basit bir sorun değil, sui generis bir sorundur. Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyetine miras kalmıştır ve neredeyse yüzyıldır kan davası görüntüsünden kurtulamamıştır.²

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra ortaya çıkan bağımsız Ermenistan Cumhuriyeti ile ilişkiler 1915 de yaşanan trajik olaylar nedeniyle sancılı olarak gelişmiştir. Bunun nedeni sorunun çok boyutlu olmasıdır. Ermeni sorunu bir uluslararası ilişkiler sorunu olduğu kadar, siyasi, sosyolojik ve psikolojik temelleri de olan bir konudur.

Ermenilerin “soykırım” iddialarının temelinde Ermenistan dışındaki Ermenileri Türk

¹ Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük.

² Şimşir, Bilal, **Ermeni Meselesi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005, s.10.

düşmanlığıyla ayakta tutarak, Musevilerin İsrail devletinin oluşumuna giden yolu izlemesi yatmaktadır.

A. Bir Coğrafi Bölge Olarak Ermenistan ve Anadolu'daki Ermeni Varlığı

Her ihtilafın bir geçmişi vardır ve bunu anlamadan olayların nedeni ve sonucunu bilmek mümkün değildir. 1915 olaylarını daha sağlıklı biçimde analiz edebilmek ve o günlere nasıl geldiğini anlamak için bu tarihten önce neler yaşandığını iyi bilmek gerekir.

Bugün Türklerin ve yabancıların "Ermeni" olarak isimlendirdikleri toplumla Ermenistan adının bir ilgisi bulunmamaktadır. Ermenistan ismi bir coğrafi bölge olarak pek çok kaynakta yer alır. Tarihçi Frederic Macler'e göre Ermenistan'ın Pers İmparatorluğuna bağlı bir eyaletidir.³

Ermenistan ismine ilk kez Pers kralı I. Darius'un, MÖ 515 tarihinde yaptırdığı Behistun anıtında rastlanmaktadır. Burada Ermenistan'ın Pers İmparatorluğuna dahil bir tür eyalet olduğu kayıtlıdır.⁴ Tarihçi Xenophon, MÖ 399'da bölgeyi gezmiş ve tuttuğu kayıtlarda ayrıntılı bilgi aktarmıştır. Eserinde bölgenin adı 'Armenia' olarak geçmektedir.⁵

Ermeni toplumunun tarihi hakkında Ermeni ve yabancı tarihçiler arasında bir görüş birliği bulunmamaktadır. Ermeniler tarihlerini yazarken gördükleri yerine görmek istediklerini yazmışlardır. Kendi tarihlerini eskilere götürerek, medeniyeti, astrolojiyi, madenciligi kendilerinin keşfettiğini iddia edip, insanlık tarihinin Sevan (Gökçe) gölünün kıyılarında başladığını iddia etmişlerdir.⁶

Ermenilerin, Kitab-ı Mukaddes anlatılarına göre bir tarih yaratma çalışmaları VII. yüzyıldan itibaren kilise mensupları tarafından başlatılmıştır. Tek Tanrılı dinlerde var olan tufan söylemine göre Nuh Peygamber, kavmini hayatta tutmak için büyük bir gemi

³ Macler, Frederic, *La Nation Armenienne, Son Passe, Ses Malheur*, Paris, 1924 sh 18.

⁴ Uras, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul, Belge Yayıncılık, 1987, s. 99-102.

⁵ Gürün, Kamuran, *Ermeni Dosyası*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s.30.

⁶ Şihaliyef, Emin Arif, "Ermenilerin Kimliği ve Büyük Ermenistan Efsanesi", *Ankara Üniversitesi Dergisi*, s.2 - <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/19/33.pdf>.

tasarlamış, tufan bittiğinde bu gemi Ağrı (Ararat) Dağ'ında karaya oturmuştur. Khorenli Moise ve Toma Ardzrouni gibi Ermeni vakanüvistlerine göre, Ermenilerin soyları Nuh Peygambere dayanır; bu nedenle de Ağrı Dağı Ermeniler için kutsaldır.⁷

Ermeniler, kendilerinin Nuh Peygamberin oğlu Yafes'in soyundan gelen Hayk'ın oğulları olduklarını iddia ederler. Kendilerine Hay, ülkelerine de Hayastan derler. Erivan, onlara göre Babil kadar eski bir kenttir.⁸

Ermenistan isminin Urartu Kralı Aramu'dan geldiği iddia edilse de tarihçiler Ermenilerle Urartuların hiç bir bağının olmadığını ispatlamışlardır. Urartu dilinin de Ermenice ile bir ilişkisinin olmadığı kanıtlanmıştır. Urartuların bir alfabeye sahip olmalarına rağmen, Ermeniler çok daha geç bir tarihte (MS 406) bir alfabe oluşturmuşlardır. Anadolu ve Kafkasların en eski halklarından birisi olan Ermenilerin Doğu Anadolu ve bugünkü Ermenistan'a MÖ 1200 de Trakya'dan geldikleri rivayeti mevcuttur. Bu görüş Ermeni tarihçileri arasında en çok benimsenendir. Dilleri ise Hint-Avrupa dillerinin doğu kolundandır.⁹

1. Ermenilerin Kısa Tarihi

Ermenilerin Doğu Anadolu ve Kafkasya'ya MÖ 1200'lerde geldikleri rivayet edilir. Ermeniler tarih boyunca küçük, bölgesel krallıklara bölünmüş olarak ve çoğunlukla yabancı hakimiyeti altında yaşamışlardır. İlk kez MÖ 7. yüzyılda Birinci Tigran döneminde Medlerin Asur İmparatorluğunu yıktığı ortamda bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesinde ortaya çıkmıştır. Daha sonra Ermeni kralların yönetimi Pers hakimiyeti karşısında yetersiz kalınca, Pers hakimiyetini kabul etmek ve vergi ödemek zorunda kalmıştır. Bağımsızlığını kaybeden ülkeye, Ermeni Krallarını Pers İmparatoru atamaya başlamıştır.

⁷ Hovannassian, Richard, **The Armenian genocide in perspective**, Transactions Publishers, New Jersey, s.19.

⁸ Gürün, a.g.e., s.23.

⁹ Gürün, a.g.e., s.28.

Pers hakimiyeti Ermeni Kralı Büyük Tigran döneminde sona ermiştir. Yaklaşık kırk yıl süren Büyük Tigran döneminde(MÖ 95-45) sınırları genişlemiş ve bazı Ermeni kaynaklarına göre, Asya'nın en güçlü ülkelerinden birisi haline gelmiştir.¹⁰

Ancak Roma ve tekrar başlayan Pers saldırıları bu ilerlemeyi durdurmuştur. MÖ 69 yılında Romalı General Lucillus Ermenistan'a girerek başkent Tigranakert'i kuşattığında sadece bağımsızlığını değil, iki imparatorluk arasında paylaşılarak, topraklarını da kaybetmiştir.

Milattan sonra üçüncü yüzyılın sonuna doğru, Hıristiyanlık Ermenilerin de bulunduğu coğrafyada yayılmaya başlamıştır. Bazı Ermeni tarihçilere göre MS 301 yılında Ermeni Kralı Dırtad vaftiz olarak Hıristiyanlığı kabul etmiştir.¹¹ Ermenilerin 36 harfli alfabelerinin ortaya çıkması, Hıristiyanlaşmalarından yaklaşık bir asır sonra, MS 405 yılındadır. Amerikan kilisesinin aziz olarak kabul ettiği, Mezrop Mashtots adlı bir keşiş tarafından bulunan bu alfabeye daha sonra iki harf daha ilave edilerek harf sayısı 38 e çıkmıştır.¹² İncil Ermeniceye, MS 434 yılında çevrilmiştir.

Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasından sonra Bizans ve Sasani İmparatorlukları tarafından paylaşılan Ermenistan, 640 yılında Arap egemenliğine geçmiştir. Tüm Ermenistan'ın Türk egemenliğine girmesi ise Malazgirt Savaşı sonundadır(1071). Urfalı din adamı ve tarihçi Mateos, Vekayı-Name adlı eserinde Selçuklu Sultanlarının Anadolu'nun fethi sırasında Ermenilere zulüm yapılmadığını, dinlerini değiştirmeye zorlanmadığını, kilise ve manastırlarını yakmadığını anlatmıştır. Bu nedenle Ermeniler, Bizans'a karşı Türkleri bir kurtarıcı olarak görmüşlerdir.¹³

11. yüzyılda Selçuklu akınlarına karşı koyamayan bir grup Ermeni Kilikya bölgesine göç etmişse de Ermenilerin çoğunluğu Doğu Anadolu ve Kafkasya'da yaşamaya devam

¹⁰The Renaissance of Armenia, Tigran the Great, Ministry of Foreign Affaires, Armania, History, <http://www.armeniaforeignministry.com/arm/index.html>.

¹¹ Tuğlacı, Pars, **Tarih Boyunca Batı Ermenileri**: Cilt1 (287-1851), Pars Yayıncılık, İstanbul 2004, s.1.

¹² "The Armenian Alphabet", http://www.hyeetch.nareg.com.au/armenians/language_p2.html.

¹³ Toksoy, Ahmet, Ermeni tarihçi Mateos'ta Alpaslan ve Melikşah, Ermeni Araştırmaları,1. Türkiye Kongresi Bildirileri- I.Cilt, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=YayinIcerik&IcerikNo=42>.

etmiştir. Haçlı seferleri sırasında kurulan Kilikya Krallığı 1393 de Memlûklüler tarafından yıkılmıştır.

2. Osmanlı İmparatorluğu kuruluş ve yükselme yıllarında Ermeniler:

Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarında Ermeniler, Çukurova, Doğu Anadolu ve Kafkasya bölgelerinde küçük beylikler ve prenslikler olarak ve dağınık biçimde yaşıyorlardı. Başta İran ve Bizans olmak üzere diğer küçük devletlerin yönetimi altındaydılar.

Osmanlılarla ilk ilişkiler dinsel anlamda olmuştur. Osman Gazi 1324 yılında Bursa'yı başkent yaptıktan sonra Kütahya'da bulunan Ermenileri ve Ermeni Ruhani reisliğini Bursa'ya nakletmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesi ve akabinde başkent ilan etmesi ile Bursa'da bulunan Ermeni ruhani başkanı Hovakim'i İstanbul'a getirtmiş ve 1661 yılında yayınladığı bir fermanla Ermeni Patrikliğini kurmuştur. Kısa bir zaman içinde çeşitli yerlerden İstanbul'a göç eden Ermeniler bu kentte büyük bir cemaat oluşturmuşlardır.

İslam hukukunda azınlık kavramı yerine "zımî" terimi kullanılmıştır. Zımî, zimmet ehli, yani kendisiyle sözleşme yapılan vatandaşlar demektir. Müslüman olmayanların toprakları, İslam egemenliğine girince buradaki ahaliyle dillerini, dinlerini, mal ve mülkleriyle yasal haklarını garanti eden bir anlaşma yapılmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin, Ermeniler de dahil yönetimi altında bulunan gayrimüslimlerle olan ilişkilerinin hukukî zeminini 'Zimmî' statüsü oluşturmaktaydı.¹⁴

1514 yılında Yavuz Sultan Selim Safevi imparatorluğunu yenip, Ermenistan'ın batı ve güney kesimlerini Osmanlı hakimiyeti altına almıştır. 1516 tarihinde Kudüs'ün Osmanlı egemenliğine girmesiyle, Kudüs Ermeni Patrikliğinin özerkliği garanti altına alınmıştır. 1534'te Kanuni Sultan Süleyman'ın İran seferiyle, Van, Nahçıvan ve Erivan Osmanlı hakimiyetine girmiş; bütün bu seferlerle bu bölgelerdeki en usta zanaatkarlar İstanbul'a getirilmiştir.

¹⁴ Ataöv, Türkkaya, "Osmanlıların Kuruluş Yıllarında Ermenilerle İlişkileri", **Öğretmen Dünyası**, Ankara, Sayı 31, s.17.

İstanbul'un Ermeniler için bir dini merkez olmasından sonra, kendi ülkelerinde iç huzursuzlar nedeniyle sıkıntı yaşayan Ermeniler daha huzurlu bir hayat yaşayabilmek için bu kente göç etmeye başlamışlardır. Bütün bu nüfus hareketleri sonucu İstanbul'daki Ermeni nüfusu 60.000 kişiye ulaşmıştır.¹⁵

a. Osmanlı Siyasi ve Sosyal Hayatında Ermeniler:“Altın Yıllar”

Fatih Sultan Mehmet'ten II. Mahmut'a kadar 350 yıllık süre Ermeniler için “Altı Çağ” olmuştur. Osmanlı Devleti içinde, gayrimüslimlerin içinde en çok ön plana çıkan grup Ermenilerdir. Askerlikten, kısmen de vergiden muaf tutulmuşlar, ticarete, zanaatta, çiftçilikte ve idari işlerde yükselme fırsatı elde etmişlerdi. Devlete bağlı, milletle kaynaşmış biçimde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Bu bağlılıkları ve sadakatleri nedeniyle “millet-i sadıka” sıfatıyla ödüllendirilmişlerdir. Devlet meseleleri üzerine Türkçe ve yabancı dillerde kitaplar yazmışlardır.¹⁶

Osmanlı İmparatorluğunda, diğer tüm azınlıklar gibi Ermeniler de her zaman hoşgörü ve serbestlik ortamında yaşamışlar, devletin üst düzey görevlerinde bulunmuşlardır. Türkçe konuşan, ayinlerini bile Türkçe yapan Ermenilerin arasından Osmanlı arşiv belgelerine göre pek çok büyükelçi, başkonsolos, sefaret görevlisi, paşa, milletvekili, profesör ve üst düzey bürokrat çıkmıştır. 18. ve 19. yüzyılda hassa mimarı olarak görev yapan Balyan ailesi pek çok mimari esere imza atmıştır. İstanbul'daki pek çok camii, saray, köşk, kasır, saat kulesi, okul ve kışla bu ailenin eseridir. Kuyumcu Düzyan ailesi, tekstilci Bezciyan, mühendis ve diplomat çıkaran Dadyan, ressam Manus aileleri ilk akla gelenlerdir. Musiki alanında aralarında, Bimen Şen (Bimen Dergazaryan), Kemani Serkis, Tatyos Efendi, Udi Hrant gibi pek çok Ermeni sanatçı Türk müziğine ölümsüz eserler kazandırmıştır.

¹⁵ Palabıyık, Serdar, “Ermeni Sorununun Tarihsel Boyutu”, **Ermeni Sorunu, Temel Bilgi ve Belgeler, ASAM, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü**, Öncü basımevi, Ankara, 2007, s.10.

¹⁶ Karasandık, Özlem, “Ayrılıkçı Ermeni Siyasal Örgütlerine Karşı Osmanlı Devleti'nin İlk Önlemleri ve Eleştiriler”, **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 16-17, Kış 2004-İlkbahar 2005-
<http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=14>

Ermeni müzisyenler pek çok buluşla Osmanlı müziğine katkıda bulunmuşlardır. Örneğin, Hamparsum Limoncuyan, “Hamparsum notası” denilen bir notasyon geliştirerek, Türk musikisinin pek çok eserinin günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır.

Padişahlar canlarını dahi Ermeni hekimlere emanet etmiştir. Dr. Bogos, Dr. Manuel ve Dr. Pavlaki ilk akla gelen saray hekimlerindedir.

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da dağınık olarak yaşamış olan Ermeniler, buldukları bölgelerde çoğunlukta olmadıklarından, tamamı hıristiyan olmasına rağmen mezhepsel bölünmüşlük, Türk kültürü ile kaçınılmaz olarak kaynaşmalarına sebebiyet vermiştir.

1835-39 yılları arasında II.Mahmut’un ordusunu yenileştirmek için İstanbul’da bulunan Helmut von Moltke “Bu Ermenilere Hıristiyan Türk denilebilir, Rumların kendi özelliklerini korumalarına karşılık bunlar Türk adetlerini hatta dilini benimsemişlerdir” demiştir.¹⁷ Pek çok gözlemci ve gezgin, Ermenilerin Ermeniceden başka bir dil bilmediklerini ve ayinlerini Türkçe olarak yaptıklarını kaydetmiştir. Misyonerler bile mezhep değiştiren Ermenilerle birlikte Türkçe ayin yapmışlardır.¹⁸

3. Küçük Kaynarca Antlaşması ile Yeni Dönem:

Tarihte olayların akışı, döneminin dünya konjonktüründen ayrı olarak incelenemez. Örneğin, Türkiye aleyhine kullanılan Ermeni sorunu, temeli 1774 Küçük Kaynarca antlaşmasına kadar dayanan bir siyasal süreç olarak görülmez de, sadece 1915’ten itibaren ele alınırsa, Osmanlı’nın Batı tarafından paylaşılma süreci ve bunu gerçekleştirebilmek için Ermenilerin Batılı devletler tarafından kullanılmış olması göz ardı edilmiş olur.

21 Temmuz 1774 de imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti artık ‘büyük devlet’ olma niteliğini ve Karadeniz’de yüzyıllardır süren egemenliğini kaybetmiştir.

¹⁷ Moltke, Helmut Karl Bernhard von, **Moltke’nin Türkiye Mektupları**, Çev.Hayrullah Öz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, s.35.

¹⁸ Çiçek, Kemal, Türk Ermeni Anlaşmazlığının Siyasi Kökenleri, Tehcir ve Dönüş Üzerine Yaklaşımlar, **Türk Tarih Kurumu**, <http://www.ttk.org.tr/templates/resimler/File/m1.pdf>.

Bu antlaşma, Osmanlı Devletini oluşturan çeşitli ulusları bağımsızlık için kışkırtarak ve onları destekleyerek ülkenin parçalanması yoluna konulan ilk taşdır.

Küçük Kaynarca Antlaşması ile, Osmanlı topraklarındaki Hıristiyanlar Rusya'nın koruması altına girmişlerdir. Bu antlaşmayla Rusya, İstanbul'da bir Ortodoks kilisesi kurma ve koruma hakkına sahip olmuştur.¹⁹ Bir başka deyişle Rusya artık, başka hiçbir devlete ihtiyaç duymadan ve Osmanlı Hıristiyanları üzerinden Osmanlı Devletinin iç işlerine karışma olanağı elde etmiştir. Böylece, Osmanlı'nın içten dağılma süreci başlamıştır.

II. OSMANLI İMPARATORLUĞUNA KARŞI ERMENİ DİRENİŞİNİN BAŞLAMASI

A. Ermeni Rönesansı:

Ermeni Ulusal Hareketinin temelinde "Ermeni Rönesansı" (Veratsnout'ion) yatmaktadır. 19. yüzyıl Ermeniler için dil, din, tarih, kültür, edebiyat, tiyatro, müzik ve resim konusunda büyük bir sıçrama yaptıkları bir dönem olmuştur.²⁰ Bu dönemde ulusal bilinç gelişmiş ve Osmanlı topraklarında ve Çarlık Rusya'sında laik ve modern eğitim veren okullar eğitime başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde bu okullar sadece İstanbul'da değil, İzmir, Van ve Erzurum'da da açılmıştır.

Rönesansı yaşayan Ermeniler, ticaret, bankacılık ve sanayide de gelişerek ekonomik hayatta ön plana geçtiler; banker ve tefecilerden oluşan bir tür seçkinler sınıfı olarak kabul edilen "amira" ya dahil oldular.²¹

B. Osmanlı-Ermeni İlişkilerinin Bozulma nedenleri:

On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı-Ermeni ilişkilerini analiz etmek için iç ve dış faktörleri iyi araştırmak gerekmektedir. Bu dönemde Avrupa'da siyasal ve ekonomik

¹⁹ Şimşir, a.g.e., s.12.

²⁰ Dedeyan, Gerard, **Histoire du People Armenien**, Edition Privat, Juin, 2007, Toulouse, s.495.

²¹ Melson, Robert, **Revolution and Genocide**, The University of Chicago Press,1992, s.67, -Nalbandian, Louise, **The Armenian Revolutionary Movement**, Los Angeles, University of California Pres, 1963, s.43.

dengeler değişmekteydi. Ayrıca ülkelerin kendi toprakları dışında sömürge edinmek istemesi Ermeni sorununun ortaya çıkması ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Osmanlı Devleti zayıflayıp, pek çok konuda Avrupa devletlerinin müdahalesiyle karşı karşıya gelince Türk-Ermeni ilişkilerinde “bozulma dönemi” başlamıştır.

Bu dönemde Ermenistan bölgesi, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın çıkarlarının çatıştığı bir bölge olmuştur. Bu ülkeler, kendi otoritelerini bu bölgede sağlayabilmek için Ermenileri Osmanlı idaresine karşı kıskırtmışlardır.

1- Fransız İhtilalinin Etkisi:

Avrupa ve batı dünyasının dönüm noktası olan Fransız İhtilaliyle birlikte, tüm dünyaya eşitlik, insan hakları, adalet, demokrasi gibi düşünceler yayılmaya başlamıştır. Bu ihtilalle yıkılmaz diye düşünülen, egemenlik hakkını Tanrıdan aldığı iddia edilen Fransa'daki monarşi rejimi devrildikten sonra egemenlik halka ait olmuştur.

Milliyetçilik ilkesi, bu ihtilalle birlikte sadece Fransa'da değil tüm dünyada siyasi bir karakter kazanmıştır. Bu durum, çok uluslu imparatorlukların yaşamasını güçleştirmiş ve parçalanmalarına neden olmuştur. Bütün dünyada ihtilalin etkisi dalga dalga yayılırken, Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan uluslar da bu dönüşümün dışında kalmadılar ve azınlıklar, bağımsız devlet kurmak için ayaklandılar.

26 Ocak 1699 da imzalanan Karlofça Antlaşmasıyla ilk kez batıda büyük çapta toprak kaybetmiş olan Osmanlı İmparatorluğu, 1792 Yaş Antlaşmasıyla dağılma dönemine girmiştir. Fransız İhtilalinin getirdiği yeni fikirlerin de etkisiyle, sosyal ve ekonomik yönden gelişen Ermenilerin Osmanlı hükümeti ile ilişkileri değişmeye başlamıştır.

2. Mezhep Mücadelesi ve Ermeniler:

Ermeniler Gregoryendir ve Ermeni inancına göre, MS 301 yılında Kral Dırtad'ın Ermenistan'ın ilk Patriği olan Azizi Gregor tarafından vaftiz olup Hıristiyanlığı kabul

etmesiyle, topluca bu dine geçmişlerdir. Bu tarihten sonra Hıristiyanlık ve ona taktıkları Gregoryen markası kimliklerinin en büyük parçası olmuştur.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar Gregoryen olarak yaşayan Ermeniler için, bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni ve güçlü bir mezhep ortaya çıkmıştır: Protestan Ermeni Cemaati. İngiltere, Osmanlı Ermenileri arasında Protestan bir Ermeni Cemaati oluşturmaya çalışmıştır. Bu cemaatin sayısı Protestan misyonerlerin çalışmalarıyla hızla artmıştır. On dokuzuncu yüzyılın sonunda Protestan olan Ermenilerin sayısı 60.000 i bulmuştur. Bu yeni cemaate papaz yetiştirmek için daha sonra da laik eğitim için Ermeni gençleri Türkiye'den ABD'ye gitmeye başlamışlardır. Bunlardan bir kısmı Türkiye'ye dönmüş, bir kısmı da ABD'de yerleşik olarak kalıp Ermeni diasporasının öncüsü olmuşlardır.²²

Fransa ise 1630'lardan itibaren Katolikliği yaymaya çalışmıştır. On dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan Katolik Ermeniler, 1831 yılında Fransız Büyükelçisinin de baskısı ve desteğiyle kendilerini ayrı bir cemaat olarak tanıtmış, İstanbul'da ayrı bir kilise kurmuşlardır. Paris'te Mihtaryan-Muradyan Okulu açılmıştır. Gelecek yıllarda Ermeni hareketini yönetecek olan gençler bu okulda yetişeceklerdi. Bu okulda sadece kültürel yönden değil, siyasi alanda da önderlik yapmak için hazırlanacaklardı.²³

On dokuzuncu yüzyılın sonunda Anadolu, yabancı konsolosların ve misyonerlerin istilasına uğramış durumdaydı; Konsolosların Anadolu'yu gezmeleri Ermenilere cesaret vermektedir.²⁴

Misyoner faaliyetlerinin sorunun ortaya çıkmasında ve gelişmesinde büyük katkısı vardır. Misyonerlerin isyanların çıkmasında ve Avrupa'dan destek bulmasında yararı büyüktür. Avrupa'da yürüttükleri propagandayla, Ermenilerin haklılığını anlatmaya çalışmışlar ve bu konuda da başarılı olmuşlardır.

²² Sezgin, Mahmut Niyazi, Ermeni Kültür Stratejisi ve Albanlar Meselesi, **ERAREN, Ermeni Araştırmaları Dergisi**, Sayı 5, Bahar, 2002.

<http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=299>.

²³ Uras, a.g.e, s.151.

²⁴ Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri I, 1845-1890, **TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü**, Ankara, 2004, s.28-29, No.1.

XIX. yüzyıla kadar sakin bir hayat süren, ticaret ve sanatla uğraşan, devlet hizmetinde bulunan ve Gregoryen mezhebine bağlı olan Ermenilerden Katolik olanlar Fransa'nın, Protestan olanlar ise İngiltere'nin ve ABD'nin etkisi altına girmiştir.

Protestan misyonerler Anadolu'da Ermenilere yönelik olarak açılan okullarda tarih, coğrafya ve Ermenice derslerini okutarak, yetişmekte olan Ermeni gençliğine kendi dilleri ve milliyetçi düşüncelerle tanışmalarını sağlamışlardır. Ermenice dersler ve Ermenice olarak hazırlanmış İncil ile, bu dilin yeniden popüler hale gelmesi sağlanmıştır.²⁵

Ermeniler kendilerini, Hıristiyanlık'a en büyük hizmeti vermiş, köklü bir tarih, kültür ve medeniyet sahibi, Büyük Ermenistan'ı kurmayı hak eden büyük bir millet olarak dünya kamuoyuna takdim ederek, Türklere karşı yürütülen savaşta Hıristiyan dünyanın desteğini ve sempatisini kazanmışlardır.

3. Osmanlı Devletinin Zayıflaması:

Uluslararası alanda etkisini, otoritesini ve saygınlığını büyük ölçüde yitiren, Fransız İhtilalinin de etkisiyle, bünyesindeki halkların bağımsızlık hareketlerine başladığı, savaş ve toprak kaybetmeye başlamış olan Osmanlı İmparatorluğunun giderek zayıflaması, Müslüman ve gayrimüslim ahali için gereken reformları yapmasını engellemiştir. Özellikle Doğu Anadolu'da Osmanlı hakimiyeti kağıt üzerindeydi ve otorite boşluğunu aşiret reisleri ve bazı yerel yöneticiler doldürmüştür.

a. Bozulan Barış ve Büyük Devletlerin Etkisi:

Selçuklularla başlayan ve Osmanlılarla devam eden bin yıllık Türk Ermeni dostluğunun bozulmasında en büyük pay Rusya'ya aittir. Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Ermeniler üzerinde etkili olan Rusya, 1828-29 Osmanlı-Rus savaşında Osmanlıya ihanet eden Ermenileri kendi saflarına katmıştır.

²⁵ Kılıç, Osman, "Protestan Misyonerler ve Ermeni Olaylarına Etkisi", **AVİM, Ermeni Araştırmaları**, Sayı 29, <http://www.avim.org.tr/makaleekli.php?makaleid=28>.

Rusya sıcak denizlere inip hem karada hem de denizde güçlü olmak istemektedir. Bu düşünce ile politika üreten Rusya, 1774’de Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Karadeniz’e ulaşmıştır. Bu politika nedeniyle Balkanlarda Panslavizm, doğuda ise Ermeni hareketini desteklemiştir. Osmanlı İmparatorluğunun Küçük Kaynarca Antlaşmasının ardından geri dönülmez bir sürece girmesi ve bu stratejik bölgede doğacak boşluğun doldurulması, büyük devletlerin arasında ciddi bir rekabete neden olmuştur.

Sıcak denizlere inmek için Rusya’nın güzergahı Ermenilerin yaşadığı topraklardır. Doğuda Rusya’nın koruyuculuğu altındaki bir Ermenistan devleti Rusya’nın sıcak denizlere inmesini kolaylaştıracaktır.

XIX.yüzyıldan itibaren Ermeni meselesiyle ilgilenen İngiltere, Protestan Ermenilerin hamiliğini üslenmiştir. İngilizlerin amacı giderek güçlenen Rusya’nın karşısında Ermeni toplumunu kendi tarafına çekerek bu topluluğu Osmanlılara karşı kullanmak istemiştir. Ekonomik gelişme için gerekli yeraltı ve yerüstü zenginliklerin yolu Osmanlı topraklarındadır. Ayrıca, İngiltere’nin Hindistan Yolunu zorlayabilmek için de Ermenilere ihtiyacı vardır.

Osmanlı topraklarında ilk milliyetçi fikirlerin yayıldığı yer Balkanlar oldu. 1804 deki Sırp isyanı bastırılmıştır, ancak, 1821’de Yunanistan’da başlayan isyan, 1829’da Edirne Antlaşmasıyla Yunanistan’ın bağımsızlığının Osmanlı tarafından tanınması ile sonuçlanmıştır.

Aynı dönemde doğuda ise, Ruslar İran’ı yenmişler ve Türkmençay Antlaşması ile Doğu Ermenistan Rusya’nın kontrolüne girmişti. Ruslar, İran’dan önemli bir Ermeni nüfusunu bugünkü Ermenistan topraklarına aktarmışlardır. Ruslar ‘sıcak denizlere inmek’ için Balkanlar ve Kafkasya’daki ayrılıkçı hareketleri desteklerken, İngiltere de Asya dominyonları üzerindeki Rus tehdidine karşı Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğünü savunmaktadır.²⁶

²⁶ Palabıyık, Serdar, a.g.e. s.14.

b. Kırım Savaşı ve Reformlar süreci:

İmparatorluğun aniden dağılması bir otorite boşluğuna neden olacaktı. Bu nedenle Büyük Güçler gayrimüslim halklara daha çok hak tanınmasını talep ettiler. Bundan sonra reformlar süreci başladı; ancak ne büyük devletler ne de gayrimüslim tebaa gelişmelerden tatmin olmamıştır.

Osmanlı Devleti kopma noktasına gelen toplumsal bağları onarmak amacıyla 3 Kasım 1839'da Gülhane Fermanını ilan etti. Bu Fermanla, Avrupa'nın Osmanlı'nın iç işlerine karışmasını engelleyerek, Fransız İhtilalinin milliyetçilik etkisini azaltmak ve Osmanlı topraklarında yaşayan bütün Müslüman ve gayri Müslimlerin tam bir eşitlik içinde yaşayacağı bir ortam yaratılmaya çalışılmıştır.

Bütün bu çalışmalar sonuç vermemiş ve Osmanlı Devleti içinde pek çok huzursuzluk çıkmıştır. Bu nedenle yeni bir düzenlemeye gerek görülmüş ve 4 Şubat 1856'da Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Tanzimat Döneminin devamı olarak görülebilecek olan bu Fermanla Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimlere bazı haklar verilmiştir. Tanzimat ve 1856 Fermanlarıyla, Hıristiyan cemaatler gerçek anlamda birer 'millet' oldular ve kilise meclislerine halktan üyeler girmeye başlamıştır.

1856 yılı aynı zamanda Kırım Savaşının kazanıldığı ve Paris Antlaşmasının imzalandığı yıldır. Bu Antlaşmaya göre Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğü garanti altına alınmış ve Avrupa Devletler Topluluğunun bir üyesi olarak kabul edilmiştir. Paris Barış Antlaşması ile aynı yıl ilan edilmiş olan Islahat Fermanı ile Fransız devriminin Avrupa'ya yaydığı 'eşitlik' ilkesi sınırlı biçimde de olsa Osmanlı Devletinin siyasal yaşamına girmiştir.

30 Mayıs 1876 da II.Abdülhamit Meşrutiyeti ilan edeceği sözünü vererek Padişah olmuştur. 23 Aralık 1876'da ilan edilen Kanunu Esasi padişahın yetkilerine bir kısıtlama getirmemiş, yürütme yetkisi yine onda toplanmıştı. Padişah kendisine yöneltilen eleştiriler

nedeniyle Osmanlı-Rus Savaşını bahane ederek, 13 Şubat 1878 de Meclisi kapatmış ve I.Meşrutiyet dönemi sona ermiştir.²⁷

Ermenilere son dönemde yayınlanan fermanlarla pek çok hak tanınmış olsa da, bu haklar Ermeni toplumu tarafından yeterli görülmemiştir. Bu nedenle, 29 Mart 1862’de Ermeni cemaati Osmanlı İmparatorluğu içindeki durumunu daha da güçlendiren, kendilerine ek ayrıcalıklar tanıyan, 99 maddeden oluşan “Ermeni Milleti Nizamnamesi”ni hazırlayıp hükümete göndermiştir. Bu nizamname ile Türkiye Ermenilerinin toplumsal ve siyasi varlıkları üzerinde yeni bir dönem açılmıştır.²⁸

Nizamnameye göre, Ermeni topluluğunun iç işlerinin idaresi Ermeniler tarafından oluşturulacak 140 kişilik bir meclise verilmekteydi ve bu meclisin sadece 20 üyesi patrik tarafından atanabilecektir. Diğerleri İstanbul ve Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde yaşayan Ermeniler tarafından seçilecektir. Ermenilerin daha önce mevcut olan haklarına ilaveten birçok yeni hüküm içeren bu Nizamname, İmparatorluğun sadık tebaası olan Ermenilere karşı gösterilen bir “cemile”dir. Bu Nizamname ile Ermeniler ‘devlet içinde devlet’, ‘yönetim içinde yönetim’ denilecek kadar imtiyazlara sahip oldular. Ermeniler bu ‘Millet Nizamnamesi’ ile Ermeni asillerinin tahakkümünü ortadan kaldırmak istemişlerdir. Bir başka deyişle Patrik ve yandaşı asiller ile paylaşılan yönetim, Ermeni Cemaatinin eline geçmiştir.²⁹

Ayrıca Nizamnamenin Ermenicesi, Türkçe metninden oldukça farklıdır. Nizamname yerine ‘Ermenilerin Teşkilatı Esasiyesi’ deyimini kullanılmıştır. Ayrıca beşinci bentte ‘temsilci’ karşılığında Ermenice ‘mebus’ kelimesi kullanılmıştır. Bundan başka, Genel Meclis için ‘milli meclis’, ‘milli bağış’ için ‘milli vergi’ ifadelerinin Ermeniceleri kullanılmıştır.³⁰ Bu tarihten sonra kurulacak olan Ermeni Dernekleri ve İhtilal Komiteleri hep bu Nizamnamedeki hükümlerden yararlanılarak kurulmuştur.

²⁷ Sander, Oral, **Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918 e**, İmge Kitabevi Yayınları, 2007, Ankara, s. 310-311.

²⁸ Uras, **a.g.e.**, s: 167-168.

²⁹ İlter, Erdal, **Ermeni Meselesinin Perspektifi ve Zeytin İsyanları**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1998, s.31.

³⁰ Uras, **a.g.e.**, s.167-168.

B. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşının Ermeni Sorununa Etkisi

XIX. yüzyılda yapılan bir dizi reformlar Ermenileri mutlu etmemiş, elde ettikleri haklar onlar için yeterli olmamış, kendilerini hakkı yenmiş, eziyet çeken bir grup olarak görmüşlerdir.³¹ 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı Türklerle Ermeniler arasındaki ilişkilerde dönüm noktasıdır. Ermenilerde Osmanlıdan ayrılma düşüncesi siyasi anlamda ilk kez 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşından sonra ortaya çıkmıştır.

Rusya'nın 24 Nisan 1877 de Osmanlıların aleyhine Balkanlar ve Kafkaslarda başlattığı savaşta Doğu cephesinde aslen Ermeni olan Kont Loris Melikov (Asıl ismi Michail Tarielovich Melikian) komutasındaki Rus birlikleri saldırıya geçtiler.

Rusların Doğu Anadolu'ya girişleriyle birlikte, Ermeniler Rus işgal güçlerinin hizmetine girdiler. İşgalci Rus subayların arasında Ermeni asıllı olanlar da vardır. Erzurum'daki İngiliz Konsolosu Trotter 13 Kasım 1878 tarihli raporunda bu durumu şöyle ifade etmiştir: "Hiç kuşku yok ki Rus işgali sırasında (1877-78) pek çok Ermeni, fırsattan yararlanarak Müslümanlara eziyet etmişlerdir. Rus Konsolos Vekili de bunu doğrulamıştır".³²

Osmanlının yenilgisinin kesinleştiğinde Ermeni Patriği Nerses Varjebeyan, Yeşilköy'de kurulmuş olan Rus ordu karargahını ziyaret ederek, Rus Çarının Doğu Anadolu'da işgal ettikleri toprakları terk etmemesini ve bölgede Rusların himayesinde bir Ermenistan kurulmasını talep etti. Eğer bu olamazsa Ermenilerin lehine reformların başlatılmasını istemiştir.

Patrik Nerses'in amacı tam bağımsızlığı ancak, Ermenistan Devleti için vakit henüz erkendir. Patrik Nerses'in isteğiyle 3 Mart 1878 de imzalanan Ayastefanos Antlaşmasına 16. Madde eklenmiştir. Bu maddeye göre Ermenilerin (Doğu Anadolu'da) bulunduğu yerlerde derhal reformlar yapılacak ve Ermeniler bölgedeki Kürt ve Çerkezlere karşı korunacaklardır. Ermenilerin istekleri tam olarak kabul edilmemiştir ama, bu antlaşma üç esası içermektedir:

³¹ Nalbandian, **a.g.e.** s. 26.

³² Şimşir, **a.g.e.** s.54.

- Ermenistan denilen bir memleket vardır,
- Bu bölge ıslahata muhtaçtır,
- Ermenilerin güvenliğini Kürtler ve Çerkezler tehdit etmektedir.

Bu maddelere ayrı ayrı çareler gösterilmiş ve “vakit geçirilmemek şartıyla” kaydı eklenmiştir. Ayrıca Rusların Ermenistan’da işgal ettikleri yerleri, gereken ıslahat yapılincaya kadar ellerinde tutacağı açık biçimde belirtilmiştir.³³

Bu Antlaşmanın imzalanmasından sonra İngiltere, Doğu Anadolu’nun Rus hakimiyetine gireceğini ve Rusların Hint Okyanusuna açılarak Hindistan üzerindeki menfaatlerini tehdit teşkil edebileceği düşünerek Berlin’de bir Kongre toplanmasını sağlamıştır.

Berlin Konferansı, Bismarc’ın başkanlığında, 13 Haziran 1878 de toplanmıştır. Bu Antlaşma, Karlofça Antlaşması’ndan sonra Balkanlar’daki Osmanlı varlığının yok edilmesi yolundaki ikinci büyük adımdır. Antlaşmanın 61. Maddesinde, Ayastefanos Antlaşmasınının 16. maddesi fazla değişikliğe uğratılmadan kabul edilmiştir. Bu maddeye, Ermenilere ıslahat yapılacağı ve bekalarını tehdit eden unsurlara karşı korunacağı kaydı konmuştur.

1877-78 Savaşı Osmanlı-Ermeni ilişkileri açısından bir dönüm noktasıdır. Osmanlı İmparatorluğuna karşı çıkan Ermeni isyanları bu dönemde başlamıştır. Kongre’nin ardından İngiltere ve Rusya Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde ıslahatlar yapılması için notalar gönderdiler. Ancak Osmanlı Devleti reformları sınırlı olarak uygulayabilmiştir. İstanbul hükümeti daha fazla ıslahatın bölgeyi Osmanlı İmparatorluğundan koparacağını bilincindeydi.³⁴

³³ Uras, **a.g.e.s.** 208.

³⁴ Palabıyık, Serdar, **a.g.e.**, s.16-17.

III. ERMENİ CEMİYETLERİ

İngiltere, Fransa ve Rusya gibi dönemin güçlü ülkeleri bir yandan “reform” talepleriyle Osmanlı hükümetini zorlarken, öte yandan da aralarında Ermenilerin de bulunduğu ayrılıkçı unsurları Osmanlı Devletine karşı teşkilatlandırmıştır. 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanları Ermenilerin batıya karşı yönelmesine neden olmuştur. Ermeniler kendilerini ‘müslüman toplum tarafından ezilen bir toplum’ olarak inandırmada başarılı olmuşlardır.

Bu dönemde Ermeni siyasi ve sosyal örgütlenmeler hızla artmıştır. Daha önce Adana, Van ve Muş gibi bölgelerdeki örgütler 1880 yılında ‘Birleşik Ermeni Örgütleri’ adı altında birleşmişlerdir. Aynı yıllarda Van’da Kara Haç, Erzurum’da da Ulusal Muhafızlar adlı bazı oluşumlar başlamıştır.

A. Hınçaklar

Ermenicede Hınçak kelimesi, çan sesi anlamına gelmektedir.

Büyük Devletlerden davaları için destek gören Ermeniler, örgütlenmelerini yurt dışına taşımaya karar vermişlerdir. Hınçak Komitesi, Kafkasyalı bir Ermeni olan Avedis Nazarbeg, karısı Maro ve Kafkasyalı öğrenciler tarafından Ermenistan’ın bağımsızlığını sağlamak üzere 1890 da Cenevre’de kurulmuştur. Kurucularından hiç biri Osmanlı vatandaşı değildir. Üyelerinin çoğunluğu Rusyalı Ermenilerdi, ideolojik olarak da Marksizmi benimsemişlerdi. Cemiyetin Prensipleri Karl Marx’ın Komünist Manifestosundan esinlenerek hazırlanmıştır ve Hınçak isminde bir yayın organları vardır. Hınçak Komitesinin amacı Batı Ermenistan olduğuna inandıkları Doğu Anadolu’yu Osmanlıdan koparıp, Rus ve İran Ermenistan’ıyla birleştirerek bağımsız Büyük Ermenistan’ı kurmaktır. İsyan çıkararak ve silahlı eylemler düzenleyerek amaçlarına ulaşabileceklerini düşünüyorlardı. Çalışma bölgesi olarak Doğu Anadolu’yu seçmişlerdi. Merkezleri daha sonra İsviçre’den Londra’ya taşınmıştır.³⁵

³⁵ Koçaş, Sadi, **Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk Ermeni İlişkileri**, Altınok Matbaası, Ankara, 1967, s.126-127.

Hınçak Partisi, nihai amaçlarına ulaşabilmek için her çeşit propaganda, kışkırtma, örgütlenme ve terör metotlarını kullanmıştır.³⁶

B. Taşnaklar:

Ermenice adıyla Taşnaksutsun ya da kısaca Taşnak Komitesi, 1890 yılında kurulmuş olup, halen Ermenistan cumhuriyetinde ve Ermeni diasporasında aktif ve etkilidir. Örgüt, 1890 yazında Tiflis’de (bugünkü Gürcistan) kurulmuştur. Kurucuları, Krisdapor Mikaelyan, Simon Zavaryan ve Stephan Zoryan’dı. Kongre’nin hemen ardından propagandacılar ve teşkilatlanmayı sağlayacak kişiler Osmanlı topraklarına (özellikle İstanbul ve Trabzon’a), Kuzey Kafkasya’ya, Bakü’ye ve İran topraklarına gönderilmiş ve teşkilatlanma girişimleri hızla başlatılmıştır.³⁷

Taşnak örgütü kuruluşundan sonra bir bildiri yayınlayarak bütün Ermenileri bir bayrak altında birleşmeye davet etmiştir. Türk Ermenistan’ının siyasi ve ekonomik bağımsızlığı için savaşacaklarını ve bu iş için silaha başvuracaklarını belirtmişlerdir.³⁸

C. Armenekan Komitesi:

1885 yılında Mıgırdıç Portakalyan tarafından Van’da kurulmuştur. Bağımsız Ermenistan ideali için silahlı mücadeleyi gerekli gören örgüt daha ziyade doğu illerinde örgütlenmiştir.³⁹

Bunların dışında Dayanışma Birliği, Kara Haç Topluluğu, Anavatan’ın Hamileri isimli siyasi-militan dernekler de kurulmuştur. Sloganları “Kan dökmeden hürriyet olmaz” olan bu komite üyeleri, Van İsyanı sırasında çok sayıda sivilin ölümünden sorumludur ve Ruslarla da işbirliği yapmıştır. Çatışmalarda üyelerinin bir kısmını kaybeden Armenekan Komitesi mensupları daha sonra Taşnak ve Hınçak Partilerine katılmışlardır.

³⁶ Nalbandian, **a.g.e.s.**,110.

³⁷ Gürün, **a.g.e.** s.,192.

³⁸ Uras, **a.g.e.**, s.444-445.

³⁹ Nalbandian, **a.g.e.**, s.90.

Bu örgütlerin ortak düşmanı Osmanlı Devleti, ortak özellikleri ise dışa bağımlı ve ayrılıkçı oluşlarıydı. Bu hedeflere uygun olarak 1894 den itibaren Anadolu'nun çeşitli yerlerinde isyanlar çıkardılar. Osmanlı hükümeti için çalıştıklarını düşündükleri Türkler kadar Ermenileri de öldürdüler. Fakat bütün bunlar batıya 'Müslüman Türkler Hıristiyan Ermenileri katlediyor' şeklinde yansıtmıştır. Hınçak ve Taşnak gibi örgütler bir taraftan siyasi bir parti gibi çalışırken, diğer yandan da Osmanlı topraklarında Bir Ermeni egemenliği oluşturmak için mücadele vermişlerdir. Üstelik, kendi başlattıkları ayaklanmaları, batıya Ermeni kıyımı olarak sunarak gerçekleştirmiştir.⁴⁰ Bu örgütler yayınladıkları dergilerle Avrupa kamuoyunda taraftar kazanmaya başlamışlar ve Osmanlı İmparatorluğunun içinde bir 'Ermeni Sorunu'nun olduğu görüşünü yaymışlardır.

IV. HAMİDİYE ALAYLARI:

1877-78 Osmanlı Rus Savaşı sırasında ortaya çıkan otorite boşluğu sonunda Doğu Anadolu'daki Kürt aşiretleri birbirleriyle mücadeleye ediyorlar, merkezi otoriteyi dinlememektedirler.

Hamidiye Alaylarının 1915 olaylarıyla bir ilgisi yoktur, Padişah II. Abdülhamit tarafından 1890 da kurulmuştur. Kuruluş amacı, Doğu Anadolu'da Kürt aşiretlerini kullanarak muhtemel Rus işgaline karşı bir hazır kuvvet oluşturmaktır.⁴¹ Hamidiye Alayları ile amaçlanan Doğu Anadolu'da devletin etkin olabileceği yeni bir sosyo-politik denge oluşturmak, Müslümanlarla Ermeniler arasında bir güç dengesi tesis etmek ve bölgeyi yabancı ülkelerin baskısından kurtarmaktır.⁴²

⁴⁰ Atılgan, İnanç, Mumcuyan, Garabet, **Archival Documents of the Vennese Armenian-Turkish Platform**, Edition Diwan im Vieser Verlag, 2009, s.332,- Germany -Türkei 183 Armenian 38, Nr. 7124, R:14087.) Document: Nr 66.

⁴¹ Aktan, Gündüz, "Aktan Diyalog Çağrısında Bulundu", **Bizim Anadolu Gazetesi**, 15 Kasım 2006.

⁴² Ergül, Cevdet, **II.Abdülhamit'in Doğu Politikası ve Hamidiye Alayları**, Çağlayan Yayınları İzmir, 1997, s.47.

Rusya ile bir savaş çıkması halinde yetiştirilecek olan Kürtlerden müteşekkil Alayların Osmanlıya büyük hizmeti olabilirdi. Orduda öğrenecekleri itaat fikriyle ve kendilerine verilecek olan bazı unvanlarla bu alaylar bir tür ordu haline dönüşebilirdi.⁴³

Hamidiye Alaylarının kuruluşu Berlin Antlaşmasınının 61. maddesine dayandırılmaktadır. Söz konusu madde ile Çerkez ve Kürtlerin emniyeti sağlanacak, Ermenilere ıslahat yapılacaktır. Bu yeni Alayların kuruluşu için, 1890 yılında Muş, Bitlis, Doğu Beyazıt, Erzurum ve Hınıs bölgelerindeki aşiretlerden silahlı teşkilat oluşturularak ilk teşebbüs gerçekleştirilmiştir. Hamidiye Alaylarının ilk Nizamnamesi 1891’de, ikincisi ise 1896’da yayınlanmıştır. II. Nizamnameden sonra bölgede sükun büyük ölçüde sağlanmıştır.⁴⁴

Hamidiye Alayları'nın kuruluşu iki ayrı bölgede düşünülmüştür. Birinci bölge, Rusya ile sınır olan Erzurum-Van arası, ikinci bölge ise Mardin-Urfa hattının kuzey kısmıdır. 1896 yılına gelindiğinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin hemen tümünde yüz civarında Aşiret Alaylarının hatta bazı kaynaklara göre daha fazla alayın kurulduğunu iddia etmektedir.⁴⁵ Bölge şartlarını çok iyi bilen Kürtlerin oluşturduğu Hamidiye Alayları Ermeni saldırıları karşısında Müslüman halkı savunmuş, katliam ve zulümlerden korumuştur.

II. Abdülhamit’in 1909’da tahttan uzaklaştırılmasıyla Hamidiye Alayları kaldırılmak istenmiş ancak, 1910’da çıkan bir nizamname ile Aşiret “Hafif Süvari Alayları” ismini almıştır. 1913 yılında, alaylar yeni bir teşkilatlanma içerisine sokularak ihtiyat süvari alayları adı altında, iki fırka halinde, merkezi Erzurum olan Dokuzuncu kolorduya bağlanmış, daha sonra tamamen tasfiye edilmiştir.

V. ERMENİ TERÖRÜNÜN BAŞLAMASI

Fransız Devrimiyle ortaya çıkan ulusçuluk akımı Avrupa üzerinden Osmanlı topraklarına ulaşmış; önce Balkanlardaki Osmanlı egemenliğini paramparça etmiş, daha sonra da Anadolu’da filiz vermeye başlamıştır. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti zayıflamaya

⁴³ Ergül, **a.g.e.** s. 43 - Abdülhamit II, **Siyasi Hatıralarım**, Çev. Salih Can, Dergah Yayınları, İstanbul, 1984, s. 73-75.

⁴⁴ Ergül, **a.g.e.** s. 59-72.

⁴⁵ Şimşek, Erdal, “113 Yıl Sonra Yeniden”, **Yeni Şafak**, 12-13-14 Ocak, 2002, <http://yenisafak.com.tr/diziler/hamidiye/index.html>.

başladığında, Hınçak ve Taşnak gibi Ermeni partileri Osmanlı toprakları üzerinde bir Ermeni devleti kurabilmek için büyük bir mücadeleye girişmişlerdir. Karadeniz, Akdeniz ve Hazar Denizleri arasında kurmayı hedefledikleri ‘Büyük Ermenistan’ için pek çok yerde isyanlar çıkartılmış, terör hareketleri başlamıştır.⁴⁶

Ermeni terörü en eski ve devamlılık gösteren terör hareketlerinden biridir. Sadece Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde isyanlar çıkarılmamış, Dönemin başkenti İstanbul’da banka baskınları ve padişaha suikast girişimi düzenlenmiştir.

1. Kilisenin Etkisi

Ermenilerde bir kilise kültürünün meydana gelmesi Ermeni alfabesinin icadı ve İncil’in Ermenice’ye çevrilmesi ile başlamıştır. Ermenice “Milletin Temsilcisi” anlamına gelen . Katogigoslar dini lider olmakla birlikte siyasi işlerde de önemli rol oynamıştır.⁴⁷

Ermeni tarihçisi H.Pasdırmacıyan, kilise için “Ermeni Kilisesi, Ermeni milletinin kilise tarafından can verilen ruhunun, yeniden dünyaya gelmek için, yaşadığı vücuttur.” demektedir. Ermeni Patriği M. Ormanyen’a göre Ermeni Kilisesi, “kayıp ülkenin görünen ruhu” idi.⁴⁸

Asılsız iddialarla ve taleplerle 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı sırasında ortaya çıkarılan, 24 Temmuz 1923 Lozan antlaşması ile tarihe gömülen, 1965 yılında (olayların 50. yıldönümü) yeniden gündeme gelen, daha sonra tırmanışa geçerek, 1973 yılından itibaren de örgütlü terör aşamasına giren Ermeni terörünün baş aktörü Ermeni Kilisesi olmuştur.⁴⁹

2. Ermeni İsyancıları

Ermeniler, Osmanlı toprakları içinde bir Ermeni devleti kurabilmek için kurdukları terör örgütleri aracılığıyla pek çok isyan çıkardılar. 1889 da başlayan isyanların provası 1862

⁴⁶ Atılğan, İnanç, Mumcuayan, Garabet, a.g.e., s.374.- **HA PA XII 209 Nr. 66/P-B**, Document: Nr. 78, Report.

⁴⁷ İlter, Erdal, **Büyük İhanet, Ermeni Kilisesi ve Terör**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s.5.

⁴⁸ İlter, Erdal, “Ermeni Kilisesi ve Terör”,

<http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/makaleler/makale46.html>.

⁴⁹ İlter, a.g.e. s.17.

de Zeytun'da yapıldı. Fransa sadece Katoliklerin değil bütün Hıristiyanların koruyuculuğunu üstlenmiştir. 1860 yılında Lübnan'da Dürzilerin bazı Hıristiyanları katletmeleri üzerine Fransa müdahalede bulunmuştur.⁵⁰

Bu olaylardan sonra Ermeniler harekete geçtiler. Zeytun Ermenilerinin devrimci fikirlerle Osmanlıya karşı ayaklanması Ermeni dünyasında yayıldı.⁵¹

Ermenilerin İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde çıkarttıkları isyanlar tarih sırasına göre şöyledir:⁵²

a. Birinci Dünya Savaşından Önceki İsyenlar:

- Anavatan Müdafileri Olayı (8 Aralık 1882)
- Armenakan Çeteleriyle Çatışma (Mayıs 1889)
- Musa Bey Vakası (Ağustos 1889)
- Erzurum İsyanı (Ağustos 1890)
- Kumkapı Gösterileri (Temmuz 1890)
- Merzifon, Kayseri ve Yozgat İsyenları(1892-93)
- Birinci Sason Ayaklanması(Eylül 1895)
- Zeytun Ayaklanması(Eylül1895)
- Sivas (Divriği) Ayaklanması (29 Eylül 1895)
- Bab-ı Ali Baskını (30 Eylül 1895)
- Trabzon, Eğin, Develi, Akhisar, Erzincan, Gümüşhane, Bitlis, Bayburt, -Maraş, Halep ve Urfa Ayaklanmaları (Ekim 1895)
- Diyarbakır, Siverek, Malatya, Harput, Arapkir, Sivas, Merzifon, Halep, -Maraş ve Muş İsyenları (Kasım 1895)
- Kayseri ve Yozgat İsyenları (Aralık 1895)
- Zeytun İsyenları (1895-96)
- I.Van İsyanı (2 Haziran 1896)
- Osmanlı Bankası Baskını (14 Temmuz 1896)

⁵⁰ Nalbandian, **a.g.e.**, s.71.

⁵¹Kantarıcı, Şenol, **Ermeni Sorunu El Kitabı**, ASAM, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, AÜ Basımevi, Ankara, 2002,s.23-24.

⁵² Uras, **a.g.e.** ,s.458-464, Gürün, **a.g.e.**, s. 142.

-Sultan Abdülhamit'e suikast (21 Temmuz 1905)

-Adana İsyanı (14 Nisan 1909)

b. İsyanların Sonuçları

Ermeni Komitelerinin amacı, bu isyanlarla hem Türk Ermenilerini korkutup sindirmek, hem de Osmanlı Devletine gözdağı vermektir. Bu isyan denemeleri yabancı konsolosların, elçilerin, öğretmen ve Protestan misyonerlerinin yardımlarıyla gerçekleşmiştir.⁵³

Aslında isyanların nedeni reformdan ziyade Rusya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin Osmanlı imparatorluğunu parçalamak istemeleridir.

Bu isyanlar sırasında Büyük Güçler Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki azınlıklara reform yapılması konusundaki baskılarını arttırdılar. Sason isyanından sonra Büyük Güçler 11 Mayıs 1895 tarihinde bir reform programı önerdiler. Islahat, Erzurum, Bitlis Van, Diyarbakır, Elazığ ve Sivas illerinde tatbik edilecekti. Doğu Anadolu'yu neredeyse özerk bir duruma getirecek olan bu düzenleme, padişahın kabul etmesine rağmen uygulanamamıştır.

1908 yılında İttihat ve Terakki Partisi iktidarı ele geçirmiştir. Bir yıl sonra da Padişah Abdülhamit tahttan indirilmiş ve yerine Mehmet Reşat geçirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Savaşına katılmasıyla birlikte Osmanlı-Ermeni ilişkilerinde yeni ve sancılı bir dönem başlamıştır.

VI. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE TEHCİRE GİDEN YOL

A. Osmanlı nüfusu içinde Ermeniler

Osmanlı tebaası içindeki Ermeni nüfusu ile ilgili bilgiler çelişkilidir. Genel iddia, Osmanlı nüfusu sayımlarında çeşitli nedenlerle bütün nüfusun sayılmadığı, bu nedenle de gerçek nüfusun tespit edilemediği şeklindedir.

⁵³ Gürün, a.g.e., s. 247.

Osmanlı Devletinde ilk genel nüfus sayımı 1830'da II. Mahmut zamanında yapılmıştır. Kadınların sayılmayışı ve sayım memurunun aile fertlerini görmeden aile reisinin verdiği sayıyı kaydetmesi nedeniyle, nüfusla ilgili kayıtlar her zaman gerçeği yansıtmamıştır.

İstatistik Genel Müdürlüğü 1892 yılında kurulduğundan dolayı, bu tarihten önce sağlıklı bir nüfus sayımı yapıldığını düşünmek zordur. Osmanlının ilk İstatistik Genel Müdürü Nuri Bey'dir. 1892-1897 yılları arasında Fethi Franco isimli bir Musevi, 1897-1903 yılları arasında Mıgırdıç Şınapyan isimli bir Ermeni, 1903-1908 yılları arasında Robert isimli bir Amerikalı, 1908-1914 yılları arasında ise Mehmet Behiç Bey'dir.

Osmanlının resmi kayıtlarına göre Ermeni nüfusu,

- 1893 yılında yapılan nüfus sayımına göre Ermenilerin toplam nüfusu 1.001.465 olarak tespit edilmiştir.
- 1906 nüfus sayımına göre, 1.120.748
- 1914 nüfus sayımına göre, 1.221. 850 dir.⁵⁴

Kızıl Orduda görev yapan, General Nikolay Georgiyeviç Korsun'a göre (1877-1958) Ermenilerin I. Dünya Savaşına kadar, özellikle Van, Bitlis, Erzurum, Harput, Diyarbakır, Sivas, Trabzon ve Adana'da toplam nüfusu 1.500.000 kadardır. Bu bölgedeki Müslümanların nüfusu Ermeni nüfusunun beş kat fazlasıdır.⁵⁵

Bunların dışında Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Ermeni nüfusu konusunda çeşitli iddialar mevcuttur. Çeşitli kaynaklar Osmanlı topraklarındaki Ermeni nüfusunu şu şekilde vermektedir:

- 1917 İngiliz Salnamesine göre; 1.056.000⁵⁶
- Alman Papas Johannes Lepsius'a göre; 1.600.000⁵⁷
- Cuinet'e göre; 1.045.018⁵⁸

⁵⁴ Mazıcı, Nurşen, **Ermeni Sorununun Kökeni**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2005, s.79.

⁵⁵ Perinçek, Mehmet, **Rus Devlet Arşivlerinden 100 Belgede Ermeni Meselesi**, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, Belge no:12, s.55.

⁵⁶ Uras, a.g.e, s.140.

⁵⁷ Uras, a.g.e, s.138.

- Fransız Sarı Kitabına göre; 1.475.011⁵⁹
- Basmacıyan'a göre: 2.380.000⁶⁰
- Patrik Nerses Varjabedian'a göre; 1.150.000⁶¹
- Patrik Ormanyan'a göre 1.579.000⁶²
- Kevork Aslan'ın 'Ermenistan ve Ermeniler' isimli kitabında belirttiğine göre, toplam 1 800 000- 2 000 000 Ermeni bulunmaktadır.⁶³

Bu durumda yerli ve yabancı kaynaklara göre, XIX. Yüzyılda Osmanlı topraklarında yaşayan Ermeni nüfusunun 1 300 000 kişi civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Birinci Dünya Savaşına kadar Osmanlı Devleti sadece teröre bulaşmış Ermenilerle mücadele etmiştir. Bu mücadeleler yabancı temsilcileri tarafından takip edilmiş olmasına rağmen ve bunca isyan, suikast ve bombalamalara karşın, Batılı ülkeler Ermeni örgütlere karşı olumsuz tavır takınmamış, hatta reform baskısı yapmıştır.

B. Birinci Dünya Savaşında Ermeniler:

Osmanlı devletinin dağılmasını önlemek ve Osmanlı toplumunu oluşturan unsurlara gerekli katılımı sağlayabilmek için 1908 de ilan edilen II. Meşrutiyetin özgürlükçü havası, Ermenilerin bağımsızlık arzusunu daha da kamçulamıştır. Ermenilerin bir bölümü, Avrupa ülkelerinden aldıkları destekle bir Ermeni Yurdu kurmak istemiş; bunun için de Balkanlardaki gelişmeleri örnek almıştır. Rusya'da yetişen Bulgar Komitacıları 1876 yılında Filibe Sancağına bağlı dört köyde silahlı ayaklanma çıkarmışlardır. Toplam nüfusu 200 kadar olan bu dört köyde 100 000 Bulgar öldürüldüğü için Avrupa'da propaganda yapmışlar ve büyük sempati toplamışlardır.⁶⁴

⁵⁸ Uras, **a.g.e.**, s.139.

⁵⁹ Uras, **a.g.e.**, s.141.

⁶⁰ Uras, **a.g.e.**, s.130.

⁶¹ Uras, **a.g.e.**, s.133.

⁶² Yıldırım, Hüsamettin, **Ermeni İddiaları ve Gerçekler**, Sistem Ofset Yayınları, Ankara, 2000, s.25.

⁶³ Yıldırım, **a.g.e.**, s.25

⁶⁴ Şimşir, Bilal, "Ermeni Gailisinin Tarihsel Kökeni Üzerine", **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, Sayı 1, Mart-Nisan 2001, s.124.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihatçılar, Türk-Ermeni dostluğunun yeniden tesisi için büyük çaba sarf etmiş, hatta Erzurum'da Ermenilerle bir araya gelerek desteklerini almak istemişlerdir. Taşnaklar, Osmanlı İmparatorluğu savaşa girdiği takdirde devletlerini destekleyeceklerini bildirmişlerdir. Oysa bu görüşmeden iki ay önce, Haziran 1914'te gizlice düzenledikleri kongrede yaklaşan savaşı Osmanlı'dan bağımsızlık alabilmek için kullanma kararı almışlardır.

1 Ağustos 1914'te Sultan Reşat'ın buyruğuyla seferberlik ilan edilmiş, Kafkasya, Süveyş Kanalı, Çanakkale ve Irak olmak üzere dört bölgede cephe açılmıştır. Ermeni Komitacılar seferberliği fırsat bilerek ülkenin çeşitli yerlerinde ordunun gücünü zayıflatmak için eylemlere başlamışlar ve seferberliğin ilan edilmesini fırsat bilip, savaşı Osmanlı Devletinden ayrılmak için kullanmışlardır.

1. Savaşın Başlaması:

Osmanlı Hükümeti büyük savaşa girmeden önce Ermeniler kendi aralarında toplantılar düzenliyorlar, Rusya'nın savaşa girmesi halinde tutumlarının ne olacağını tespit etmeye çalışmaktaydılar. 1914 Haziran'ında Erzurum'da toplanan, iki hafta süren ve dünyanın çeşitli ülkelerinde gelen 30 kadar üyenin katıldığı Taşnak Kongresinde, takip edilecek politikalar saptanmıştır. Bu karara göre İttihat ve Terakki Hükümetine karşı muhalefet edilecektir.⁶⁵

Rusya, Osmanlı İmparatorluğuna savaş ilan eder etmez, Ecmiyadzin Katogigosu, Rusya'nın Kafkasya Valisi Vronzof Dashkof'a Ermeniler için hazırlanacak reform hareketlerini desteklemeleri halinde bütün Rus Ermenilerinin Rusya'yı koşulsuz olarak destekleyeceklerini bildirdi.⁶⁶

Seferberliğin ilan edilmesinden hemen sonra Zeytun Ermenileri fiilen isyan başlattılar. Keza Van'da Rusların işgal tehdidi varken isyana hazırlandılar ve köylerde örgütlenmeyi

⁶⁵ Uras, a.g.e., s.579.

⁶⁶ Uras, a.g.e., s.580.

sürdürdüler.⁶⁷ Bu örgütlenmeler sadece Komitacılar bazında değil, Meclis-i Mebusan düzeyine de sıçramıştır. Papazyan, Pastırmacıyan ve Boyacıyan gibi milletvekilleri artık bir gerilla lideri gibi davranmaktaydılar.

6 Eylül 1914'te Osmanlı hükümeti Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları vilayetlere bir tamim göndererek Ermeni Komitelerinin reis ve elebaşlarının hareketlerinin kontrol altında tutulması talimatını vermişlerdir. Bu tedbirler Anadolu'da birbiri ardına isyanlar çıktığında olayları yatıştırmak amacıyla alınmıştır.⁶⁸

22 Aralık 1914 günü başlayıp 5 Ocak 1915 de 90 000 Türk askerinin donarak ölmesiyle sonuçlanan Sarıkamış faciası hem askerin hem de halkın moralini bozmuştur. Bu durumdan yararlanan Ermeniler ayaklanma başlatmışlardır.

Türk Genel Kurmayı büyük kısmı Sarıkamış'ta yok olan 3. Orduyu takviye etmek amacıyla diğer bölgelerden birlik kaydırmaya, eli silah tutabilecek herkesi askere almaya başladılar. Aynı tarihte Kafkasya'daki Rus birlikleri Doğu Anadolu yönüne ilerleyişe geçmiştir. Rus birliklerinin bu ilerleyişi Ermenileri cesaretlendirdi ve daha cüretkar biçimde köylere ve ordunun ikmal yollarına saldırmaya başladılar.

Rus orduları Doğu Anadolu'ya doğru ilerledikçe gönüllü Osmanlı ve Rus Ermenileri tarafından oluşturulmuş birlikler tarafından karşılanmaktaydılar. Osmanlı Ordusundaki Ermenilerin büyük bir kısmı da orduyu terk ederek silah ve cephaneleri ile Rus ordusuna katılıyordu. Yıllardır Amerikan misyoner okullarında depolanan silah ve mühimmat bu gönüllü ordusunu silahlandırmak için kullanmışlardır.⁶⁹

Rus ordusu tarafından desteklenen Ermeniler, bölgedeki Müslüman halka büyük zulümlerde buldukları gibi yolları ve köprüleri tahrip edip, yerleşim yerlerini yakıp yıkmışlardır. 1915 Mart'ında Rusların Van'a doğru ilerlemesi bu kentteki 11 Nisan 1915 tarihli ayaklanmayı tetiklemiştir. 1915 Martında Rus orduları Van'a doğru ilerlerken,

⁶⁷ ATASE KLS 13 ED 1049 YD 63 F7 Document: Nr. 72. Chippered Telegram.

⁶⁸ Akgündüz, Ahmet, Öztürk, Said, Kara, Recep, **Sorularla Ermeni Meselesi**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, Pasifik Ofset, İstanbul, 2008, s.283.

⁶⁹ McCarthy, Justin, "Bırakın Tarihçiler Karar Versin", **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, Sayı 1, Mart-Nisan 2001, s.55.

Ermeniler 11 Nisan 1915'te Van'da Türk mahallelerine girerek büyük katliamlara girişti ve şehrin kolayca teslim olmasını sağlamaya çalıştılar. O dönemde Amerika'da yayınlanmakta olan Ermeni gazetesi Goçnak 24 Mayıs 1915 tarihli sayısında "Van'da yalnızca 1.500 Türk'ün kaldığını" iftiharla bildirmekteydi.⁷⁰

2. Anadolu'da Meydana Gelen Olayların Karşısında Osmanlı Devletinin Aldığı ilk Tedbirler

1915 Ocak ayı sonuna doğru Ermeni asker ve jandarmaların silahtan arındırılıp, yol yapımında çalıştırılmaları kararlaştırıldı. Ancak Ermeni askerler firar ederek Rusya tarafına geçip, çeteler kurmaya devam ettiler. Bütün bu ayaklanmalardan sonra bile Osmanlı Hükümeti Ermenilere son bir şans daha vermek istedi ve Ermeni Patriği ve Ermeni milletvekilleriyle bir toplantı düzenleyerek saldırıların devamı halinde ciddi önlemlerin alınacağını bildirdiler. Sarıkamış faciasının acıları dinmeden başlayan Çanakkale Savaşlarının başlaması Türk Genel Kurmayı zorlayıcı tedbirler almaya yöneltmiştir.

Van isyanının patlak vermesiyle, Osmanlı Hükümeti, bu olayları başlatan ve isyancıları silahlandıran Ermeni komitelerinin yuvalarını dağıtmak için harekete geçmiştir. Dahiliye Nezareti'nin talimatıyla 24 Nisan 1915'te vilayet ve mutasarrıflıklarına bir genelge gönderilmiştir. Bu talimat üzerine Ermeni Devrimci Komiteleri kapatılmış, belgelerine el konmuş ve bu Komitelerin önde gelen 2345 üyesi devlete karşı suç işlemekten tutuklanmıştır. Tutuklanandan bir kısmı Ankara ve Çankırı'ya yerleştirilmiştir.⁷¹

3. Tehcir Kararının Alınması

24 Nisan günü yapılan tutuklamaların ardından üç maddelik bir kanun çıkarılmıştır. Bu kanunla orduya, bağımsız kolordu ve fırka kumandanlarına karşı koyma, silahlı saldırı ve mukavemet gösterenlere şiddet kullanılması; askeri kurallara aykırı davranışta bulunanlarla, casusluk ve ihanetleri söz konusu olacak köy ve kasabalar halkını ayrı ayrı ve topluca başka

⁷⁰ Pulur, Hasan, "Ermeni Tehciri İsyarla Başlar", **Milliyet**, 14 Mart 2005.

⁷¹ Gürün, a.g.e., s. 307.

yerlere sevk ve yerleştirmeleri yetkisi verilmiştir. 27 Mayıs 1915 tarihinde alınan “Sevk ve İşkan Kararı” bu kanuna dayandırılmıştır.

Tiflis’te çıkan Horizon Gazetesinin “Yıllık Görüş” başlığı altında çıkan bir yazıda 1916 yılında Anadolu’da çıkan Ermeni isyanı özetle şöyle değerlendirilmiştir: “Ermenilerin Zeytun, Vaspuragan, Muş, Sason ve Karahisar’da isyan etmiş olmaları ve Ermenilerin lehine Avrupa’da dşnrlenir, yazarlar ve parlamentolarda hareketlerin başlaması bir başarıdır.”⁷²

⁷² Uras, **a.g.e.** s. 615.

İKİNCİ BÖLÜM

TEHCİRDEN GÜNÜMÜZE ERMENİ SORUNU

I. SOYKIRIMIN ANLAMı

Soykırım suçu, “Soykırım Suçunu Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi” ile tanımlanmış olan hukuki bir kavramdır. Sözleşme, 9 Aralık 1948 yılında kabul edilmiş, 12 Ocak 1951’de de yürürlüğe girmiştir. Soykırım eylemi bu sözleşmesini onaylayan bütün ülkelerde suçtur. Türkiye, bu Sözleşmeyi onaylayan ülkelerden biridir.

Soykırım suçunu, Sözleşmenin 2. maddesinde tanımlamaktadır. Bu maddeye göre soykırım, bir milli, etnik, ırki veya dini grubu, grup olarak, kısmen veya tümüyle yok etmek kastıyla aşağıdaki fiillerin işlenmesidir:

- a) Grubun mensuplarını katletmek,
- b) Grubun mensuplarına ciddi bedensel ve psikolojik zarar vermek,
- c) Grubun bedeni varlığının kısmen veya tamamen yok olmasına yol açacak hayat şartlarına kasten tabi tutmak
- d) Grup içinde doğumları önlemek kastıyla önlemleri dayatmak Grubun çocuklarını bir başka gruba zorla nakletmektir.⁷³

Ermeni tehciri başladığında İngiliz, Fransız ve Rus hükümetlerinin “Türkiye’nin insanlığa ve uygarlığa karşı suçları”ndan söz ederek, ilgilileri sorumlu tutacaklarını 24 Mayıs

⁷³ Birleşmiş Milletler, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinin 2. Maddesinde yer alan hususların İngilizce ifadesi: In the present Convention, genocide means any of the following acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, as such: (a) Killing members of the group; (b) Causing serious bodily or mental harm to members of the group, (c) Deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part; (d) Imposing measures intended to prevent births within the group; (e) Forcibly transferring children of the group to another group. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Adopted by Resolution 260 (III) A of the United Nations General Assembly on 9 December 1948, Article, 2.

1915'te bir ortak bildiriyle ilan etmişlerdir. O tarihlerde insanlığa karşı suç kavramı bir deyişten ibarettir ve henüz hukuki bir kavram olarak kabul edilmemiştir. Bu nedenle Ermeni tehciri ile insanlığa karşı suç arasında bu bildiri vasıtasıyla bir ilişki kurmak mümkün gözükmemektedir.⁷⁴

Soykırımın milli, ırki, etnik, ve dini olmak üzere sadece dört gruba karşı işlenmesi mümkündür. Siyasi gruplara karşı işlenen fiiller soykırım suçuna girmezken, insanlığa karşı suçlar her gruba karşı işlenebilmektedir.

Soykırım ifadesinin mucidi olan Raphael Lemkin, siyasi grupların, Sözleşmenin 2. maddesinin birinci paragrafında zikredilen dört grubun (milli grup, dini grup, ırki grup ve etnik grup) Sözleşme kapsamı dışında tutulmasını önermiştir. Böylece hem siyasi gruplar hem de “diğer gruplar” Sözleşme dışı tutulmuştur.

Soykırımda bir grubu yok etme kastıyla bazı fiillerin işlenmesi gerekmektedir. İnsanlığa karşı suçun oluşması için yok etme iradesi aranmamaktadır. Gruba karşı “yaygın ve sistematik saldırı” yeterli görülmektedir.

Bu şartlar altında, bir siyasi grup da olsa, Ermenilere karşı, ırkçı nefretle yok etme kastı olmadan yapılan tehcir sonunda önemli sayıda Ermeni'nin ölmüş olmasını, insanlığa karşı suç kavramına sokmak için Uluslararası Ceza Mahkemesi (Roma) Statüsünün 7. maddesinde sayılan öldürme (a), katliam (b), tehcir (d), mezalim (h) gibi fiilleri kullanmaya kalkışanlar olabilir.⁷⁵

Sonuç olarak,

a) Ermeniler, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları üzerinde önce otonomi, sonra bağımsız devlet kurmak için siyasi ve silahlı faaliyetlerde bulduklarından siyasi grup niteliğindedir; bu nedenle Sözleşmenin 2. maddesine girmemektedir.

⁷⁴ Aktan, Gündüz, “Devletler Hukukuna Göre Ermeni Sorunu”, **Ermeni Sorunu, Temel Bilgi ve Belgeler**, ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Öncü Basımevi, Ankara, 2007, s.162.

⁷⁵ Aktan, **a.g.e.**, s. 162.

b)Osmanlılarda Nazilerin Yahudilere karşı duyduğu anti-semitizme benzer ırkçı nefret bulunmadığından tehcir, Ermenileri, grup olarak yok etme saikiyle yapılmamıştır. Tehcir kararı Ermenilerin Rusya ile tarihi anlaşmalarla teyit edilen dostluk ve işbirliği çerçevesinde Rus işgal ordularıyla birleşip Osmanlı ordularına karşı başlattıkları harekatı önlemek ve ‘vilayat-ı sitte’ nin(Erzurum, Van, Elazığ, Sivas, Bitlis ve Diyarbakır) nüfusunun %84'ünü oluşturan Türk ve Müslümanları, Balkanlardaki gibi soykırım boyutlarında bir etnik temizlikle yok etmesine engel olmak için alınmıştır.

c)1915 olaylarında, Sözleşmenin 2. maddede aranan “Ermenileri yok etme” kastı bulunmamaktadır. Yok etme niyetini kanıtlayacak yazılı ve sözlü belgeler olmadığı gibi, tüm belgeler tam tersine Ermenilerin korunmasını ve rahatça iskan edilmelerini öngörmektedir. Ölen Ermenilerin sayısı, soykırımın mevcudiyetini ispattan çok uzaktır. Ermeni ölümlerinin önemli bir bölümü tehcir dışı nedenlerden kaynaklanmıştır. Aynı nedenlerle bölgede vuku bulan Türk sivil ölümleri çok daha yüksektir.

d)Katolik ve Protestan Ermenilerle, İstanbul, Aydın (İzmir dahil) ve Kütahya Ermenilerinin tehcire tabi tutulmaması, Osmanlıların gücünün yetersizliğinden ziyade, diğer bölgelerdeki Gregoryan Ermenilerin Rusların dindaşı olarak ve Rus ordularının ilerleme hattı üzerinde bulunmaları dolayısıyla tehcir edildiğini göstermektedir.

e)Bu koşullarda Sözleşme'ye göre soykırım olmayan tehcirin ardındaki askeri gerekler de göz önüne alındığında, hukuken insanlığa karşı suç kategorisine girdiği de savunulamaz. Zira tehcir sırasında, Roma Statüsü 7.maddede aranan şartlar yerine gelmemiştir. Yani Ermeni nüfusa karşı, devletin bir planı çerçevesinde “yaygın ve sistematik bir saldırının parçası olarak” insanlığa karşı suç oluşturan fiillerin çoğunun birlikte işlendiği bir durum ortaya çıkmamıştır.

f)Tehcir, askeri güvenlik nedenleriyle yapıldığından, Ermenilerin işgalci Rus ordularıyla birleşerek, Balkan Savaşlarındaki gibi bölgede çoğunlukta olan Türk ve

Müslümanların soykırım boyutunda bir etnik temizlik yapmalarını engellemeyi amaçlamıştır.⁷⁶

g)İstenmeyen olaylara karşı saldırganlara karşı kızgınlık doğmuştur. Adi suç kategorisine giren soygun ve öldürme fiillerinin sanıkları olan 1673 kişi, savaş bitmeden yargılanmıştır. 19 Şubat-12 Mart 1916 tarihleri arasında yakalananlardan 67 si idama, 68 i kürek cezasına, 524 ü hapis cezasına çarptırılmış, 227 kişi beraat etmiş, 109 kişinin ise mahkemesi devam etmiştir. Yine aynı tarihler arasında 4 kişi velisine teslim edilmiş, 674 kişi için ise bir işlem yapılmamıştır.⁷⁷

II. TEHCİRİN ANLAMLI

“Tehcir” Arapça “göç” anlamından gelen “hicret” kökünden gelir. Tehcir etmek göç ettirmek anlamına gelmektedir. Fransız ve İngilizlerin “deportation” kelimesi tehcirin karşılığı değildir. Bu kelime ile ceza amaçlı olarak bir yerde ikamete mecbur etmek, yani sürgün edilmek anlamı bulunmaktadır. “Deportation”a giden kişi gittiği yerde serbest değildir. Belirli bir mekan içinde, hapishanede, kalede ya da bir kampta dış dünya ile ilişkisi kesilmiş şekilde yaşar.

Ayrıca savaş halinde bir ülke düşman lehine çalışan ya da memleketin savaş gücünü sekteye uğratan kişileri ‘vatan haini’ sayar ve bunun cezası da o ülkedeki en ağır cezadır. Osmanlı hükümeti savaş zamanı kendisine karşı ayaklanan ve düşmanla işbirliği yapan Ermenilere en ağır ceza olarak ‘idam’ yerine tehciri tercih etmiştir.

Sevk ve İskan anlamındaki tehcir, meskun bir grubun bir başka yere nakledilmesi ve yeniden iskan edilmesi anlamındadır. Bugün tehcir için ‘yer değiştirme’ ifadesi kullanılmaktadır. Zaten alınan kararlarda da ‘tehcir’ kelimesi kullanılmamıştır. Çünkü yapılan işlem, isyan edenlerin yaşadığı bölgenin tahliye edilmesi, sonra da daha güvenli olan başka bir bölgeye nakledilmesidir.

⁷⁶ Aktan, a.g.e.s., 168-170.

⁷⁷ Halaçoğlu, Yusuf, **Sürgünden Soykırma Ermeni İddiaları**, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2008, s.95 - Sarımay, Yusuf, **Türk-Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları**, **Uluslararası Sempozyumu**, Gazi Üniversitesi, 23-25 Kasım 2005, Ankara, s.264.

A. Dünyadaki Göç Olaylarına Örnekler

Köle ticaretiyle başlayan insanların zorla yerlerinin değiştirilmesi meselesi insanlık tarihi kadar eskidir.

Osmanlı Ermenilerine uygulanan sevkıyat bir cezadır ve zorunluluk taşımaktadır. Başka bir ülkenin toprağına gönderilmemişlerdir, Osmanlı toprağı içinde daha güvenli bir alana nakledilmişlerdir. Bir başka değışle Osmanlı hükümeti, kendi yönetimindeki topraklarda isyan çıkaran bir grup vatandaşını bir yasayla daha güvenli bir yerde iskan ettirmiştir.

Tarihe baktığımızda, savaş dönemlerinde nüfus kaydırmalarının kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanya ve İngiltere arasında savaş başlar başlamaz İngilizler, XIX. yüzyılda Avustralya'ya yerleşen, Adelaide şehri civarındaki Alman asıllı Avustralyalıları kıtanın iç taraflarına sürmüşler, Alman marşları çalıp halkı galeyana getirirler endişesiyle piyanolarını dahi parçalamışlardır.⁷⁸

Bu konuda en çok bilinen örneklerden bir tanesi de Amerikalı Japonların, 2. Dünya Savaşı esnasında tehcir edilmeleridir. Karar (Executive Order 9066) 19 Şubat 1942 tarihinde Başkan Franklin D. Roosevelt tarafından imzalanmıştır ve kararla çok sayıda Japon, Pasifik kıyılarından zorla toplama kamplarına götürülmüşlerdir. Japonlar gözaltına alındıkları ilk andan itibaren bazı yerlerde son derece sert muamelelerle karşılaşmışlardır. İhanetlerine delil olabilecek hiçbir kanıt yok iken bir suçlu gibi muamele görmüşler ve çeşitli açık-gizli işkence ve kötü muamelelerle karşılaşmışlardır.

1953 yılında, Danimarka ve ABD Grönland'ın Thule bölgesinde bir askeri hava üssü kurabilmek için bu bölgede yaşayan Eskimoları, 150 km öteye, Qaanag'a göç ettirmişlerdir.⁷⁹

⁷⁸ Şimşir, a.g.e., 2005, s.26.

⁷⁹ Laçiner, Sedat, *Journal of Turkish Weekly*, 26 Ocak 2007; Laçiner, Sedat, *Ermeni Sorunu, Diaspora ve Türk Dış Politikası*, Karınca Yayınları, Ankara,2008, s 56.

Ermenilerin de tarihi muhtelif dönemlerinde çeşitli sürgünlere tabi olduğu bilinmektedir. Osmanlı hakimiyetinden önce İranlılar, Romalılar, Bizanslılar ve Ruslar tarafından çeşitli nedenlerle göçe zorlanmışlardır.

B. Ermenilerin Göç Ettirilmesinin Nedenleri

Savaş halinde bir devlet için güvenlik esastır ve düşman lehinde çalışan, hatta bunu yapmadan ülkenin savaş gücünü sekteye uğratan kişileri vatan haini sayar ve cezalandırır.⁸⁰ XIX. yüzyıl boyunca, Ermenilerin çıkardıkları isyanlar Osmanlı Devleti tarafından bastırılmış, reform talepleri yerine getirilmiştir. Birinci Dünya Savaşının çıkması ve devletin de savaşa girmesi Ermeniler için büyük bir fırsat olmuştur.

Savaşta büyük miktarda toprak ve insan kaybına uğramış olan, ekonomik durumu ve hayat standardı düşen, yönetimi zayıf ve bozuk olan, Avrupalılar tarafından ‘hasta adam’ diye muamelesi yapılan, Osmanlı Devleti içerde ve dışarıda sayısız sorunlarla boğuşmaktadır.

Ermenilere göre topyekün ayaklanmayı başlatmak için en iyi zaman, Osmanlının savaş halinde olduğu zamandır.⁸¹ Bu dönemde Rus Çarı ve cephe komutanı ile temasa geçip, bir kısmı cephede Rus Ordularının önünde bir kısmı da cephe gerisinde sivil asker demeden herkese saldırıyor, köyleri yakıyor, insanları kadın-erkek, çocuk-yaşlı ayırımını yapmadan katlediyorlardı. Bunların dışında askere çağırılanlar orduya katılmıyor, orduya katılanlar silahlı ya da silahsız firar ediyor, ikmal konvoylarına saldırarak yiyecek ve cephane sevkiyatına engel oluyor, yol ve köprüleri tahrip edip, ordunun durumuyla ilgili olarak Ruslara bilgi veriyorlardı.⁸²

⁸⁰ Gürün, a.g.e., s.301.

⁸¹ Nalbandian, a.g.e., 1916, s.11.

⁸² Bektaş, Hamza, **Ermeni Soykırım İddiaları ve Gerçekler**, Uludağ Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Yayın No:5, Bursa, 2001, s.110-Ermenilerin Nakil ve Sevkini Gerektiren Siyasi Sebepler, Tezkere Sevkini Gerektiren Siyasi Sebepler, Tezkere Sureti, 31 Mayıs 1915, Numara:326758/270, **Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 2005, s.131.

Ermeni katliamı sadece Müslüman Türkleri hedef almamıştır. Ermeni komitelerin amacı isyan ettikleri bölgedeki bütün unsurları yok edip çoğunluğu sağlamak olduğu için, Trabzon'da Rumlara, Hakkari ve çevresinde de Musevilere saldırmışlardır.⁸³

C. Zorunlu Göçün Gerçekleşmesi

Osmanlı hükümeti Van isyanı çıkana kadar bazı tedbirlerle Ermeni Komitelerinin faaliyetlerini önlemeye çalışmıştır. Zeytun, Maraş ve Antep civarında çıkan isyanlar sonunda tedbir olarak bazı Ermenileri Konya'ya sevk etmiştir. Fakat burada da toplu halde bulunmaları, bir süre sonra o bölgedeki Ermenilerle birleşme olasılığı onların Halep'in güneydoğusu, Zor ve Urfa havalisine sevk edilmesine karar verilmiştir.

Zorunlu göç, üç cephede savaşan Osmanlıların lojistik destek yollarına yakın yerlerdeki yerleşim alanlarındaki Ermenileri ve Komitalara destek veren Ermenileri kapsamıştır.

a. Zorunlu Göçe Tabi Tutulmayan Ermeniler

Tehcir kanunu bütün Ermenilere uygulanmamıştır. Ermeni örgütlere destek vermeyen Ermeni işadamları, askeri personel, yaşlı kadın ve erkeklerle kimsesiz çocuklar, Protestan ve Katolik Ermeniler, Tekel ve Düyun-u Umumiye'nin Ermeni memurları, Osmanlı Bankasının İstanbul'daki ve vilayetlerdeki şubelerinde çalışan görevlileri, Ermeni mebus ve aileleri, yetimhanedeki öğretmen ve çocuklar, asker, subay ve sıhhiye subaylarının aileleri, hastalar ve özürülüler muaf tutulmuştur.

Amerikan raporları ve misyoner raporlarına göre muaf tutulan Ermenilerin sayısı 300 000 ile 350 000 arasında değişmektedir. Sadece bu bile Osmanlı İmparatorluğunu Ermenileri etnik ya da dinsel nedenlerle tehcir etmediğini açıklamaktadır.

⁸³Keskin, Hızır, **Birinci Dünya Savaşından Bugüne Ermeni Sorunu**, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2005, s.69.

Naklin kolay geçebilmesi için ana yollar ve tren yollarının geçtiği bölgeler tercih edilmiştir. Konsolosluk raporlarında da belirtildiği gibi tehirden bir ya da iki hafta önce haber verilip gerekli hazırlıkların yapılabilmesi için süre tanınmıştır. Ayrıca, hükümet Ermeni tehirci başlamadan önce, bütün vilayetlere yazı yazarak bölgelerinden geçen kabilelerin ihtiyaçlarının karşılanması, gerekli bütün tedbirlerin alınmasını ve yeterli yiyecek stokunun yapılmasını istemiştir.⁸⁴

Bir devletin bekası için çok önemli bir konu olan güvenliğin sağlanabilmesi için savaş halinde olan yerleşim yerlerinde yaşayan Ermenilerin, Osmanlı toprakları içinde başka bir yere nakledilmesiyle ilgili olarak 27 Mayıs 1915'te Meclis'ten çıkan "Yer Değiştirme Kanunu", 1 Haziran 1915 günü dönemin Resmi Gazetesi Takvim-i Vekâyi'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

b. Tehcir Edilen Ermeniler

Osmanlı arşiv kayıtları Tehcir kapsamında 450.000 Ermeni olduğunu söylemektedir. Bu sayı Ermeni Protestanların vekili olan Zenop Bezciyan ve 1919'da Paris Barış Konferansı'nda Ermeni Delegasyonu'nun başkanlığını yapan Bogos Nubar Paşa tarafından da doğrulanmıştır.⁸⁵

Bogos Nubar Paşa, 11 Aralık 1918 de Fransa Dışişleri Bakanı M. Gout'a gönderdiği raporda Kafkasya ve İran dahil Ermeni sürgünlerinin toplam sayısını 600-700 000 olarak vermekte, bunların içinden kendiliğinden göç eden 290 000 Kafkas ve İran göçmenlerini bir tarafa bırakılırsa zorunlu olarak göç edenlerin sayısı 400 000 in biraz üzerine çıkmaktadır.⁸⁶

Talat Paşanın kayıtlarına göre tehcir en yoğun biçimde 141.592 kişiyle Sivas'ta uygulanmıştır. En az Ermeni'ni göç ettirildiği vilayet ise 4.381 kişiyle Konya'dır.⁸⁷

⁸⁴ Ataöv, Türkkaya, Halaçoğlu, Yusuf, **Osmanlı'nın Son Döneminde Ermeniler, Osmanlı Devleti Neden Tehcir Uyguladı**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı, Ankara 2002, s.120.

⁸⁵ Halaçoğlu, **a.g.e.** s.61.

⁸⁶ Archives des Affaires Etrangères de France, **Serie Levant**, Armenie, Vol.2, folio 47 den naklen Halaçoğlu, **a.g.e.** s.134.

⁸⁷ "İşte Kara Kaplı Defterdeki Gerçek", **Hürriyet**, 25 Nisan 2005.

c. Tehcir Sırasındaki Aksaklıklar

Tehcir kararı, Ermenileri yok etmek için değil, tam tersi hem onların hem de bölge Müslümanlarının emniyetini sağlamak ve bölgedeki asayişini temin etmek için alınmıştır. Aynı dönemde pek çok cephede savaşan ve pek çok sorunla boğuşan Osmanlı hükümeti, bütün yokluk, imkânsızlık ve savaş şartları içinde bazı aksamalara rağmen Ermenilere iyi davranmıştır.⁸⁸

Tehcir olayında en büyük aksaklık emniyet alanında olmuştur. Jandarma eşliğinde göç edilmesine rağmen kabileler, sık sık Kürt aşiretlerinin saldırısına uğramıştır. XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başı Avrupa'da ve Osmanlı topraklarında sadece savaşların değil, salgın hastalıkların da yoğun olarak rastlandığı bir dönem olmuştur. 1914-15 yıllarında tifüs salgınının Anadolu'yu kasıp kavurduğu bilinmektedir.⁸⁹

D. Ermeni Tehcirinin Holokosttan Farkı

II. Dünya Savaşı sırasında Nazilerin Yahudilere uyguladığı toplu imha hareketiyle, Osmanlı Devletinin Ermenilere uyguladığı 'yer değiştirme' arasında farklar bulunmaktadır. Yahudiler herhangi bir siyasi kalkışmaya karışmadıkları ve kan dökmedikleri halde sadece Yahudi oldukları için konsantrasyon kamplarına gönderilip topluca imha edilmişlerdir. Nazilerin Yahudilere uyguladıkları soykırım, Nürnberg mahkemesi tarafından karara bağlanmış, bir başka deyişle yasal dayanağı olan bir olaydır. Osmanlının uyguladığı Tehcirle ilgili olarak herhangi bir mahkeme kararı bulunmamaktadır.

Tehcir kararı Osmanlı topraklarında yaşayan bütün Ermenilere yönelik olarak alınmamıştı. Nakilde, Osmanlı devletine karşı bir eylemde bulunmayan ve bu tür gruplarla işbirliği yapmayanlar hariç tutulmuştur. Ayrıca, daha az zararlı olduğu düşünülen gruplar yakın kasaba ve şehirlere yerleştirilmiştir. Nakledilenlere, önce hazırlık yapabilmeleri için bir hafta ile on beş gün arası süre verilmiş, daha sonra Osmanlının içinde yer alan bir coğrafyaya göç ettirilmiştir.

⁸⁸ Atılğan, İnanç, Mumcuayan, Garabet, a.g.e., s.226.- **BOA DH. ŞFR. Nr.54/9, Document: Nr. 42.**

⁸⁹ Atılğan, İnanç, Mumcuayan Garabet, a.g.e., s.256, **HA PA, Nr. 51. Supplement, Telegram, 1 page, German, 27 June 1915.**

Göçen Ermenilerin yiyecek, giyecek, sağlık ve ulaşım ile ilgili bütün ihtiyaçları ‘Muhacirin Tahsisatı’ndan karşılanmış, gerektiğinde valiliklerden sağlanan ek bütçeyle desteklenmiştir. Muhacirlerin gittikleri yerlerde hayatlarını devam ettirebilmeleri için uygun koşullarda yaşamaları sağlanmıştır.⁹⁰

Zorunlu göçle Suriye'ye gönderilecek olan Ermeniler için devlet tarafından evler yapılması, hayatlarını devam ettirmeleri için uygun yerlere yerleştirilmeleri hususunda belgeler mevcuttur.⁹¹

Osmanlı ordusunda silah altında bulunan Ermenilere sevkıyat uygulanmamış, geri hizmete alınmış, ordu komutanlarının tercümanlığı gibi önemli görevlerde tutulmuşlardır. Aşiretlerin ve sivil halkın saldırısına karşı jandarma görevlendirilmiş, suistimali görülen kişiler divan-ı harbe verilmiştir.

Bir kısım Ermeniler zorunlu göçten kurtulabilmek için Müslümanlığı seçmiş; ancak onlar da sürgün edilmiştir. Savaş sonrası çıkarılan bir yasayla istemeleri halinde kendi dinlerine dönmeleri sağlanmıştır.

Savaş ve hastalıklar nedeniyle pek çok göçmen hayatını kaybetmiş, bunun üzerine pek çok devlete mensup yardım kuruluşu ve Kızılhaç'ın yardımlarına izin verilmiştir.⁹² Tehcir sırasında iklim şartları ve meydana gelen yığılmalar nedeniyle zaman zaman sevkıyatın durduğu olmuştur. 25 Kasım 1915'de vilayetlere gönderilen bir emirle kış koşulları nedeniyle sevkıyatın geçici olarak durdurulduğu bildirilmiştir.⁹³

Savaşın bitiminden sonra ‘Geri Dönüş’ yasası çıkarılmış ve tehcir edilenlerin geri dönmeleri sağlanmıştır. Tehcir, 15 Mart 1916'da Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın muhtelif mutasarrıflıklara gönderdiği bir telgrafla sona ermiştir. Savaşın bitişiyle birlikte çıkarılan

⁹⁰ Halaçoğlu, a.g.e., s.98-101.

⁹¹ DH. ŞFR, 55-A/14, <http://www.devletarsivleri.gov.tr/kitap/belge/2600belge/372.doc>.

⁹² Atılğan, İnanç, Mumcuayan, Garabet, a.g.e., s.256 - HA PA, Nr.51 Supplement, Telegram, 1 page, German, 27 June 1915.

⁹³ BOA Şifre Kalemi, No.57/273.

“geri dönüş kanunu” göçmenlerin eve dönmelerini sağlamış, Ermeni Patrikhanesine göre 644.900 kişi geri dönmüştür.⁹⁴

Bu rakam Lozan Konferansına Ermeniler tarafından sunulan belgede yer almaktadır.

İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği 1922 yılı itibariyle bütün dünyadaki Osmanlı Ermenilerinin sayısını 1 200 000 olarak göstermektedir. Eğer iddia edildiği gibi 1500000 Ermeni katledildiyse, hayatta kalan 1200000 Ermeniye açıklamak zor olacaktır.⁹⁵

E.Tehcir Suçluları

Osmanlı Devleti göçün düzenli ve güvenli geçmesi ve sevk edilen Ermenilerin can ve mal güvenliğinin sağlanması için gereken tedbirleri almış; savaşın olumsuz koşullarında yürütülen göç sırasında Ermenilerin can ve mal güvenliklerinin korunması için büyük çaba harcamıştır.

Bazı bölgelerde Ermenilerin saldırıya maruz kaldığı haberlerinin alınması üzerine, sevk sırasında usulsüz hareketleri görülen o bölgenin mülki amirlerinin işten el çektirilmesi sağlanmıştır. Ayrıca göç sırasında sağlık sorunlarını karşılamak üzere gerekli tedbirler alınmıştır.⁹⁶

19 Şubat-12 Mart-22 Mayıs 1916 yılında sonuçlandırılan Divan-ı Harp'teki yargılamalarda 67 kişi idama, 68 kişi kürek, para, kalebentlik ve sürgün cezasına, 524 kişi hapis cezasına çarptırılmış; 227 kişi de beraat etmiştir.⁹⁷

⁹⁴ Halaçoğlu, a.g.e. .s.101.

⁹⁵ Halaçoğlu, a.g.e.s.104.

⁹⁶ BOA, DH. ŞFR, 59/235 - BOA, DH. ŞFR, 54-A/153.

⁹⁷ Halaçoğlu, a.g.e. s. 95.

III. ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU

Rusya'daki 1917 Devriminden sonra kurulan Transkafkasya Demokratik Federatif Cumhuriyetini Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan oluşturuyordu.

3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması ile Osmanlı Devleti Kars, Ardahan, Batum ve Erzurum'u Ruslardan geri almıştır. Bu durum Transkafkasya Demokratik Federatif Cumhuriyetini oluşturan üç ülke arasında anlaşmazlıklara neden olmuştur. Ermeniler Osmanlılara geri verilen toprakların kendilerine ait olduğunu iddia ediyor, Federatif Cumhuriyetin diğer iki üyesinin bu durum karşısında sessiz kalmasına tepki gösteriyordu. Bu anlaşmazlığın sonunda, Federasyon 26 Mayıs 1918'de dağılmış ve yerine üç ayrı devlet kurulmuştur.

Ermenistan Demokratik Cumhuriyeti 28 Mayıs 1918'de ilan edildi. Yeni devlet ağırlıklı olarak Taşnaklardan kurulmuş ve başbakanlığına Hovannes Kaçaznuni getirilmiştir.

Ermenistan kuruluşunun hemen ardından bütün komşularıyla çatışmaya başlamıştır. Önce Gürcistan'la yaşadığı sınır anlaşmazlığı, İngiltere'nin araya girmesiyle imzalanan bir ateşkesle sonuçlanmıştır.⁹⁸

1919'da Azerbaycan'a saldırarak Şuşa ve civarını işgal etmiş, ancak Azeri ordusu tarafından geri püskürtülmüştür. 30 Ekim 1918 de Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla Osmanlı Devleti Kars, Ardahan ve Batum'dan çekilmişti. Ermeniler bu çekilmeyi fırsat bilerek Kars ve Ardahan'a saldırarak bu kentleri ele geçirmişlerdir.

Eylül 1920 de harekete geçen Kazım Karabekir'in komutasındaki 15. Kolordu Kars, Ardahan, Artvin ve Iğdır'ı aldıktan sonra Taşnakların idaresindeki Ermenistan ile 3 Aralık 1920'de Gümrü'de Türkiye-Ermenistan Barış Antlaşmasını imzalamıştır. Bu antlaşma yeni kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin uluslararası alanda imzaladığı ilk antlaşmadır ve

⁹⁸ Palabıyık, Serdar, "Türkiye-Ermenistan İlişkileri", **Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Gerçekler**, ASAM Yayınları, Öncü Basımevi, Ankara, 2007, s. 235.

Türkiye-Ermenistan sınırı tespit edilmiştir. Bu Antlaşmayla Ermenistan Misak-ı Milliye tanıyan ilk devlet olmuştur. Ancak, 29 Kasım'dan itibaren Ermenistan'ı işgal etmeye başlayan Rus Kızıl Ordusu Erivan'a girmiş ve Ermenistan Demokratik Cumhuriyetinin fiilen sona ermesi üzerine Gümrü Antlaşması yürürlüğe girmemiştir.

Doğu Sınırımız, 16 Mart 1921'de Moskova'da imzalanan Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşmasıyla imzalanmasıyla tespit edilmiştir. Bu antlaşmayla TBMM Hükümeti ilk kez bir büyük devlet tarafından tanınmıştır, doğu sınırımız güvence altına alınmıştır.

Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın SSCB idaresine girmelerinden sonra 13 Ekim 1921'de Moskova Antlaşmasınının 6. ve 15. maddeleri uyarınca Kars Antlaşması imzalanmıştır. Böylece Türkiye'nin doğu sınırı kesinleşmiştir. Türkiye açısından Ermeni Sorunu, Lozan Antlaşmasınının daha önce yukarıda anılan antlaşmalarla çözümlenmiştir.⁹⁹

A. Barış Konferansı

1919 Ocak'ında, savaşa son vermek, yenik devletlerin savaş sonu ve sonrası durumunu ele almak, kısaca yeni bir uluslararası düzen kurmak üzere Paris'te bir barış konferansı toplanmıştır. Bu konferansa Ermeniler, Bogos Nubar Paşa başkanlığındaki "Avrupa Milli Ermeni Delegasyonu" ve Ermenistan Cumhurbaşkanı Aharoniyan başkanlığındaki "Ermeni Cumhuriyeti Delegasyonu" ve din adamlarından oluşan kalabalık bir grupla katılmıştır.¹⁰⁰

Ermeniler, Wilson Prensiplerinin 12. maddesi (Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarına egemenlik hakkı tanınmalı, fakat Türk olmayan halklara bağımsızlık verilmelidir) ve Mondros Mütarekesinin 24. maddesinden (Ermeni vilayetleri denilen doğu illerinde karışıklık çıkması halinde İhtilaf Devletleri buraları işgal edebilecekleri) destek alarak Paris'te toplanan konferansta isteklerini belirtmişlerdir.

Bogos Nubar Paşa Mısırlı bir paşadır ve varlıklı bir aileye mensuptur. 1912'de vilayat-ı sitta olarak anılan Doğu Anadolu'daki altı vilayette reform yapılması konularını

⁹⁹Aktan, Gündüz, **a.g.e.** s.26.

¹⁰⁰Şirin, Funda Selçuk, "Etkili Birer Propaganda Aracı Olarak Ermeni Sorunu Karşısında Albayrak ve Hadisat Gazeteleri", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt XVIII, Sayı 45, 2009, s.207-221.

görüşmek üzere Avrupa ülkelerine temsilci olarak atanmasından sonra kendisini Osmanlı Ermenilerinin sözcüsü olarak görmüştür.

Avedis Aharonyan ise Taşnak Partisi üyesi bir yazardır ve Ermenistan hükümeti tarafından Paris Barış Konferansı delegesi olarak atanmıştır. Aharonyan, Ermenilerin savaş sırasında Müttefiklerin yanında yer aldığını anlatmış ve Ermenistan Devletinin tanınması ve Ermenistan Cumhuriyetinin Türkiye'nin Ermeni vilayetleriyle birleşmesini talep etmiştir.

Bogos Nubar Paşa da daha toplantının başında, savaş sırasında Ermenilerin müttefiklerin yanında yer aldığını ve 'muhasım' taraf olduklarını tekrarlayarak, Osmanlı Devletinin bazı vilayetlerinin Ermenistan'a katılması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰¹ Her iki delege de Osmanlıdan toprak talep etmekte ve istenen topraklar arasında fark bulunmaktadır.

Bogos Nubar Paşa'nın Ermenilerin 'muhasım taraf' oldukları şeklindeki beyanı, eğer geriye dönük olarak uygulanması mümkün olsaydı, 1948 tarihli BM Soykırım Sözleşme kapsamına girmelerine olanak tanımayacaktır. Zira, anılan sözleşmeye göre bir grup, silahlı bir çatışmanın tarafı ise Soykırım Sözleşmesi çerçevesinde korunacak kişiler kapsamında değerlendirilmemektedir.¹⁰²

Aharonian, Vilayat-ı Sitte ile birlikte Karadeniz'e çıkış istemektedir. Bogos Nubar Paşa ise altı vilayetin yanı sıra, Kilikya ve Maraş'ı talep etmiştir. İstenen illerin kapsadığı alan neredeyse 390 000 km² idi, bu da Anadolu'nun yarısına yakın bir toprak parçası anlamına gelmektedir. Aharonian, bu illerin dışında, Ermenistan devletinin bir "mandat" idaresine verilmesini de önermiştir.

Aslında Konferansın düşüncesi de Ermenistan'ı bir devletin "mandat" sına vermektir. ABD Başkanı Wilson da bu "mandat" yı almaya yatkın görünmekteydi.¹⁰³ Ancak ABD'ye gittiğinde Kongreye bu fikri kabul ettirememiştir.

¹⁰¹ Lütem, Ömer Engin, "1919 Paris Barış Konferansında Ermeni Talepleri", **Ermeni Araştırmaları**, Sayı:22, Yaz,2006, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&SayiNo=41>.

¹⁰² Aktan, Gündüz, **a.g.e.** s.27.

¹⁰³ Gürün, **a.g.e.** s. 358.

Zaten, 1919 Ocak'ında başlayan bu konferansın ciddi müzakerelere sahne olmamasına rağmen Ağustos 1920'ye kadar devam etmiş olması, bir türlü Ermeni sorununa çözüm bulamamış olmasındandır. Amerika'nın Ermeni mandasını kabul etmeyişinin nedenlerini King-Crane ve General Harbord Raporlarında gizlidir.

a. King-Crane Heyeti

King-Crane heyeti, Suriye'de manda idaresi kurmanın getireceği yükler ve sağlanacak çıkarlarla ilgili olarak yerinde incelemelerde bulunmak üzere, ABD Devlet Başkanı Thomas Woodrow Wilson tarafından görevlendirilmiştir. Başlangıçta üç ülkenin (ABD, İngiltere ve Fransa) ortak heyeti olarak düşünülmesine rağmen, Fransa'nın bu heyette yer almayı reddetmesi üzerine İngiltere de çekilmiş, ABD temsilcileri yalnız kalmışlardır. Bu heyet, başta Ermeniler olmak üzere Osmanlı İmparatorluğundaki Hıristiyan unsurların eğitimi ile meşgul olan "American Board of Commissioners for Foreign Missions" ve Ermenilere yardım eden "Near East Relief" gibi kuruluşlar tarafından da desteklenmektedir.¹⁰⁴

King-Crane Heyeti raporunda, kurulacak olan Ermenistan için Türkiye'den bir miktar toprak verilmesinin uygun olacağı ancak Karadeniz'den Akdeniz'e uzanan bir Ermenistan'ın mümkün olmayacağı belirtiliyor, kuvvetli bir mandater devlete ihtiyaç olduğu vurgulanıyordu.¹⁰⁵

b. General Harbord Heyeti

Generalin başında bulunduğu Komisyonun amacı Ermenistan'ın durumu hakkında tahkikat yapıp, mandaterlik için gerekli koşulların var olup olmadığını araştırmaktır. Hazırlanan rapora göre, daha önce alınan endişe verici raporların aksine, Karadeniz'den İran'a kadar yapılan sınır boyu incelemelerinde bu raporları haklı kılacak herhangi bir durumla karşılaşılmamıştır; ayrıca bir mandaterlik olacaksa, bu durum, sadece Ermenistan'ı değil, Anadolu, Rumeli, İstanbul ve Kafkasya'yı da kapsamalıdır.

¹⁰⁴ Ayıışı, Metin, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri**, TTK Yayınevi, Ankara, 2004, s.76.

¹⁰⁵ Gürün, a.g.e. s. 361.

Amerika Birleşik Devletleri bütün bu nedenlerden dolayı mandaterliği kabul etmemiştir. Ayrıca Başkan Wilson Ermenistan'ın sınırlarının çizilmesi hususundaki öneriyi de kabul etmemiştir. Bunun sonucu olarak da Sèvres Antlaşmasına Ermenilerle ilgili maddeler konmuştur.¹⁰⁶

IV. SEVRES ANTLAŞMASI

10 Ağustos 1920'de imzalanan Sèvres Antlaşmasının 88. ve 89. maddelerinde doğrudan, 230. maddede ise dolaylı olarak Ermenilerle ilgili hükümler bulunmaktadır.

“Madde 88: Türkiye öteki müttefik devletlerin yapmış oldukları gibi Ermenistan'ı özgür ve bağımsız bir devlet olarak tanıdığını bildirir.

Madde 89: Öteki bağıtlı yüksek taraflar gibi, Türkiye ile Ermenistan da, Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis vilayetlerinde, Türkiye ile Ermenistan arasında sınırın saptanması işini ABD Başkanının hakemliğine sunmayı ve bu konudaki kararını olduğu kadar, Ermenistan'ın denize çıkışı ile sözü geçen sınıra ilişkin ileri sürebileceği bütün hükümleri kabul etmeyi kararlaştırmışlardır.

Madde 230: Osmanlı Hükümeti, 1 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı İmparatorluğunun parçası bulunan herhangi bir toprak üzerinde, savaş durumu sırasında işlenen topluca öldürmelerden sorumlu olan ve müttefik devletlerce istenen kişileri kendilerine teslim etmeyi yükümlenir.”¹⁰⁷

İstanbul hükümeti antlaşmayı imzalamamak için direnmiş olsa da baskılara boyun eğmek zorunda kalmış ve 10 Ağustos 1921 de Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın başkanlığında bir heyet tarafından imzalamak zorunda kalmıştır. Ancak Ankara hükümeti bu Antlaşmayı hiç imzalamamış ve Sèvres Antlaşması hiçbir zaman yürürlüğe girmemiştir.

¹⁰⁶ Gürün, a.g.e.s.361.

¹⁰⁷ Meray, Seha. L.Olcay, Osman, **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1977, s.74 ve devamı.

27 Şubat 1921’de toplanan Londra Konferansına katılan Bogos Nubar Paşa ve Aharonian, Sèvres Antlaşmasının yürürlükte kalması için direnmişler ve Kilikya için özerklik istemişlerdir. Ancak Konferansın önemli sonuçlarından biri de Türkiye topraklarında bağımsız bir Ermenistan’ın kurulması yerine Ermeniler için Doğu Anadolu’da bir “Ocak” kurulması kararının çıkmasıdır.¹⁰⁸

V. LOZAN ANTLAŞMASINDA ERMENİLER

11 Ekim 1922’de Mudanya Mütarekesinin imzalanmasından sonra TBMM Hükûmetinin İsmet Paşa, Dr. Rıza Nur ve Hasan (Saka) Beyler tarafından temsil edildiği Barış Görüşmeleri 20 Kasım 1922 de Lozan’da başladı.

Kurtuluş Savaşı devam ederken İtilaf Devletlerinden iki kez barış teklifi gelmişti. Her ikisinde de Ermenilerle ilgili olarak Doğu Anadolu’da bir Ermeni Yurdu kurulması önerisi vermiştir.

Türkiye’nin Barış Antlaşması için Lozan’a gideceği kesinleşince, heyete TBMM tarafından iki madde için merkeze sormadan toplantıyı terk etme yetkisi verildi. Bunlardan birincisi Ermeni Sorunu, ikincisi ise kapitülasyonlardır.

Ermeniler Lozan’da barış antlaşması için bir konferans toplanacağını öğrendiklerinde bu konferansa katılmak için çaba sarf etmişlerdir. Ermenilerin hedefleri üç noktada toplanıyordu:

- Birleşik ve bağımsız bir Ermenistan’ın gerçekleşmesini,
- Geçici bir çözüm olarak “milli ocak”ın kurulmasını,
- Lozan Konferansı’na kabul edilmelerini talep etmişlerdir.¹⁰⁹

Türk tarafı ise bu katılımı kabul edemeyeceğini bildirmiş, bunun üzerine Ermeniler, Ana Komisyona değil, Alt Komisyona kabul edilebilmişlerdir.

¹⁰⁸ Uras, a.g.e. s.701.

¹⁰⁹ Uras, a.g.e. s.708.

Lozan Antlaşması metninde Ermenilerden hiç söz edilmemiştir. Buna karşılık ırk, dil, din vb ayırım gözetmeme temeline dayalı insan hakları hukuku kapsamındaki konular ve hükümler, Ermenileri de dolaylı olarak ilgilendirmektedir.¹¹⁰

Ermeni sorunu Lozan'da "Azınlıklar Sorunu" arasında görüşülmüştür. Azınlıklar için ileri sürülen maddelerin özeti şöyledir:

- a. Türkiye'de azınlıklara dil, din ve benzeri konularda bazı haklar sağlanmalı ve bu haklar Milletler Cemiyeti tarafından kontrol edilmeli.
- b. Hıristiyanlar askerlik yapmamalı, buna karşılık para olarak bedel vermeli.
- c. Mezhep imtiyazlarının korunmalı.
- d. Azınlıklar için genel af çıkarılmalı.
- e. Seyrüsefer serbestliğinin tanınmalı.
- f. Yerlerinden göç etmiş olan Ermenilerin eski yerlerine tekrar dönmelerine izin verilmeli.
- g. Ermenilere Doğu Anadolu'da ve Kilikya'da bir yurt verilmelidir.¹¹¹

İsmet Paşa, 13 Aralık'ta yapılan toplantıda söz alarak, Ermeniler için Türk anayurdunda bir karış toprak bulunmadığını belirtmiştir. Ayrıca Lord Curzon'un Küçük Asya'da bulunan 3 milyon Ermeni'nin nasıl olup da 130.000 e indiği konusundaki sorusunu ise, Türkiye'de tarihin hiç bir döneminde, hatta dünyada bu sayıda Ermeninin bulunmadığını yabancı istatistiklere müracaat ederek açıklamıştır. Kilikya'dan ayrılan Ermenilerin ihtilal komiteleri tarafından tehdit edilerek gitmeye zorlandıklarını ve bunu da bütün dünyanın bildiğini belirtmiştir. Ayrıca doğu vilayetlerimizde Müslüman nüfusunun 4 milyonken 3 milyonun altına, batı vilayetlerinde ise 3,5 milyondan 2 milyona düştüğünü ve bu eksik olan miktarın savaş kurbanları olduğunu ifade etmiştir.¹¹²

Alt Komitede muhtelif zamanlarda bir Ermeni Yurdu kurulması konusunda Ermeni ve muhtelif ülkelerin temsilcileri tarafından konuşmalar yapılmıştır. Bu komisyonda çok sert

¹¹⁰ Aktan, a.g.e. s. 30.

¹¹¹ Uras, ; a.g.e. s.715.

¹¹² Gürün, a.g.e. s. 433.

tartışmalar yaşanmıştır. Yılın sonuna doğru Lozan'da gidişat değişmiş ve “Ermeni Yurdu” ifadesi talep görmemiştir.

Lozan Antlaşması 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanmış, ancak metinde Ermenilerden hiç söz edilmemiştir. Dini azınlıklarla ilgili 37-44. maddeleri tabiatıyla Ermeni toplumuna da uygulanacaktır. Lozan Antlaşmasının eki olan, “Genel Affa İlişkin Bildiri ve Protokol” sanılanın aksine, Türk tarafının değil İtilaf devletlerinin ısrarıyla hazırlanmıştır. Böylece savaş sırasında işlenen suçların tamamı affedilmiştir. Anadolu'da Yunan ordusunun işlediği suçlar da, Ermenilere karşı işlenen suçlar da af kapsamına sokulmuştur.¹¹³

Lozan'dan sonra devletler kendi iç meselelerine dönmüşlerdir; Ermeni meselesi de kapamıştır.

Atatürk, “Büyük Nutuk”ta Lozan Antlaşması'nın sağladığı başarıları sayarken, Ermeniler konusunda iki şey söyler: Sevr'de savaş hukukunu çiğneyerek suçlar işlendiği söylenmiş ve Osmanlı'ya ceza verilmesi öngörülmüştü. Lozan'da bu tümüyle kalkmıştır. Sevr'de, Doğu Anadolu'da Rus ordularının ulaştığı en ileri noktalardan geçirilen sınırla bir Ermenistan yaratılmak istenmişti. Bu da tümüyle ortadan kalkmıştır. Yani Ermeni yurduna ilişkin olarak Türk heyeti, TBMM'nin talimatını harfiyen uygulamıştır. Burada hiçbir taviz verilmemiştir. Ama Ermeniler, Antlaşmada tanınan azınlık hakları çerçevesinde, Türk vatandaşları olarak Türkiye Cumhuriyeti'ndeki yerlerini almışlardır.¹¹⁴

VI. LOZAN SONRASI TÜRKİYE-ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ

A. Hovannes Kaçaznuni ve Ermeni Sorunu

28 Mayıs 1918 yılında kurulan Ermenistan Devletinin ilk Başbakanı olan Hovannes Kaçaznuni, ülkesini Ağustos 1919 tarihine kadar 13 ay süreyle yönetmiştir. Taşnaksutyun Partisinin kurucularındandır. Kaçaznuni, 1914-1923 yılları arasındaki Türk Ermeni

¹¹³ Aktan, Gündüz, Lozan Antlaşması ve Ermeni Sorunu, **Ermeni Sorunu, Temel Bilgi ve Belgeler**, ASAM Yayınları, Öncü Basımevi, Ankara, 2007, s. 30.

¹¹⁴ Aktan, a.g.e. s.32.

ilişkilerinin özünü savaş hali olarak ele almaktadır. 1923 Mart'ında Bükreş'te düzenlenen Parti konferansında şu hususlara dikkat çekmiştir.¹¹⁵

- Gönüllü silahlı birliklerin oluşturulması hataydı,
- Kayıtsız şartsız Rusya'ya bağlanmışlardı,
- Türklerden yana olan güç dengesini hesaba katmamışlardı,
- Tehcir kararı amacına uygundu,
- Türkiye, savunma iç güdüsüyle hareket etmişti,
- İngiliz işgali Taşnakların umudunu yeniden kabartmıştı,
- Ermenistan'da Taşnak diktatörlüğü kurmuşlardı,
- Denizden denize Ermenistan gibi bir hayale kapılmışlardı,
- Müslüman nüfusu katletmişlerdi,
- Ermeni terör eylemleri Batı kamuoyunu kazanmaya yönelikti,
- Taşnak Partisi dışında suçlu aranmamalıydı,
- Taşnak Partisinin artık yapacağı bir şey yoktu.

Kaçaznuni'nin yaptığı bu özeleştirisi aynı yıl kitap olarak yayınlanmış, ancak, ilk Ermenistan Başbakanının bu raporu Ermenistan'da yasaklanmıştır. Bu yasak günümüzde de devam etmektedir.

B. Lozan'dan Sonra Türkiye-Ermenistan İlişkileri

Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerine, Ermenilerin “soykırım” iddiaları damgasını vurmuş, bu nedenle ilişkilerde beklenen ivme bir türlü yakalanamamıştır. Türkiye ile Ermenistan arasında 1918 yılında Ermenistan Demokratik Cumhuriyetinin kurulmasıyla tesis edilen devletlerarası ilişkiler farklı aşamalardan geçerek bugüne gelmiştir.

12 Mart 1922 itibariyle Transkafkasya Sovyet Federal Sosyalist Cumhuriyeti adı altında Gürcistan ve Azerbaycan'la birlikte Sovyetler Birliğine bağlanan Ermenistan, 1936

¹¹⁵Kaçaznuni, Hovannes, **Taşnak Partisinin Yapacağı Bir Şey Yok**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s.9.

yılında bu birliğin dağılmasıyla Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ismiyle Sovyetler Birliğine katılmıştır.¹¹⁶

Erivan'daki Sovyet hükümetinin ilk işi açlıkla mücadele etmek ve ekonomiyi düzeltmektir. Halk fakir, hasta, savaş yorgunu ve siyasete ilgi duymuyordu. Bu nedenle Kızıl Ordunun Erivan'a girmesine tepki göstermemiştir.¹¹⁷

Sovyetler Birliğine katıldıktan sonra Ermenistan dünya siyaset sahnesinden kaybolmuş, ülke kolektifleştirmeye tabi tutularak Komünistler dışında bütün güçler tasfiye edilmiş, diğer Sovyet toprakları gibi Ermenistan'ın dünya ile teması kesilmiştir.¹¹⁸

C. Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi

Çok uluslu ve çok dinli Osmanlı İmparatorluğunun çözülmesi ve parçalanması çok zor bir şekilde iki yüzyıla yayılan bir sürede yaşandı. Çoğunlukta oldukları Balkanlardan ve Kafkaslardan sökülüp atılan, Anadolu'ya göçe zorlanan Türkler ülkelerinden büyük parçalar kaybettiler. Kayıplar korkunçtu ama onlar için yas tutmadılar, geçmişi geçmişte bırakıp, geleceğe döndüler.¹¹⁹

Yeni kurulan Cumhuriyet, geleceği geçmişin acıları üzerine kurmadı. 1923'te küllerinden yeniden doğan Türkiye Cumhuriyeti, ilk yıllarında siyasi yapının yeniden kurulması, devrimler ve içerde yaşadığı sorunlar nedeniyle Ermeni sorunu ile yeterince ilgilenememiştir. Ayrıca Gümrü, Kars ve Lozan Antlaşmalarıyla sorunun kapandığı düşüncesiyle bu konuya odaklanmamıştır.

Bu konunun yeniden gündeme gelmesi Cumhuriyet muhaliflerinin Ermeni sorunu gibi konular üzerinden tartışma ortamı yaratması yeni rejimin aleyhine olabilirdi.

¹¹⁶“The First Republic And The Soviet Regime”, <http://www.armeniaforeignministry.com/arm/index.html>.

¹¹⁷ Sunny, Ronald Grigor, **Soviet Armenia, Armenian People From Ancient To Modern Times**, Macmillan, 2004, s.348.

¹¹⁸ Lütem, Ö.E. “Lozan'dan Sonra Ermeni Sorunu”, **Ermeni Sorunu temel Bilgi ve Belgeler**, ASAM Yayınları, Öcü Basımevi, Ankara, 2007, s.33-34.

¹¹⁹ Aktan, Gündüz, Türk Trajedisi, **Radikal**, 01 Eylül 2001.

Lozan'dan sonraki yaklaşık yirmi yıl içinde Ermeni Sorunundan pek az bahsedilmiştir. Diaspora Ermenileri gittikleri yerlerde yeni ülkelerine alışmak, yerleşmek ve hayata tutunmak kaygısıyla siyasi faaliyetlere nispeten daha az zaman ayırmışlardır. Ancak geçen yıllarla bu konuyu hiç unutmamış ve sürekli olarak gündemde tutmuşlardır.¹²⁰

Ermeni sorununu destekleyen İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya gibi ülkeler de Lozan'dan sonra güçlü bir Türkiye'nin kurulmasından sonra Ermenilerle ilgilenmekten vazgeçmişlerdir.

a. Ermeni Diasporasının Oluşumu

1920'li yıllarda Ermeniler artık bütün dünyaya yayılmışlardı. Hatta sayısal olarak bütün dünyada, Sovyet Ermenistan'ındaki Ermenilerden daha fazlası yaşıyordu.

Ermenistan'da Sovyet rejiminin yerleşmesi üzerine Taşnak yönetimi sona ermiş ve Ermeniler 'Sovyet karşıtı' ve 'Sovyet yanlısı' olarak iki keskin gruba bölünmüşlerdir. Sovyet yanlıları Ruslar ile işbirliği yaparak tarihi 'Büyük Ermenistan'ı kurabileceklerini düşünürken, Karşıtlar ise Rusların ülkelerini işgal altında tuttuklarını düşünmüşlerdir.

Tüm Ermeni siyasi grupları tek bir konuda birleşiyorlardı: Türkiye karşıtlığı. Yaşadıkları acıları sonraki kuşaklara aktaran özellikle diaspora Ermenileri için bu durum asimilasyonu engelleyen, Ermeni kimliğini unutturmayan adeta bir tutkal vazifesi gören, Ermenileri birleştiren bir konudur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye ile SSCB arasında kurulan iyi ilişkiler II. Dünya Savaşından sonra yerini gerginliklere bırakmıştır.

¹²⁰ Laçiner, Sedat, **Türkiye ve Ermeniler**, USAK Yayınları, Ankara, 2005,s. 26.

D. İkinci Dünya Savaşı Sonrası

SSCB II. Dünya Savaşından galip çıkmanın verdiği güç ve cesaretle, Çarlık Rusyası sınırlarına dönmek gayreti içine girdi ve o zamana kadar Türkiye'ye karşı sürdürdüğü dostluk ve işbirliği politikasına son verdi. 1878 Berlin Antlaşmasıyla Rusya'ya verilen ve daha sonra 1918 Brest Litovsk Antlaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun geri aldığı topraklarda boğazların kontrolünü talep etmiştir. Bu talepleri Ermenistan'daki Eçmiyazin Katogigosu da desteklemiştir.

SSCB'nin bu taleplerini kabul etmeyen Türkiye, Savaş sonrasında çok güçlenmiş olan Sovyetlere karşı ülkesinin güvenliğini sağlamak için o güne kadar bir tür tarafsızlık olarak nitelenen politikasını terk ederek Batılı ülkelerle işbirliği yapmaya başlamıştır. Truman Doktrini ve Marshall Planından yararlanan, 1950'de başlayan Kore savaşına katılan Türkiye, 1952 yılı Şubat ayında NATO üyesi olmuştur.¹²¹

a. Ermeni Milliyetçiliğinin Tekrar Canlanması

Stalin döneminde Ermenistan sanayileşme ve modernleşmede önemli adımlar atmış, ancak Ermeni kimliği büyük ölçüde baskı altına alınmıştır. Sovyetlerin izin verdiği ölçüde milliyetçi olabilen Ermeniler, ancak ellili yılların sonlarında Taşnakların faaliyetlerine de bir ölçüde müsamaha etmişlerdir. Stalin'den sonra yeni bir döneme giren Ermeni milliyetçiliği ile Türkiye karşıtlığı daha da artmıştır.

1960'lı yıllarla birlikte Ermenistan'da Stalin karşıtı kampanya hız kazanmış, ve yetkilerin bir kısmı Moskova'dan yerel otoritelere aktarılmıştır. Stalin sonrasında da ekonomik gelişmesini sürdüren Ermenistan, daha fazla milliyetçi yönelişlere girmiştir. Nüfusunun neredeyse %90 ı Ermeni olan bu ülke diğer Sovyet Cumhuriyetleri arasında homojenitesini muhafaza edebilmiş tek cumhuriyettir. Ermenilerin dilleri ve dinleri konusunda çok tutucu olmaları, ulusal bilinçlerinin oluşmasında büyük rol oynamıştır.

Ermeni milliyetçiliğinin canlanmasındaki bir diğer etken de, Stalin döneminde son derece sınırlı ve izne bağlı olan, diasporayla Ermenistan arasındaki ilişkilerin yeniden

¹²¹ Lütem, Ömer Engin, **a.g.e.** s.35.

gelişmeye başlamasıdır. 1962 yılından itibaren diasporadan Erivan'a öğrenci kabulüne başlandı. Bu projeye bu kişilerin anavatanlarını tanımaları ve ana dillerini muhafaza etmeleri hedefleniyordu. Ancak diaspora Ermenileriyle Ermenistan Ermenilerinin karşılaşmaları milliyetçiliğin canlanmasına yol açmıştır.¹²²

Ermeni milliyetçiliğinin canlanmasındaki asıl neden "Türk düşmanlığı"dır. Ermeni milliyetçiliği tarihsel nedenlerle en büyük düşman olarak Türkiye'yi görmektedir. Bu durumu fark eden Moskova, Ermeni milliyetçiliğini Türkiye'ye yöneltmiş, böylece tepkilerin kendisine yönelmesini engellemiştir.

E. Dönüm Noktası : 1965

Kruşçev ve Brejnev döneminde Ermenistan yönetimi bir ölçüde otonomiye sahip olmuştur. Artık Ermeni milliyetçiliği sadece Ermenistan'da değil tüm dünya Ermenileri arasında da güçlenmiştir. O tarihe kadar dışa vurulamayan Ermeni sorunu 1915 olaylarının 50. yıldönümü nedeniyle yeniden alevlenmiştir.

II. Dünya Savaşındaki Yahudi soykırımından sonra, Nazi Almanya'sının önde gelen yöneticilerinin soykırım suçuyla yargılanıp ceza almaları, Alman hükümetinin İsrail'den resmen özür dileyip tazminat ödemesi, Ermeni diasporasına ilham vermiştir.

1965 yılı Ermeniler için dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Asılsız Ermeni iddiaları, dini-siyasi-kültürel bir havaya bürünerek yeniden gündeme getirilmiştir. Dünyanın her yerindeki Ermeni Patrikane ve kiliseleri, eğitim ve öğrenim kurumları ve bazı dernekler bu konuda harekete geçmişlerdir.

Aynı hareketlilik Ermenistan'da da yaşanmıştır. 24 Nisan 1965'te Erivan sokaklarında binlerce Ermeni izinsiz gösteri yapmış, Erivan Operasında resmi bir anma töreni düzenlemiştir.¹²³

¹²² Laçiner, a.g.e. s.47.

¹²³Herzig, Edmund, Kurkchian, Marina, **The Armeniana, Past and Present in the Making of National Identity**, Susan Pattie, Rout-Ledge, Curzon, New York 2005, s.115.

Ermenilerin tehcir ve 1915’de ölenler için 24 Nisan 1965’te Erivan sokaklarında büyük gösteriler yapmışlardır. Kalabalıklar Spandiarian Opera binasının önünde toplanmışlar, bir anma töreni olarak başlayan ama daha sonra Türkiye aleyhine slogan atılan ve Türkiye’den Ermeni topraklarının geri istendiği bir gösteri haline dönüşen gösteride yüz binlerce kişi Doğu Anadolu bölgesinden “Bizim topraklarımız” ifadesini kullanmışlardır.

1965 yılında yapılan bu gösteri, Ermeni milliyetçiliğinin ulaştığı düzeyi gözler önüne sermiştir. 1967’de Ulusal Birlik Partisi adıyla gayri resmi bir milliyetçi parti kurulmuştur.

1966 yılında “Kırlangıç Yuvası(Hisarı)” adını verdikleri ve 1915 ‘deki olayların anısına inşa edilen anıt 1968’de tamamlanmıştır. Anıt ve çevresi müze haline getirilmiştir. 44 metre yüksekliğindeki anıtsal direk Ermeni halkının yeniden doğuşunu, ortada yanan ateşin etrafındaki on iki sütun ise Türkiye’den talep ettikleri on iki ili temsil etmektedir. Anıtın iki parçalı olması bazılarına göre Doğu ve Batı Ermenistan’ı, bazılarına göre ise Büyük ve Küçük Ağrı Dağlarını simgelemektedir.¹²⁴

Bu anıt Ermenistan’ın başkentinde, Ermenistan’ı ziyarete gelen yabancı konukların programına dahil edilmekte ve anı defterine sembolik de olsa her konuk “soykırım”ı tanıdığını ifade eden cümleler yazmaktadır.

1965 yılı sadece Ermenistan’da değil bütün dünyadaki Ermeniler için de önemli bir yıldır ve bütün dünyada büyük gösteriler düzenlenmiştir. Ermenistan dışında yapılan gösteriler içinde en dikkati çeken Lübnan’da yapılan gösteriler olmuştur. Güçlü bir Ermeni azınlığa sahip olan Lübnan’daki mitingin SSCB ile bağlantılı olduğu sıkça dile getirilmiştir. Ermeni Yüksek Komitesince hazırlanan miting bildirisinde Ermeni halkına kendi kaderini tayin hakkı verilmesi istenmiştir.¹²⁵

¹²⁴About Tsitsernakaberd The Genocide Memorial in Yerevan,

http://genocide.am/article/about_tsitsernakaberd.html.

¹²⁵ Herzig, Kurkchian, a.g.e. s.134.

50. yıl anma törenleri sadece Lübnan ile sınırlı kalmamış; Asya, Afrika ve Amerika'da da düzenlenmiş, bu yıldan sonra da mitingler ve toplantılarla olaylar canlı tutulmaya gayret gösterilmiştir.¹²⁶

Bugün Ermenistan ve dünyanın pek çok ülkesinde 150 nin üzerinde “Sözde Ermeni Soykırım Anıtı” bulunmaktadır.

F. Ermenilerin 4T Planı

Ermeniler kendi ideolojilerine Hay-Dat ismini vermişlerdir. Hay-Dat, Büyük Ermenistan'ı kurma fikridir ve Doğu Anadolu'nun önemli bir bölümünün Ermenistan'a ilhakını öngörmektedir. Hay-Dat'ı gerçekleştirmek amacıyla uygulamaya konulan ve 4T şeklinde tanımlanmış olan plan şu dört aşamaya dayanmaktadır: Tanıtım, Tanınma, Tazminat ve Toprak.

a. Tanıtım

Bu planın birinci aşamasında 1915 Tehcirinin aslında bir soykırım (Tseğasbanutyun) olduğunu dünyaya tanıtmak ve anlatmak ve bazı parlamentolarda ve uluslararası kuruluşlarda bunun kabulünü sağlamak bulunmaktadır. Bu konuda oldukça başarılı olan Ermeniler, bugüne kadar 19 ülke sözde soykırımın tanınmasını sağlamıştır. Bu ülkeler sırasıyla Uruguay(1965,2004,2005), Kıbrıs Rum Yönetimi (1982), Arjantin(1993, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007), Rusya (1995,2005), Kanada (1996,2000, 2004), Yunanistan (1996), Lübnan (1997,200), Belçika (1998), İtalya (2000), Vatikan (2000), Fransa (2001), İsviçre (2003), Slovakya (2004), Hollanda (2004), Polonya (2005), Almanya (2005), Venezüela(2005), Litvanya (2005) ve Şili(2007) dir.

¹²⁶ Laçiner, a.g.e. s.51.

b. Tanınma

1915 olaylarının bir soykırım olduğunun Türkiye Cumhuriyeti tarafından kabul edilmesidir. Ermeniler sözde soykırımı kabul eden ülkeler arttıkça bunun Türkiye üzerinde bir baskı unsuru yaratacağını, bu durumun günün birinde Türkiye'nin de kabulüne yol açacağına inanmaktadır. Ancak soykırımı kabul eden ülkelere karşı duyulan büyük tepki ve TBMM'nin kararlı tutumu Ermenilerin beklentilerini boşa çıkarmıştır. Bugün Türkiye'de 1915'de soykırım yapıldığına inanan bazı yazar ve bilim adamları olmakla birlikte, soykırımı inanan siyasetçi bulunmaktadır.

c. Tazminat

Üçüncü aşamada “soykırım” a uğrayanlar ve onların mirasçıları için Türkiye'nin tazminat ödemesidir. Zarar verenlerin (bir ulusu soykırımı uğratanların) tazminat ödemesi genel bir hukuk kuralı olduğundan soykırımı tanımak fakat bunun için tazminat ödememek ilke olarak mümkün değildir. Ancak bu konuda (soykırımın yapıldığına dair) bir belgenin bulunması halinde mahkemeye gidilmesi ve mahkemenin tazminata hükmetmesi söz konusu olabilir. Ermenistan Devleti 1915 yılında mevcut olmadığından kendi adına tazminat talep edemeyeceği da bir gerçektir. Bu konu Ermenistan Devlet başkanı Koçaryan'ın mülakatında da yer almıştır.¹²⁷

Koçaryan söyleşi sırasında, Türkiye'nin soykırımı tanınması durumunda Ermenistan Devletinin Türkiye'den tazminat ve toprak talep etme hakkının olamayacağını ifade etmiştir. Soykırımın tanınmasıyla iki ülke ilişkilerinin geliştirilebileceğini belirtmiştir.

Türkiye'nin kuruluş anlaşması olan Lozan Antlaşmasına göre Ermenilerin toprak ve tazminat istemeleri zaten mümkün değildir. Aynı mülakatta Koçaryan'ın da söylediği gibi, Türkiye'nin “soykırım” ı tanınması halinde zarar gören kişilerin ya da onların varislerinin Türk mahkemelerine başvurma haklarının olduğunu, Türkiye'de bir sonuç alınamaması halinde Avrupa İnsan Hakları mahkemesine gidebileceklerini ifade etmiştir.

¹²⁷ “Kocharian Discusses Territorial Claims in Interview With Turkish TV”, Asbarez.com, 01 02. 2001.

Tazminat konusu zaman zaman diaspora Ermenileri tarafından gündeme getirilmektedir. 31 Ekim 2009'da Lübnan'da Antelias Katogigosu I. Aram Adana olaylarının 100. yılı nedeniyle yaptığı konuşmada "Ermeni milletinin tazminat konusunun artık gündeme gelme zamanının geldiğini" belirtmiştir.¹²⁸

ABD'nin California Eyaletinde, 1915 olaylarında hayatlarını kaybeden Ermenilerin yakınlarına hayat sigortası kapsamında ödeme yapılmasını öngören yasa, federal temyiz mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Mahkemenin konuyla ilişkin kararında, söz konusu yasanın ülkenin dış politikasına 'müdahil' olduğu belirtilmiştir.¹²⁹

d. Toprak

4 T Planının dördüncü ve son aşaması, Ermenilere Doğu Anadolu'dan toprak verilmesidir. Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınır Kars Antlaşmasıyla çizilmiştir. Türkiye açısından yukarıda adı geçen antlaşmalarla sınır sorunu bitmiş olmasına rağmen, Ermeniler dört aşamalı planlarının son aşaması olarak toprak talebini görmektedir.

Türkiye Ermenistan'dan büyüklük, konum, tarih siyaset ve ekonomi gibi alanlarda farklı bir ülkedir. Küçük bir devletin kendisinden siyasi ve ekonomik yönden daha büyük bir devletten toprak talep etmesi ciddi bir konu olarak kabul edilemez. Zaten dünyada toprakların bu şekilde ülke değiştirmedeği bilinen bir gerçektir. Kars Antlaşmasıyla sınırlar saptandığından Ermenistan'ın Türkiye'den toprak istemesinin hukuksal bir dayanağı bulunmamaktadır.

VII. ERMENİ TERÖRÜ

Ermeni terörü Türkiye'nin karşılaştığı en eski ve devamlılık gösteren terör hareketlerinden biridir. 1800'lü yılların başından itibaren Ermeniler kurdukları dernek ve cemiyetler vasıtasıyla terör eylemlerini gerçekleştirmeye başlamışlardır.

¹²⁸ "We demand compensation from Turkey for those losses inflicted upon our people", **Hyemedia**, 31.10.2009, <http://www.azad-hye.net/news/viewnews.asp?newsId=148aasl73>.

¹²⁹ ABD Mahkemesinden Ermenilere Tazminat Tokadı, **Hürriyet**, 21 Ağustos 2009.

Osmanlı Devleti içinde Ermeni terörü, ayrılıkçıdır ve dışa bağımlıdır. Terör Ermeni davasının en önemli aracı olarak görülmüş ve adeta meşrulaştırılmıştır.

Ermenilerin, sorunu gündemde tutup dış müdahale ve destek sağlamak için çeşitli karışıklıklar yaratmışlar, hatta bu uğurda cinayet işlemekten çekinmemişlerdir. XIX.yüzyılın sonunda başlayan, isyanlar ve Ermeni kökenli şiddet hareketi Birinci Dünya Savaşından sonra da devam etmiş, hatta 6-13 Şubat 1919 da Erivan'da yapılan Batı Ermenistanı II. Kongresinde Talat, Cemil ve Sait Halim Paşalar ile Dr. Nazım, Bahattin Şakir ve Cemil Azmi Beyler gibi Osmanlı idarecileri gıyaplarında yargılanmış ve mahkum edilmişler ve buldukları yerde öldürülmeleri için çalışmalar başlatılmıştır.

Bugünkü Ermeni terörizminin öncü birimi 1920'lerde Osmanlı eski yöneticilerine suikast düzenleyen Taşnak örgütünün bir alt oluşumu olan Nemesis'dir. Nemesis'in ilk kurbanı 15 Mart 1921'de Berlin'de katledilen Talat Paşa'dır. 6 Aralık 1921'de Roma'da Sait Halim Paşa, 17 Nisan 1922'de Bahattin Şakir Bey ve Cemal Azmi Beyler Berlin'de öldürülmüştür. 21 Temmuz 1922'de ise Cemal Paşa iki yaveri ile birlikte Tiflis'te öldürülmüştür.¹³⁰

Ancak Ermeni terörünün şiddetlendiği yıllar 1970'li yıllar olmuştur. 27 Ocak 1974 tarihinde Mıgırdıç Yanıkyan isimli yaşlı bir Ermeni, Türkiye'nin Los Angeles Başkonsolosu Mehmet Baydar ile yardımcısı Bahadır Demir'i kurşunlayıp öldürülmüştür. Bu cinayet Türk diplomatlarına karşı düzenlenecek olacak Ermeni suikastlarının başlangıcı olmuştur. 1973-1994 yılları arasında 19 değişik ülkede 31'i Türk diplomatı ve aile ferdi olmak üzere 70 kişi hayatını kaybetmiş, 524 kişi yaralanmış, 105 kişi rehin alınmıştır. Bu eylemler sırasında 34 diğer ülke vatandaşı da öldürülmüştür.

Ermeni terörünün sona ermesi kimilerine göre Türkiye'nin bir başarısıdır. Ancak terörün bitişini sadece ülke politikalarıyla açıklamak mümkün değildir. Ermeni terörünün azalması ve bitişinde pek çok iç ve dış faktörün etkisi vardır. Terörün batılı ülkeleri de vurmaya başlaması ve başka ülkelerin vatandaşlarına da zarar vermeye başlaması da bitişin ayrı bir nedenidir.

¹³⁰ACER, Yücel, "Terörizm Kavramı Açısından Ermeni Terörü ve Genel Nitelikleri", **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 8, Kış 2003.

VIII. ERMENİSTAN CUMHURİYETİNİN KURULUŞU

A. Bağımsızlık Bildirgesi ve Bağımsızlığın İlanı

Mihail Gorbaçov'un, açıklık (Glasnost) ve yeniden yapılanma (Perestroika) politikaları sosyal ve ekonomik çöküntü içinde olan SSCB'ni kurtarmaya yetmemiş, aksine ayrışma süreci hızlanmıştı. Glasnost süreci ile Baltık Cumhuriyetlerinde başlayan bağımsızlık hareketleri Transkafkasya'da ve Orta Asya'da devam etmiştir.

23 Ağustos 1990'da Bağımsızlık Bildirgesini yayınlayan Ermenistan, daha sonra 23 Eylül 1991'de "Bağımsızlık Kararı"nı almış, 21 Eylül 1991'da bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlık Bildirgesi, Türkiye-Ermenistan ilişkilerini yakından etkileyen bir metindir. Bahse konu Bildirgenin 11. maddesinde "Ermenistan Cumhuriyeti, Osmanlı Türkiye'si ve Batı Ermenistan'da gerçekleştirilen 1915 soykırımının uluslararası düzeyde tanınması çabalarını destekleyecekleri ifadesi yer almaktadır. Bu madde ile Ermenistan hem "soykırım" konusunu açıkça dile getirmekte, hem de Doğu Anadolu bölgesinden "Batı Ermenistan" diye bahsederek Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tanımadığını açıklamaktadır.

Ertesi yıl alınan bağımsızlık kararı ile Ermenistan Bağımsızlık Bildirisine sadık kalacağını beyan ve taahhüt etmiştir. Ayrıca, Ermenistan Anayasasının 13. maddesinin 2. paragrafında devletin armasında Ağrı (Ararat) Dağının bulunduğu kayıtlıdır. Ayrıca Anayasa'nın dibâçesinde Ermenistan Bağımsızlık bildirgesinde kayıtlı ulusal hedeflerin Ermenistan'ın temel hedefleri olduğunu ilan etmektedir.¹³¹

B. Levon Ter-Petrosyan Dönemi ve Karabağ Sorunu

Ter-Petrosyan'ın 16 Ekim 1991'de Ermenistan devlet başkanı seçilmesinden iki ay sonra Karabağ Ermenileri Karabağ'ın bağımsızlığını ilan etmiştir. Azerbaycan hükümeti ise bu bağımsızlığı kabul etmeyip ve Karabağ'ın otonom statüsünü kaldırıp bölgenin Azerbaycan'a bağlandığını ilan etmiştir. Bunun üzerine Ermenistan, Azerbaycan

¹³¹ Constitution of the Republic of Armenia, <http://www.armeniaforeignministry.com/arm/index.html>.

topraklarını işgal etmeye başlamıştır. Şubat 1992’de taraflar arasında çatışmalar artmış, İran’ın aracılığıyla 15 Mart’ta ateşkes ilan edilmiştir.

Ermenistan Mayıs ayında ateşkesi bozarak Şuşa’yı ele geçirmiş ve Nahçıvan’a saldırmıştır. Çatışmalar Türkiye sınırına yaklaştığında sorunu diplomatik yollarla aşabilmek için tüm ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla ilişki kurmuş ve Türkiye, duruma müdahale etmesi için BM Güvenlik Konseyi’ni harekete geçirme kararı almıştır.

Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, Dağlık Karabağ’ın uluslararası hukuk açısından Azerbaycan toprağı olduğunu belirterek, "Türkiye bu hukuki gerçeğin, kuvvet Yoluyla değiştirilmesine asla müsaade etmeyecektir" demiştir.¹³²

Ermeni saldırıları özellikle Laçın ve Ağdam kentlerinde yoğunlaşmıştır. Laçın bölgesini ele geçiren Ermeniler, Ermenistan ile Karabağ arasındaki birinci kara koridorunu 4 Nisan 1993’de de Kelceber şehrini ele geçirerek de ikinci koridoru da açmış oldular. Türkiye bu konuyu BM Güvenlik Konseyine götürmüş ve Konsey bu konuda dört karar alarak Ermenistan’ı durdurmaya çalışmıştır; ancak Ermenistan bu kararlara uymayıp işgali sürdürmüştür.

Ermenistan Karabağ dışındaki, başta Kelbecer olmak üzere Azerbaycan topraklarını da işgal etmeye ve bu arada Nahcivan’da Türk sınırına birkaç kilometre mesafedeki Sederek’e saldırmaya başlayınca Türkiye iyi niyet gösterilerine son vererek Ermenistan ile olan kara sınırını ve hava sahasını kapatmıştır. 1994 yılında çatışmalar sona ermiştir ama Ermenistan halen Azerbaycan topraklarının %20 sini işgal altında tutmaya devam etmektedir.

Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin kısa tarihi Türkiye’nin iyi niyet gösterileriyle doludur. 7 Aralık 1988’de Ermenistan’ın Spitak kentinde meydana gelen deprem, Sovyetler Birliğinin dağılması ve Karabağ’da meydana gelen olaylar nedeniyle Ermenistan büyük bir ekonomik kriz yaşamıştır. Bu dönemde Türkiye Ermenistan’a 100 000 ton buğday ve bir

¹³²Başbakan Süleyman Demirel’in demeci, 09.05.1992,
<http://www.byegm.gov.tr/ayintarihidetay.aspx?Id=214&Yil=1992&Ay=5>.

süre için elektrik vermiştir. Yabancı uçakların silah taşıma olasılığına rağmen Ermenistan'a yardım götürebilmesi için hava sahasını açmıştır. 5 Nisan 1993'ten beri durmuş olan Türkiye ile Ermenistan arasındaki uçak seferleri Nisan 1995'ten itibaren, Türkiye üzerinden Ermenistan'a giden "H-50" kodlu hava koridorunun açılmasıyla tekrar başlamıştır.¹³³

Türkiye iki yıl sonra, yine iyi niyet çerçevesinde hava sahasını Ermeni uçaklarına açmıştır. Bu arada Ermenistan vatandaşlarına sınırda vize verilmesi sonucunda çok sayıda Ermeni Türkiye'ye gelip kaçak olarak çalışmasına da göz yumulmuştur. Bu kişilerin yaptığı bavul ticaretinin veya Türkiye'de kazandıklarını Ermenistan'a göndermeleri Ermenistan ekonomisi için küçümsenmeyecek bir gelir teşkil etmiştir.

Bunun dışında Ankara, 1991'de Kafkasya ve Orta Asya ülkelerine incelemelerde bulunmak üzere heyet gönderirken Erivan'ı ihmal etmemiştir. Hatta Karadeniz'e kıyısı olmamasına rağmen 1993 yılında Erivan Türkiye tarafından, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütüne kurucu üye olarak davet edilmiştir. Ayrıca, Karabağ anlaşmazlığında Azerbaycan'ı çekincesiz desteklemek yerine bir tür aracı rolü oynayarak Ermenistan üzerinde baskı kurmamıştır. Bu iyi niyet gösterileri, dönemin Devlet Başkanı Ter-Petrosyan'ın Türkiye için sarf ettiği bazı ılımlı ifadeler dışında hiçbir sonuç vermemiştir.

C. Robert Koçaryan Dönemi

1997 sonlarında Ter-Petrosyan'ın Karabağ sorununun barışçıl yollarla çözümlenmesi için girişimlerde bulunmaya kalkışmasının Ermenistan'da tepkiyle karşılanması ve artan ekonomik sıkıntılar yüzünden istifa etmesi üzerine 1998 Mart ayında yapılan seçimlerle devlet başkanlığına Robert Koçaryan gelmiştir.

Koçaryan selefinin aksine, Türkiye'ye karşı sert ve uzlaşmaz bir dış politika izlemiştir. Seçilir seçilmez Karabağ konusunda Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliev ile

¹³³ Dışişleri Bakanlığı Açıklaması, 20.04.1995,
<http://www.byegm.gov.tr/ayintarihidetay.aspx?Id=179&Yil=1995&Ay=4>.

görüşmeyi reddetmesi ve Taşnak Partisinin yeniden açılmasına ve siyasi faaliyetlerde bulunmasına izin vermesi bunun kanıtıdır.¹³⁴

27 Ekim 1999'da Nairi Hunanyan isimli eski bir ASALA mensubu Ermenistan Parlamentosuna kanlı bir baskın düzenleyerek başta Başbakan Vazgen Sarkisyan ve Meclis Başkanı Karen Demirciyan olmak üzere sekiz kişiyi öldürmüş, otuz kişiyi de yaralamıştır. Sekiz cana mal olan parlamento baskını Koçaryan tarafından sona erdirilmiştir.¹³⁵ Ancak bu baskında hayatını kaybedenlerden Sarkisyan ve Demirciyan'ın, Koçaryan'ın siyasi rakibi olması olayın ardında Koçaryan'ın olabileceği dedikodularına neden olmuştur. Bu dedikodular kanıtlanamamış ancak ordunun ve Taşnak partisinin desteğine sahip olan Koçaryan büyük ölçüde siyasi rakipsiz kalmıştır.¹³⁶

Koçaryan, Türkiye'de bir televizyon kanalına verdiği demeçte, soykırım iddialarıyla ilgili faaliyetlerin de Ermenistan ve Ermeni diasporasının paralel çabalarıyla yürütüldüğünü itiraf etmiştir. Fransa'nın sözde soykırımı tanımamasından kısa bir süre sonra, soykırım iddialarının parlamentolarda gündeme getirilmesinde kimin sorumluluk taşıdığı, diasporanın rolü ve Türkiye'ye yönelik talepler konusundaki sorulara karşılık şu yanıtları vermiştir:

“Bu öncelikle Fransa'daki Ermenilerin amacıydı. Fransa'daki Ermeniler, Ermeni soykırımının kabul edilmesini istedi. Ben de kendi adıma Fransa'nın bu asrın başında gerçekleşen bu olayı teyit etmiş olmasını kutluyorum. Memnunum..... Tek hedefimiz Türkiye'nin özür dilemesidir. Bu manevi bir sorundur. Ama en önemlisi bu bir onur meselesidir. Bana göre en doğru çözüm bu ve benzeri bütün sorunlar için Türkiye'nin bütün arşivleri ortaya çıkarması ve doğrudan bir özür dilemesi yeterlidir.”¹³⁷

Türk medyasına bu şekilde konuşan Koçaryan, kendi medyasına verdiği demeçte, 3 Kasım 2000 günü Ermeni Ulusal Televizyonunda, sadece özrün yetmediği daha yüksek bedellerin ödenmesi gerektiğini belirtmişti.

¹³⁴ Kamer Kasım, “Armenia's Foreign Policy: Basic Parameters of Ter-Petrosyan and Kocharian Era” **Review of Armenian Studies**, Cilt 1 Sayı 1, 2002.

¹³⁵ Erivan'da Kanlı Baskın, **Radikal**, 28 Ekim.1999.

¹³⁶ Palabıyık, Serdar, a.g.e., s.242 - **The Armenian Observer** Blog, 27.10.2007, <http://ditord.com/2007/10/27/the-worst-day-in-the-new-history-of-armenia/>

¹³⁷ ‘Manşet’ Programı, **CNN Türk**, 31.01.2001.

Koçaryan'ın bu beyanına Köşkten gelen yanıt, Ermenistan politikamızda bir değişikliğin olmadığı şeklindedir. Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü ve Dışişleri Başdanışmanı Tacan İldem, Çankaya Köşkü'nde düzenlenen haftalık bilgilendirme toplantısında, gazetecilerin, Koçaryan'ın sözlerine ilişkin sorularına, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in bir yanıtı ya da doğrudan tepkisinin söz konusu olmadığını ve komşular arasındaki ilişkilere egemen olması gereken bazı ilkeler bulunduğunu belirtmiştir. İldem daha sonra, iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi koşullarının kamuoyu tarafından bilindiğine değinerek, "Ülkelerin egemenliği ve toprak bütünlüğüne saygı, bu ilkeler arasında yer almaktadır. Buna ülkelerin uyacağını beyan etmeleri gerekir. Halihazırda Ermenistan'ın işgal altında bulundurduğu topraklar vardır. Bu topraklardan geri çekilmesi, kuşkusuz bölge barış ve istikrarına katkıda bulunacaktır. İlişkilerin normalleştirilmesinde bir diğer husus; karşı karşıya bulunulan sorunların barışçı yollardan çözümleneceğinin kabul edilmesi gerektiğidir. Dolayısıyla Ermenistan'ın bu noktalarda ortaya koyacağı tavır, ilişkilerin geleceği açısından belirleyici özellik gösterecektir" demiştir.

Dönemin başbakanı Bülent Ecevit ise bu mülakata yanıtı biraz bekleyerek ve dolaylı olarak vermiştir. 6 Haziran 2001 tarihinde Başbakan Ecevit, ABD Savunma Bakanı Rumsfeld'e, Erivan'la diplomatik ilişki kurmanın koşullarını net bir biçimde ifade etmiştir. Buna göre Ermenistan Karabağ'ı tamamen boşaltacak ve Nahçıvan ile Azerbaycan arasında güvenli bir koridor açılacaktır.¹³⁸

a. Ermenistan Vatandaşlarının Türkiye Vizesi Koşulları

15 Ağustos 1995 ile 15 Ekim 2000 tarihleri arasında Türkiye'ye gelmek isteyen Ermenistan vatandaşlarının Türkiye'nin dış temsilciliklerinde ya da sınır kapılarında vize almaları mümkündü. Bu uygulamanın 2000 yılının Ekim ayında kaldırılmasından sonra Türkiye'ye gelmek isteyen Ermenilerin yabancı ülkelerdeki bir Türk temsilciliğinden vize alması zorunluluğu getirilmiştir. Amerikan Temsilciler Meclisinde sözde soykırım hakkında bir karar alınması için Ermenilerin yürüttüğü faaliyetlere bir tür cevap niteliğinde olan bu önlem, Ermenistan vatandaşlarını vize almak için Tiflis veya Moskova'ya gitmek mecburiyetinde bırakmış ve sonuçta Türkiye'ye gelen Ermenilerin sayısında azalma olmuştur. Türkiye 2002 yılı Ocak ayından itibaren yaptığı bir düzenleme ile eski vize

¹³⁸ BYEGM, **Ayın Tarihi**, 04.06.2001.

rejimine geri dönmüştür. Bu değişim Türk-Ermeni ilişkilerinin genel havasını olumlu etkilemiştir.¹³⁹

IX. SİVİL GİRİŞİMLER

A. Türk-Ermeni Barıştırma Komisyonu (TEBK)

9 Temmuz 2001 günü Cenevre’de, bir grup Türk ve Ermeni sivil toplum mensubu iki taraf arasında diyalog başlatma kararı almıştır. Türk-Ermeni Barıştırma Komisyonunun (TEBK)Türk tarafı, Dışışleri eski Bakanı İlder Türkmen, emekli büyükelçi Özdem Sanberk, emekli büyükelçi Gündüz Aktan, emekli korgeneral Şadi Ergüvenç, Boğaziçi Üniversitesi eski rektörü Prof.Dr.Üstün Ergüder ve ünlü psikiyatrist-psikanalist Prof. Dr. Vamık Volkan'dan oluşmaktadır. Ermeni tarafında ise, Amerika ve Rusya'daki diasporaların temsilcileriyle bir eski dışışleri bakanı ve bir de profesör bulunmaktadır. ABD Dışışleri Bakanlığı eski danışmanı ve öğretim görevlisi David Phillips, TEBK’nın düzenleyicisidir. TEBK, üyelerinin resmî görev ve sıfat taşımadığı bir sivil diplomasi örneğidir.

Grup daha önce Viyana’da yaptığı iki toplantıda taraflar arasındaki sorunlara çözüm bulunmasına yardımcı olmak için neler yapılabileceğini tartışmış ve adına uluslararası ilişkilerde 'reconciliation' denen ve Türkçeye ancak 'barışma' olarak çevrilebilen bir gayri resmi komisyonun (Turkish Armenian Reconciliation Comission:TARC) kurulmasını kararlaştırılmıştır. Cenevre’de yapılan bir toplantıda bu komisyon kurulmuştur. Türk katılımcılar arasında 1915-1916 olaylarının soykırım olduğunu düşünen kimse yoktu, buna karşılık karşı taraf bu olayların soykırım olduğuna inanmış kişilerden oluşuyordu.¹⁴⁰

Bu komisyon Türkiye’de fazla ilgi çekmemesine rağmen, Ermeni diasporasında ve Ermenistan’da bir hayli ilgi görmüş ve tartışılmıştır. TEBK ‘soykırım’ konusunun gündeme getirilmeyeceği bir platform olarak tasarlanmıştır ancak, Ermeni diasporası içindeki ARF (Armenian Revolutionary Federation) ve ANC'nin (Armenian National Congress) soykırımı

¹³⁹ Lüttem, Ömer, Engin, **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 4, Aralık 2001-Ocak-Şubat 2002.

¹⁴⁰ Aktan, Gündüz, “Türk-Ermeni Diyalogu”, **Radikal**,11.07.2001.

kabul etmeden Türkiye ile diyaloga karşı olduklarını ve bu bağlamda TEBK üyesi Ermenilerin durumunu ihanet olarak değerlendirdiklerini belirtmişlerdir.

TEBK üyelerinden Gündüz Aktan bu konuda, “Muhlifler, diyalog konuları üzerinde Ermeniler arasında önceden mutabakat sağlanmadan TEBK'da görüşmeler yapılmasını da eleştirdiler. Oysa bu yaklaşım gayri resmi (track II) diplomasi yöntemine aykırıdır. Böyle bir gerek ancak resmi diplomaside aranabilir. Türk tarafı Türkiye'yi, Ermeni tarafı da tüm Ermenileri temsil etmiyordu. TEBK'nın vardığı sonuçlar, hükümetleri ve diasporaları değil, sadece TEBK üyelerini bağlıyordu. Ermeni tarafının terhibini ve yaklaşımını beğenmeyenler, kendi gayri resmi girişimlerini diğer Türk gruplarla yapmakta serbesttiler. Hatta bu yararlı da olurdu” demiştir.¹⁴¹

TEBK ikinci toplantısını 23–25 Eylül 2001’de İstanbul’da üçüncü toplantısını ise 18–21 Kasım 2001’de New York’ta yapmıştır. New York’taki toplantı Komisyon’un dağılmadan önceki son toplantısı olmuştur. TEBK Ermeni örgütlerin uzlaşmaya hazır olmaması ve New York toplantısından sonra Ermeni üyeleri, New York'taki bir fikir merkezi olan ICTJ'nin (International Center for Transitional Justice) düzenlediği seminerden yararlanarak '1948 Soykırım Sözleşmesi'nin 1915 olaylarına uygulanıp uygulanamayacağı' sormayı önermişlerdir. Gündüz Aktan bu konuyu, “bu sorunun hukuken cevabı zor değildi. Anlaşmalar Hukuku konusundaki Viyana Sözleşmesi'nin 28. maddesine göre sözleşmenin geriye dönük işlemesi imkânsızdı. Bu cevabı almak için bir çalışma yaptırmak gerekmiyordu. Ama mademki Ermeniler istiyordu bir sakıncası da yoktu. ICTJ'nin çalışması 28 Ocak 2003 günü çıktı. İlk bölümünde sözleşmenin geriye dönük uygulanamayacağı kabul ediliyor; bu nedenle Ermenistan'ın Türkiye'den toprak ve tazminat isteyemeyeceği belirtiliyordu. Bu, Türkiye'nin lehine bir durumdu. Ama ikinci ve çok daha uzun bölümde, şayet geriye dönük uygulanabilseydi, Ermeni olaylarının soykırım olacağı iddia ediliyordu. ICTJ kendisine sorulmayan bir soruya cevap vererek, Ermenilere istediklerini hukuk kisvesi altında vermişti. Türk tarafı olarak aldatılmış hissettik ve TEBK'dan ayrıldık. Kısa bir süre sonra TEBK öldü.” Şeklinde açıklamıştır.¹⁴²

¹⁴¹ Aktan, Gündüz, “Kuğunun Ölümü”, **Radikal**, 07.01.2002.

¹⁴² Aktan, Gündüz, “Ayıp-1”, **Radikal**, 31.03.2005.

B. Viyana Türk-Ermeni Platformu(VTEP)/Viennese Armenian-Turkish Platform (VAT)

Viyana-Türk Ermeni Platformu (VTEP), 2003 yılında Ermeni tarihçi Artem Ohandjanian, Avusturyalı tarih profesörü Wolf Dieter Bihl, Kertsin Tomenendal ve Türk Profesör İnanç Atılğan'ın girişimiyle kurulmuştur. Kuruculardan Prof.Dr.İnanç Atılğan, Platformun hedefini şöyle anlatmıştır:

“Yapılacak toplantılar sonunda her iki taraf da belge değişimi yapacaktı. Ermeni tarihçilerin ellerindeki belgeler bilinmediğinden, bu buluşmalarda onların kaynakları da gözler önüne çıkacaktı. Yapılan çağrıya her iki taraf da olumlu cevap verdi. Toplantının en büyük amacı iki ülkeyi birbirine yaklaştırmak, suçlama olmadan, sakin ve uzman tarihçi gözüyle olaylara bakabilmek olacak. Toplantının adı “Arşiv Belgelerine Göre 1915 senesi Türk-Ermeni Meselesi” olarak tespit edildi. Bir başka deyişle, konu tek yönlü bir şikayetten çıkıp her iki tarafın problemi olarak ifade edilecek.”

Platformun kurucuları, hem Türk Tarih Kurumuna, hem de Ermenistan Bilimler Akademisine bir mektup yazarak kuralları belirlemişlerdir. Buna göre, toplantıda "soykırım" kavramı kullanılmayacak, iki taraf ellerindeki belgelerin belirli bir tarihe kadar olanlarını VTEP'na yollayacak, ellerindeki belgeleri birbiriyle takas edecek, önceden kullanılacağı bildirilmeyen belgeler geçerli kabul edilmeyecek, toplantı kapalı oturum olarak gerçekleştirilecek ve sunulan belgeler daha sonra Viyana Üniversitesi tarafından kitap haline getirilecektir.

Türk ve Ermeni tarihçilerin katılacağı toplantılara, Erivan'dan Jenosid Müzesi Direktörü Prof. Dr. Lavrenti Barseghian ve Ermenistan Ulusal Akademisi Tarih Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. Ashot Melkonian, Türkiye'den ise Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu ve Prof. Dr. Hikmet Özdemir'in katılması planlanmıştı.

Bu toplantılarda ilk kez Türk tezleri Ermenistan'a Ermeni tezleri de Türkiye'ye gönderilmesine karar verilmiştir. Tarihçilerin bu tezleri inceleyip, hazırlanmaları, daha sonra Viyana'da tekrar bir araya gelip, sadece eldeki tarihi belgeler üzerinde konuşmaları

kararlaştırılmıştır. Bilgi kaynaklarının 1915'te Osmanlı Türkiye'sinde görevli olarak bulunmuş konsoloslar, askeri ataşeler, bankerler ve benzeri yabancıların olması konusunda anlaşma sağlanmıştır.¹⁴³

Bu amaçla Türkiye VAT'a 100, Ermeni tarafı da 79 belge göndermiştir. Belgelerin içeriği gizli tutulmuştur. Ancak Ermeni tarafının toplantılara katılmamasıyla girişim başlamadan sona ermiştir. İşte bu girişimden tam 5 yıl sonra gizli tutulan o 179 belge kitap haline getirilmiştir.

Kitaptan Türkiye'ye ilk aşamada sadece 4 adet gönderilmiştir. Gönderilen adresler arasında Dışişleri Bakanlığı ile Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği de vardır. Bu kitabın bir kopyası da Türk Tarih Kurumu Ermeni Araştırmaları Masası Başkanı Prof. Dr. Kemal Çiçek'e gönderilmiştir. Prof. Çiçek'e göre Türk tarafının sunduğu 100 belge, Askeri Arşivler'e, Osmanlı Arşivi'ne, ABD, İngiltere, Fransa ve İsviçre Arşivleri'ne dayanmaktadır. Ermenistan'ın sunduğu belgelerin tek bir kaynağı vardır, o da Avusturya Arşivleridir. Sundukları belgeler sadece duyumlara dayanmaktadır. Ermenistan tarafının yapmaya çalıştığı, tehcirin soykırıma denk olduğunu ispatlamaktır.

Bu nedenle hep tehcirle ilgili belgeler sunmuşlardır. Prof.Çiçek'e göre "Türk tarafının İngilizce olarak sunduğu kimi belgeler ilk bakışta Ermeni tezlerini destekler gibi görünüyordu. Bu bilinçli olarak yapılmıştı. Ermeniler önümüze getirmeden bizi zor duruma düşürebilecek belgeleri de Türkler sunsun, o belgelerle de yüzleşelim, açıklamalarımızı yapalım dedik. Çünkü biz tartışmaya açıldık. Eğer bir katliam yapılmışsa, bunu yapanlara Osmanlı Devleti'nin gerekli cezaları verdiğini göstermek hedeflenmişti. Yapılan katliamların kişisel inisiyatifler sonucu meydana geldiğini göstermek önemliydi. Böylece devletin soykırım gibi bir politikası olmadığı vurgulanmış olacaktı."

Kitapta ortak olarak sunulan belgeler de bulunmaktadır. Prof. Çiçek bu konuyu da şöyle açıklamaktadır: "Her iki ülke de aynı belgeyi koymuş. Hem de kelimesi kelimesine aynı! O belgede Avusturya'nın Halep Konsolosu Dandini'nin 8 Ağustos 1915'te yazdıklarından oluşuyor. Dandini, başta Harput, Maraş, Dört Yol ve Adana olmak üzere çeşitli

¹⁴³"Ermeni Sorununa Tarihçiler El Koyuyor", **Vatan Gazetesi**, 08.02.2004.

bölgelerden 140 bin kişinin tehcir edildiğini, çok kanlı katliamlar olduğuna dair bazı duyumlar aldıklarını ama, (burasına dikkat) bunların inanılır bilgiler olmadığını belirtiyor. Sonra da ekliyor: 'Tehcir insani şartlarda yapılıyor.' Bu belge her iki ülke tarafından da sunuldu. Burada Ermenilerin amacı tehcir soykırımı eşittir vurgusunu yapmaktı. Ama sundukları başka bir belge daha var. 24 Temmuz 1915 tarihli ABD İstanbul Büyükelçisi Morgenthau imzalı vesikada tehcirde 1 milyon Ermeni'nin öldüğünü yazıyor. Bu belge dikkat edin Dandini'nin belgesinden önce yazılmış! Bir başka belgede bazı raporlara göre 100 bin Ermeni'nin öldüğünün tahmin edildiğini yazıyor. Hangi rapor, nerede bu raporlar? Yok ortada. Ermeni tarafının sunduğu belgeler hep duyumlara, istihbarat raporlarına dayalı. Selde 100 kişinin öldüğü söyleniyor gibi., Ama hiçbiri resmi rakam değil”¹⁴⁴

Ermeni sorununun iki ülke tarihçileri tarafından tartışılacağı Viyana Buluşması herkesi umutlandırmıştır; ancak Ermeni tarihçiler gelmeyeceklerini bildirince diyalog yine gerçekleşmemiştir.¹⁴⁵

X. MEKTUP TEATİSİ

Türkiye ile Ermenistan arasında normal diplomatik ilişkiler bulunmamaktadır. Buna karşın, Ermenistan'ın Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı nezdinde İstanbul'da bir temsilcisi vardır. Türkiye ve Ermenistan Dışişleri Bakanları zaman zaman uluslararası toplantılar nedeniyle görüşmelerde bulunmaktadır.

2002 yılı Dışişleri Bakanları düzeyinde birçok görüşmenin gerçekleştiği bir yıl olmuştur. Önce, Şubat 2002'de, Türkiye ve Ermenistan Dışişleri Bakanları Dünya Ekonomik Forumu nedeniyle New York'ta buldukları sırada bir araya gelmişler, daha sonra, 15 Mayıs 2002 tarihinde NATO Dışişleri Bakanları toplantısının yapıldığı Reykjavik'te buluşmuşlardır. Ardından 25 Haziran 2002'de Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın kuruluşunun onuncu yıldönümü vesilesiyle İstanbul'da görüşmüşlerdir.¹⁴⁶

¹⁴⁴ “Türk-Ermeni Belge Savaşları Kitap Oldu”, **Habertürk**, 21.09.2009.

¹⁴⁵ “Meseleyi Tarihçilere de Bırakmayı Başaramadık”, **Sabah**, 06.02.2005.

¹⁴⁶ Palabıyık, **a.g.e.** s.246.

Ermenistan ile ilişkilerde bir başka gelişme de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile Ermenistan Devlet Başkanı Koçaryan arasındaki mektup teatisi olmuştur. TBMM’de 13 Nisan 2005 tarihinde Ermeni Sorunu hakkında yapılan genel görüşmeden sonra Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Ermenistan Devlet Başkanı Robert Koçaryan’a bir mektup göndererek, iki ülkenin tarihçi ve diğer uzmanlarından oluşan bir grubun 1915 dönemine ait gelişme ve olayları tüm arşivlerde araştırarak bulguların uluslararası kamu oyuna açıklanmasını önermiştir. Başkan Koçaryan bu mektuba 25 Nisan’da cevap vererek, iki ülke arasında askıda kalan tüm sorunları çözmek ve bir anlayış birliğine ulaşmak amacıyla bu sorunları görüşülmesi için hükümetler arası bir komisyonun toplanabileceğini ifade etmiştir.

Bu mektup değişiminden bir süre sonra iki ülke dışişleri temsilcilerinin üçüncü bir ülkede bazı toplantılar yaptığı hakkında basında bazı haberler çıkmış, ancak aradan üç ay kadar bir zaman geçmesine karşın bu görüşmeler hakkında başkaca bilgi yayınlanmaması, bu görüşmelerin durduğunu düşündürmüştür.¹⁴⁷

XI. FUTBOL DİPLOMASİSİ (Türkiye-Ermenistan Futbol Maçı)

2010 Dünya Kupası elemelerinde beşinci grupta yer alan Türkiye’nin rakiplerinden biri de Ermenistan’dır. Cumhurbaşkanlığı Basın Merkezi’nden yapılan açıklamada, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün, Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan’ın, Türkiye-Ermenistan milli takımları arasında 6 Eylül’de Erivan’da oynanacak maçı seyretmek için yaptığı daveti kabul ettiği bildirilmiştir. Açıklamada “Maçın, ortak tarihi olan iki halkın yakınlaşmasının önünü tıkayan unsurların ortadan kaldırılmasına vesile teşkil edeceği” vurgulanmıştır.¹⁴⁸ Böylece Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, SSCB’nin yıkılışından sonraki dönemde Ermenistan’a giden ilk Türk lider olmuştur.

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Ermenistan’ın başkenti Erivan’a giderken uçakta gazetecilere yaptığı açıklamada, Türkiye-Ermenistan milli maçının oluşturduğu fırsatla

¹⁴⁷Kamer Kasım, Ermeni Sorunu'nun Uluslararası İlişkiler Boyutu, <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/makaleler/makale37.html>.

¹⁴⁸ Byegm, *Aynı Tarihi*, 3 Eylül 2008.

Ermenistan ziyaretinin iki ülke ilişkilerindeki problemlerin giderilmesi ve diyalog sürecinin başlamasına vesile olmasını beklediğini söylemiştir.¹⁴⁹

Ermeni propagandası karşısındaki kararlı tutum, Türkiye ve Ermenistan arasındaki sıcak temas SSCB döneminde de engel olmamıştı. İsmet İnönü Başbakan olarak 1935 yılında Ermenistan'a kısa bir ziyaret yapmıştı. İsmet İnönü'nün ve Türk heyetinin ziyaretinde Sovyet Ermenistan'ı Başbakan Yardımcısı hazır bulunmuştur. 17 Temmuz 1935 günü, Türkiye'nin doğru sınırlarını ziyaret eden İnönü, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve beraberindekiler, Ermenistan yetkililerinin daveti üzerine İğdir'dan Karakale'ye geçmişlerdir. Türk heyetinin ziyaretinde Sovyet Ermenistanı Başbakan Yardımcısı hazır bulunmuştur. Türk tarafı, Sardarabad Barajının nasıl işlediğini görmüşler ve sabah kahvaltısından sonra dostluk konuşmaları yapmışlardır.¹⁵⁰

Gül, Sarkisyan'ın soykırım iddialarına konusuna hiç değinmediğini şu sözlerle açıklamıştır: “Sözde soykırım meselesini ne açtılar, ne de imada bulundular. En ufak bir şekilde, üstü kapalı da olsa söylenmedi.”

Gül ayrıca, Sarkisyan'ın Yukarı Karabağ meselesini ve Azerbaycan ile ilişkileri tartışmaya istekli oluşunu şaşkınlıkla karşıladığını belirterek, “Azerbaycan ve Karabağ meselesini kenarından açtım, baktım tahmin etmediğim kadar girdi, o zaman ben de girdim” sözleriyle ifade etmiştir.¹⁵¹

Cumhurbaşkanı Gül'e Ermenistan ziyareti sırasında eşlik eden Dışişleri Bakanı Ali Babacan, başkent Erivan'da mevkidaşı ile bir görüşme yapmıştır. Görüşmelerde Kafkasya'daki son durum, Gürcistan'daki son gelişmeler ve Yukarı Karabağ gibi bölgesel sorunların ele alındığı ifade edilmiştir.

15 Ekim 2009'da Türkiye-Ermenistan maçı, Gül ve Sarkisyan'ı ikinci kez yan yana getirmiştir. Gül ile Sarkisyan arasındaki ikinci tarihi buluşma Bursa'da bir otelde gerçekleşmiştir. Görüşmelerde geçen yıl Cumhurbaşkanı Gül'ün Erivan'a giderek atmış

¹⁴⁹ Byegm, **Ayn Tarihi**, 6 Eylül 2008.

¹⁵⁰ “Ermenistan'ı İlk İsmet İnönü Ziyaret Etti”, **Sabah**, 4 Eylül 2008.

¹⁵¹ Yetkin, Murat, “Bu Fırsat Kaçsaydı Bir Daha Ele Geçmezdi”, **Radikal**, 8 Eylül 2008.

olduğu adımın ardından Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan'ın aynı cesur adımı atarak Bursa'ya geldiği ifade edilmiştir. Gül, 'çok önemli bir gelişme' olarak nitelenen süreç için "Tarih yazmıyoruz, tarihi yapıyoruz" demiştir.

Yaklaşık 40 dakika süren görüşmede iki taraf da 'atılan adımların hiç kolay olmadığını, büyük zorluklara göğüs gerilerek bu noktaya gelindiğini, ancak bütün bu zorlukların da göze alınması gerektiğini' belirtmişlerdir. Gül'ün "Böylesine tarih yapmak bir günden ertesi güne mümkün olmuyor. Bu bir süreçtir. Nitekim, bu sürecin içinden geçerek zor meseleleri de ancak bu süreç içinde çözebileceğimizi beraberce gördük" dediği öğrenilmiştir.¹⁵²

XII. TÜRKİYE İLE ERMENİSTAN ARASINDA İMZALANAN PROTOKOLLER

Ermenistan ve Türkiye 31 Ağustos 2009 günü, sınırların açılması, diplomatik ilişkinin kurulması ve iki ülke arasında işbirliğinin geliştirilmesi içerikli iki protokolü parafe ederek siyasi istişareleri başlatma kararı aldılar. İlk Protokole göre, Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti aralarında diplomatik ilişkilerin kurulması ve karşılıklı olarak diplomatik temsilcilik açma konusunda anlaşmış olup, uluslararası hukukun ilgili antlaşmalarında belirlendiği şekilde iki ülke arasında mevcut sınırın karşılıklı olarak tanındığının teyit edildiği ifade edilmektedir. İkinci protokol, ilişkilerin geliştirilmesiyle ilgilidir ve protokole "yol haritası" olarak tanımlanan, uygulamaların hangi zamanda yapılacağını gösteren bir liste de eklenmiştir. İkinci protokolde ayrıca, ilişkilerin tarihi boyutu için bir alt komisyon kurulacağı ve bu komisyonun tarihi kayıt ve arşivleri tarafsız ve bilimsel bir şekilde inceleyerek mevcut sorunları saptayacağı ve tavsiyelerde bulunacağı yer almaktadır.

Protokoller, yürürlüğe girmesinden iki ay sonra sınır kapılarının açılması, iki tarafın Dışişleri Bakanlıkları arasında düzenli siyasi istişarelerin gerçekleştirilmesi, iki ülke halkı arasında güvenin yeniden tesisi için var olan sorunların tanımlanması ve tavsiyelerde bulunulmasına yönelik olarak tarihsel kaynak ve arşivlerin tarafsız biçimde incelenmesini

¹⁵² Ocak, Serkan, "Bir Maç, İki Galip Taraf", **Radikal**, 15.10.2009.

içeren bir diyalogun uygulanması, iki ülke arasında mevcut ulaşım, iletişim ve enerji altyapısının en iyi şekilde kullanılması, iki ülke arasında işbirliğinin güçlendirilmesi için yasal çerçevenin geliştirilmesi, birbiriyle uyumlu kurumlar arasında ilişkileri teşvik etmek suretiyle bilim ve eğitim alanlarında işbirliği yapılması, uzman ve öğrenci değişiminin desteklenmesi, her iki tarafın da kültürel mirasın korunması amacıyla hareket ederek ortak kültür projelerinin başlatmaları konusunda varılan mutabakatı yansıtmaktadır.

Protokollerin yürürlüğe girmesi için bazı süreler saptanmıştır. Altı hafta sürecek olan istişarelerin bitiminden sonra protokollerin imzalanması öngörülmüştür. Protokollerin imzalanmasından sonra Parlamentolara sunulacaktır. Ermenistan'ın özellikle önem verdiği sınırların açılması sorunu ise imzadan iki ay sonra gerçekleşecektir.

Bu protokollerle Türkiye'nin uzun yıllardır Ermenistan'dan talep ettiği sınırlarının tanınması ve soykırım iddialarına son vermesi, hiç değilse bu konuyu siyasi amaçlarla kullanmaması isteği sağlanmış görülmektedir. Böylelikle, Türkiye'nin 2005 yılında, 1915 olaylarının bir tarihçiler ve diğer uzmanlardan oluşan bir grup tarafından incelenmesi önerisinin, biraz değiştirilerek, kabul edilmiş olduğu görülmektedir.¹⁵³

A. Parafe edilen protokollerin imzalanması

Protokollerin imza töreninde, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun yapacağı konuşmasında, Kafkasların topyekün barış ve huzur bölgesi olması gerektiği ve bu çerçevede de Karabağ sorununun da çözümlenmesi gerektiğine işaret eden ifadeleri, baştan beri Türkiye ile ilişkilerin normalleşmesinin Karabağ sorunu ile bağlantılandırılmamasını isteyen Ermenileri rahatsız etmiştir. Ermenilerin bu ifadelerin metinden çıkartılmasını istemeleri üzerine Türk tarafı da bunu kabul etmeyerek, karşılığında Nalbantyan'ın konuşma metnini tartışmaya açarak Ermenistan Devlet Başkanının konuşmasında tarihi olaylara atıfta bulunduğu ifadelerin çıkartılmasını istemiş ve tarafların pozisyonlarında geri adım atmamaları üzerine imza töreni çıkmaza girmiştir.

¹⁵³ Lütem, Ömer Engin, "Türkiye-Ermenistan Protokollerin Parafe Edilmesi", **AVİM**, 02.09.2009.

Çıkan krizin ardından, ABD Dışışleri Bakanı Hillary Clinton ile İsviçre Dışışleri Bakanı Calmy Rey'in etkin rol oynadığı mekik diplomasisi sonucunda Türk tarafı konuşmaların hiç yapılmaması önerisini getirmiştir. Ermenistan tarafının da ikna edilmesiyle, Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin düzelmesine ilişkin protokol, 10 Ekim 2009 tarihinde Türkiye Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Ermenistan Dışışleri Bakanı Eduard Nalbantyan tarafından İsviçre'de Zürih Üniversitesinde imzalanmıştır.

21 Ekim 2009'da imzalanan protokoller TBMM'ye getirilerek Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından Genel Kurul'da bilgi verilmiştir.

a. İmzalanan Protokollere Tepkiler

94 yıl sonra Türkiye ile Ermenistan arasında atılan imzadan sonra Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki-moon, Türkiye ile Ermenistan arasında protokoller imzalanmasını "tarihi karar" olarak nitelemiştir ve bu gelişmenin iki ülkenin aralarında iyi komşuluk ilişkilerinin kurulması ve ikili işbirliğinin gelişmesi yolunda "dönüm noktası" oluşturduğunu belirtmiştir.

AB Komisyonu, Türkiye ile Ermenistan arasında protokoller imzalanmasından memnuniyet duyduğunu ve "bu protokolleri, Güney Kafkasya'daki anlaşmazlıkların çözümü için bir adım olarak gördüğünü" belirtmiştir.

Rusya Dışışleri Bakanı Sergey Lavrov ve İngiltere Dışışleri Bakanı Jack Straw, Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesi sürecini desteklemeye hazır olduklarını söylemiştir.

Azerbaycan Dışışleri Bakanlığında yapılan yazılı açıklamada ise, her devletin başka bir devletle ilişkisini belirlemesinin o devletin kendi egemenlik hakkı olduğu ifade edilerek, "Ancak, Ermenistan güçleri Azerbaycan'ın işgal edilmiş topraklarından çıkarılmadan, Türkiye'nin, Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirilmesi Azerbaycan'ın ulusal çıkarlarına aykırıdır ve Azerbaycan ile Türkiye arasında tarihi köklere dayanan kardeşlik ilişkilerinin ruhuna gölge düşürür" görüşüne yer verilmiştir.

Ermeni diasporası ise Protokollerin imzalanmasına tepki göstermiştir. Merkezi Erivan'da bulunan Arminfo ajansının haberine göre, İsveç'teki Ermeni Federasyonu Başkanı Vahagn Avediyanyan, söz konusu protokollerin Ermenistan ile diaspora arasındaki ilişkileri 'parçaladığını' ifade ederek, "protokollerin imzalanmasından sonra, diasporanın atacağı ilk adım, Ermenistan'ı finanse etmeyi durdurmaktır" demiştir.¹⁵⁴

b. Türkiye-Ermenistan Futbol Maçı ve Bayrak Krizi

14 Ekim 2009 gecesi Bursa'da oynanan Türkiye-Ermenistan futbol maçı öncesinde bir bayrak krizi yaşanmıştır. FIFA, Bursa Atatürk Stadı'na Türkiye ve Ermenistan bayrağı dışında herhangi bir bayrağın sokulmasını istemediğini belirtmiştir.¹⁵⁵

Azerbaycan bayrağına getirilen bu yasak üzerine Türkiye'ye Azerbaycan tarafından bir 'bayrak notası' verilmiştir.¹⁵⁶ Verilen notanın ardından, 18 Ekim 2009'da Azerbaycan'ın başkenti Bakü'yü 1918 yılında Ermeni-Bolşevik işgalinden kurtarıırken şehit düşen Türk İslam ordusu askerlerinin anısına dikilen anıttaki Türk bayraklarının, daha sonra Türkiye Büyükelçiliği Diyanet Temsilciliğinin önünde bulunan Türk bayrağının da indirilmesi Türkiye'de tepkilere yol açmıştır. Bu olayların ardından Ankara Türk bayraklarının indirilmesiyle ilgili olarak Azerbaycan'a nota vermiştir.¹⁵⁷

Karadeniz Ekonomik İşbirliği(KEİ)toplantısı için Bakü'ye giden Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, şehitliği ziyaret ederek çiçek bırakmış ve Türk bayrağının tekrar göndere çekileceğine inandığını belirtmiştir.¹⁵⁸ Azerbaycan'ın başkenti Bakü'deki Türk şehitliğine bayrakların yeniden dikilmesi için başlatılan çalışma sonuç vermiş ve bayraklar 11 gün sonra yeniden şehitlikteki göndere çekilmiştir.¹⁵⁹

¹⁵⁴ "Dünyadan Ermeni Protokolüne İlk Tepkiler", **Hürriyet**, 11 Ekim 2009.

¹⁵⁵ "Fifa'dan Saatler Kala Bayrak Müdahalesi", **Radikal**, 14 Ekim 2009.

¹⁵⁶ "Türkiye'ye Bayrak Notası", **Hürriyet**, 16 Ekim 2009.

¹⁵⁷ "Türkiye Azerbaycan'a 'Bayrak Notası' Verdi", **Radikal**, 21 Ekim 2009.

¹⁵⁸ "Bayraksız Şehitliğe Karanfil", **Akşam**, 23 Ekim 2009.

¹⁵⁹ "Türk Bayrakları Tekrar Göndere Çekildi", **Cumhuriyet**, 28 Ekim 2009.

B. Protokoller ve Kars Antlaşması

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, 21 Ekim 2009 günü protokoller konusunda Meclis Genel Kurulu'nu bilgilendirmiştir. Protokollerin, Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırları düzenleyen Kars ve Moskova anlaşmalarına atıfta bulunduğu dikkat çekerek, "Böylece Ermenistan ile sınır anlaşmazlığı olduğu, Ermenistan'ın toprak talebinde bulunduğu gibi iddiaların hukuken herhangi bir geçerliliği olmadığı, Ermenistan tarafından da teyit ediliyor, garanti altına alınmıyor" demiştir. Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne de değinen Bakan, "Toprak bütünlüğümüz kadar azizdir." ifadesini kullanmıştır.¹⁶⁰

C. Karabağ Sorunu

Azerbaycan ve Ermenistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla 1991'de bağımsızlıklarını kazanınca Karabağ'ın statüsü nedeniyle yaşadıkları sorun savaşa yol açmış, Ermenistan Azerbaycan'ın yedi bölgesini işgal etmiştir. Bu savaş nedeniyle Türkiye 1993'te Ermenistan ile sınırlarını kapatmıştır. Kangrene dönüşen sorunun çözümü amacıyla Minsk Grubu'nun öncülüğünde Moskova'da görüşmeler yürütülürken; iki ülke lideri de çalışmalarına hız verdi. İki lider beş ay içinde beş kez görüşmüştür.

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Ermenistan ile Karabağ arasında kontrolü uluslararası bir güçte olacak bir koridor açılması için görüşmelerin sürdüğünü açıklamıştır.

1992'den bu yana süregelen 17 yıllık sorunu çözmek amacıyla son beş ayda beş kere buluşan iki ülke liderleri arasında, Ermenistan ile Karabağ arasında bir koridor oluşturulmasını görüşülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, 21 Ekim'de Meclis'te yaptığı konuşmada, iki ülkenin askeri heyetlerinin, çözüm halinde, Laçın koridorunun ne kadar genişlikte olacağını tartışmaya başladığını söylemiştir.

Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Burak Özügergin, "Bizim Ermenistan'la ilişkilerimizi normalleştirmemiz yetmez, eğer Ermenistan Azerbaycan ile arasındaki Yukarı Karabağ'dan

¹⁶⁰ "Ermeni Protokolü Mecliste", **Hürriyet**, 21 Ekim 2009.

kaynaklanan sorunlara bir çözüm getirmezse, Kafkaslar'da istikrar kurulamayacaktır, bu çok açık" şeklinde konuşmuştur.

Protokollerin TBMM'ye sevk edildiğini hatırlatan Özügergin, bundan sonra ne olacağı konusunda TBMM'nin iradesinin esas olduğunu kaydetmiştir. Ermenistan tarafının da aslında kendi iç mevzuatının gerektirdiği adımları attığını ve protokollerini Anayasa Mahkemesine sunduğunu belirten Özügergin, Ermenistan Anayasa Mahkemesinin de Ocak ayının ilk yarısında protokolleri ele alacağını hatırlatarak, sürecin Ermeni tarafında da işlemekte olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁶¹

¹⁶¹ "Dışişleri Bakanlığı Açıklama Yaptı, **İhlas Haber Ajansı**, 31 Aralık 2009.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLERİN ERMENİ SORUNUNA BAKIŞI

(1999-2009)

I. SİYASAL PARTİ KAVRAMININ TANIMI

Parti kelimesi, Fransızca'dan dilimize girmiştir ve “bir bütünün parçası, kısım” anlamına gelmektedir. Siyasal Parti ise, “ortak düşünce ve görüşteki kişilerin oluşturdukları siyasal topluluk, fırka” olarak, ya da “siyasal erki denetimleri altına almak amacıyla, işbirliği içinde bulunan bireylerin ve toplumsal kümelerin oluşturdukları örgüt” tür, şeklinde tarif edilebilir.¹⁶²

Siyasi Partileri, halk iradesinin en etkin şekilde yansıtıldığı kurum olarak tanımlayabiliriz. Politik hayatın en önemli unsuru olan siyasal partiler, belli bir programı uygulayabilmek için bir araya gelen, iktidarı serbest bir seçimle ele geçirmek için özgür bir ortamda çalışan ve demokratik bir yöntemle iktidar yetkilerini kullanan siyasi bir örgütlerdir ve amaçları siyasi toplumsallaşmayı ve katılımı sağlamaktır. Bir siyasi parti için önemli olan iktidarı” ele geçirmek” veya onu başka siyasi partilerle “paylaşmak” tır.

A. Partide Önderlik

Her hangi bir topluluğun işlerini yürütebilmesi için o topluluğun içerisinde bir kişinin ya da birkaç kişiden oluşan grubun öne çıkıp sorumluluk alması gerekir. Türk Dil Kurumu Sözlük, önderi, “gücü, ünü ve toplumsal yeri dolayısıyla, belli zaman ve durumlar içinde, ilişkili bulunduğu küme veya toplumun tutum, davranış ve etkinliklerini değiştirip yönetme yeteneğini gösteren kimse, lider, şef” ifadesiyle tanımlar. Aynı sözlüğün bir başka tanımı da “belirli zaman ve durumlar içinde ilişkili bulunduğu küme ya da toplumun tutum, davranış ve etkinliklerini değiştirip yöneltme yeteneğini gösteren kişi” şeklindedir.¹⁶³

Siyasi partiler öndere ihtiyaç duyarlar. Edilgen ve heyecansız kitleleri bir önder harekete geçirir.

¹⁶² TDK Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=siyasal+parti&ayn=tam>.

¹⁶³ TDK Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=%F6nder&ayn=tam>.

B. 1999-2009 Yılları Arasında Türkiye’de Kurulan Hükümetler ve Parlamentoda Temsil Edilen Siyasi Partiler

11 Ocak 1999 ile 28 Mayıs 2009 yılları arasında kurulan 56. hükümet Demokratik Sol Parti’den oluşan bir azınlık hükümetidir ve Doğru Yol Partisi ve Anavatan Partileri tarafından dışardan destek sözüyle kurulmuştur.

28 Mayıs 1999-18 Kasım 2002 yılları arasında görev yapan 57. hükümet, bir koalisyon hükümetidir ve Demokratik Sol Parti, Milliyetçi Hareket Partisi ve Anavatan Partisi’nden oluşmuştur.

Daha sonra 3 Kasım 2002 yılında yapılan genel seçimlerle Adalet ve Kalkınma Partisi tek başına iktidara gelmiş ve 18 Kasım 2002-14 Mart 2003 tarihleri arasında görev yapacak olan 58. hükümeti kurmuştur.

14 Mart 2003- 29 Ağustos 2007 arasında görev yapan 59. hükümet ile 29 Ağustos 2007’de kurulan ve halen devam etmekte olan hükümetlerde AKP tek başına iktidar olmuşlardır.

18 Nisan 1999 seçimleri, TBMM’ye, Demokratik Sol Partiyi (136), Milliyetçi Hareket Partisini (129), Fazilet Partisini (111), Anavatan Partisini (86) ve Doğru Yol Partisini (85) yi taşımıştır. 2002 Kasım seçimleri ise AKP ve CHP’yi, 2007 seçimleri de AKP, CHP ve MHP’yi parlamentoya getirmiştir

II. TÜRKİYE’DE DIŞ POLİTİKA YAPIM SÜRECİ

Bir ülkenin dış politikasını o ülkenin tarihi, coğrafi yeri, ekonomik durumu, dış politika konusunda karar alıcıların diplomatik becerileri ve birikimleri, sorunları algılamaları ve zihniyetleri belirler. Bunun dışında uluslararası konjonktür ve uluslararası güç dağılımı da bir ülkenin dış politikasını belirleyen unsurlar arasındadır.

Türkiye’de çeşitli partiler tek başına ya da koalisyon hükümetleriyle iktidar olmuşlar, ancak askeri darbe dönemleri dahil dış politikalar değişmemiştir; böylece dünyaya ve müttefiklerine Türkiye’nin ittifaklarına sadık kalacağı duyurulmuştur.

Türkiye’de iktidar partilerinin dış politika yapım sürecine olan etkilerine bakıldığında, parti üyelerinin pek de fazla etkili olmadıkları görülür. Bu nedenle siyasi partilerin dış politika yaklaşımı ele alınırken meclis grup sözcülerinin konuşmaları esas alınır.

Güçlü bürokrasinin de Türk dış politikasının belirlenmesinde önemli bir yeri olmuştur. Türkiye’de dış politika kararlarını Dışişleri Bakanlığı bürokrasisi ve Bakanlar Kurulu gerçekleştirir. Bunun yanı sıra Bakanlık karar vericilere çeşitli alternatifler sunar, uygulanan dış politikayı değerlendirerek gerekli düzeltmelerin yapılmasını sağlar.¹⁶⁴

Dış politika, doğası gereği uzmanları tarafından belirlenen ve uygulanan bir “elit” mesleğidir. Ayrıca, gerilim süreçleri dışında, dünyanın her yerinde olduğu gibi, Türkiye’de de halk kitleleri dış politika ile fazla ilgilenme gereği duymazlar. Ne var ki, içinde yaşadığımız dönemde Türk dış politikası o kadar popülerleşmiş, dış politikaya gösterilen ilgi o kadar artmıştır ki, uzmanlık alanlarına girsin girmesin, yazarlar dış politika konularını köşelerine taşımaya başlamışlardır.

Türk dış politikasının bu denli popülerleşmesinin temelinde küreselleşme, teknolojinin yaygınlaşması ve bilgiye erişimin son derece kolay hale gelmesi bulunmaktadır. İnternet ve uydu yayıncılığı aracılığıyla geniş halk kitleleri dünyadaki gelişmelerden eskisine oranla daha hızlı ve daha fazla haberdar olma imkanına erişmekte ve dünyada ve yakın çevrede olup bitenlerle daha fazla ilgilenme ihtiyacı duymaktadırlar. Bu nedenledir ki, belli başlı ülkelerin diplomatik misyon temsilcilikleri verilen resepsiyonlarla ve düzenlenen diğer etkinliklerle birer kamusal iletişim merkezi görüntüsü kazanmış, yani ‘kamu diplomasisi’ ön plana çıkmaya başlamıştır.

¹⁶⁴ İlhan Uzgel, Türk Dış Politikasının oluşturulması, (ed. Baskın Oran) **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1, 1919-1980, İletişim Yayınları, 2001. İstanbul, s.73.

III. SİYASİ PARTİLERİN PROGRAMLARINDA DIŞ POLİTİKA ve ERMENİ SORUNUYLA İLGİLİ SÖYLEMLERİ:

Bu bölümde 1999-2009 yılları arasında TBMM’de temsilcisi bulunan Siyasi Partilerin Ermeni Sorunu konusundaki açıkladıkları politikalar ve söylemleri incelenecektir.

A. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)

Parti Programında, Dış Politika bölümünde “Türkiye’nin jeopolitik konumu, pek çok işbirliği projesi için bir çekim alanı oluşturabilecek potansiyele sahiptir. Bu potansiyelin bölgesel ve küresel bir müessiriyete dönüştürülebilmesi, uluslararası siyasi ve ekonomik ilişkilerde ve güvenlik ilişkilerinde jeopolitiğin akıllıca kullanılmasına bağlıdır” şeklinde bir giriş yaptıktan sonra, Ermenistan ismini zikretmeden Rusya Federasyonu ile Orta Asya ve Kafkasya’da rekabete değil işbirliğine dayanan dostça ilişkiler sürdürecektir ifadesi bulunmaktadır.¹⁶⁵

B. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)

CHP’nin parti programında Dış Politika konusu IV. bölüm olan Ulusal Güvenlik ve Dış Politika başlığı altında bulunmaktadır. Programda, Cumhuriyet Halk Partisinin yapıcı, kişilikli, kararlı ve etkin bir dış politika izleyeceği savunularak, Ermenistan ile ilişkilerin geliştirilmesinin, bu ülkenin işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çekilmesi, dünyadaki Ermeni örgütleri aracılığıyla uluslararası hukuka aykırı biçimde soykırım iddiasıyla girişimlerde bulunmaktan vazgeçmesi ve Ermeni devletinin resmi belgelerinde Türkiye’ye ait bazı topraklarda Ermenistan’ın emelleri olduğu izlenimini veren ifade ve sembollerin çıkartılması koşullarına bağlı olduğu belirtilmektedir.¹⁶⁶

¹⁶⁵ AKP Programı, http://www.akparti.org.tr/vi-dis-politika-_79.html?pID=50.

¹⁶⁶ CHP Programı, s.130<http://www.chp.org.tr/Files/chpprogram.indd.pdf>.

pC. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)

Milliyetçi Hareket Partisi, Parti Programında milli dış politika hedeflerini şöyle açıklamıştır: “Türkiye’nin milli güvenliğini ve milli çıkarlarını korumak ve geliştirmek; çevremizde barış, istikrar ve güvenlik kuşağı oluşturmak; başta komşularımız olmak üzere, bütün ülkelerle karşılıklı saygı ve yarara dayalı ilişkiler kurmak; mevcut sorunları Türkiye’nin hak ve çıkarları korunarak, uluslararası hukuk çerçevesinde adil ve kalıcı çözümlere kavuşturmak.”

Ermenistan konusunun özel olarak zikredilmediği programda, Türkiye’nin Kafkasya, Balkanlar ve Orta Doğu üçgeninde işbirliğinin geliştirilmesini ve istikrarın hakim olmasını sağlayacak bir dış politika takip edeceğini, bölgeyi istikrarsızlaştıran, kan ve gözyaşı getiren hiçbir küresel projenin içinde yer almayacağı vurgulanmıştır.¹⁶⁷

B. Demokratik Sol Parti (DSP)

DSP’nin Parti Programında, 1980lerin ortalarından beri dünyada büyük değişiklikler olduğunu, Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla Orta Asya’dan Orta Avrupa’ya kadar uzanan bölgede bağımsız cumhuriyetler veya özgür rejimler kurulduğunu belirttikten sonra, dünyadaki bu gelişmelerin Türkiye’nin jeopolitik konumunu güçlendirdiğine dikkat çekilmiştir. Programın “Değişen Dünya ve Türkiye” bölümünde, Türkiye’nin yalnız AB üyeliği ile yetinirse AB’nin ve küreselleşmenin tutsağı durumuna düşeceği, bu nedenle bölge merkezli dış politikasının çevresini daha da genişletmesi gerektiği ifade edilerek, AB ve ABD ile ilişkilerimizi aksatmadan dış ve ekonomik ilişkilerimizin kapsamının genişletilmesi vurgulanmıştır.

D. Demokrat Parti (DP)

Parti Programının VII. kısmında yer alan dış politika başlıklı bölümde, “akıllı güç araçlarına dayanarak, Balkanlardan Orta Asya’ya, Kafkasya’dan Orta Doğu’ya uzanan

¹⁶⁷DSP Parti Programı,
<http://www.dsp.org.tr/dsp/Tarihçe/PartiProgramı/İçindekiler/tabid/74/Default.aspx>.

bölgede istikrar ve kalkınmanın sağlanması için Türkiye'nin etkin rol alması kararlılığındadır. Türkiye'nin tarihi, kültürü, sivil ve askeri güvenlik yetenekleri Türkiye'yi bu coğrafyada etkin olma konumuna getirmektedir” ifadesi yer almaktadır.¹⁶⁸

E. Saadet Partisi (SP)

Saadet Partisi Parti Programının Dış Politika bölümünde, amaçlarının yeryüzünde yaşayan bütün insanların mutluluğu olduğunu belirterek, bütün insanlığın huzur ve barış içinde yaşaması gerektiğine inandıklarını vurgulayarak, bu amaçla hakka dayalı adil bir uluslararası düzenin kurulmasına öncülük edecek tarihi tecrübeye ve sağlam değerlere sahip olduklarını ifade etmektedir. Dördüncü bölümde yer alan “Türkiye'nin Karşı Karşıya Bulunduğu Tehditler” bölümünde, Ermeni soykırımını iddialarının müttefik kabul edilen ülkelere kabul gördüğü ve bu gidişin Türkiye'yi tazminat ödemeye ve toprak tavizine zorlar bir mahiyet kazandığına dikkati çekerek SP'nin takip edeceği şahsiyetli dış politikanın ve dış politikada “uydu değil, lider ülke” uygulamasına geçileceği belirtilmektedir.¹⁶⁹

F. Türkiye Partisi (TP)

Partinin programında Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün “yurtta barış, cihanda barış” direktifinin dış politikalarının esası olduğunu vurgulanmış; ülkenin tarihi, coğrafi ve kültürel özellikleri ile jeopolitik ve stratejik konumunu dikkate alan dinamik bir dış politika yürütülmesi öngörülmüştür. Dış politikada, ulusal çıkarları, uluslararası ilişkilerdeki karşılıklılık esasını gözetken, önyargılardan uzak, diyaloga açık, bölge ve dünya barışına katkıda bulunmak için azami gayret gösteren, tutarlı, seviyeli, vakur, etkin bir duruş sergileneceği ifade edilmektedir.¹⁷⁰

¹⁶⁸Demokrat Parti Programı, <http://www.demokratparti.tv/gorsel/DP.Yeni.Program.pdf>

¹⁶⁹Saadet Partisi Programı, <http://www.sp.org.tr/sayfa.asp?id=428>.

¹⁷⁰Türkiye Partisi, Programı,

http://www.turkiyepartisi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=83&Itemid=86

G. Anavatan Partisi (ANAP)

Parti Programının Beşinci Bölümünde Dış Politikaya yer veren ANAP 35. Maddede Dış Politikanın esaslarını belirtmiştir. ANAP Parti Programına göre, dış politikamızın esası bölgemizde ve dünyada barışın sürekliliğini temin etmektir. Devletin devamlılığı dış politika felsefemizin temelini teşkil eder. Siyasi mücadelede hassasiyet gösterilmesi zorunlu bulunan hususların dış politikada bulunduğu inanılır.

Yurt savunmasının ve iktisadî gelişmemizin kuvvetlendirilmesi dış politikalarının ana hedefleridir. Türkiye siyasî, askeri ve iktisadî işbirliği yönünden mensubu bulunduğu Batı dünyası ile ilişkilerinde, savunma ihtiyaçları yanında iktisadî gelişme ve kalkınmasını hızlandıracak ve menfaatleri dengeleyecek daha aktif bir rol oynamalıdır.

Başta yurdumuzun güvenliği olmak üzere, kuvvetli bir savunma gücüne sahip olmak zorunludur. Bunun ilk şartı; iktisaden güçlü olmaktır.¹⁷¹

I. Barış ve Demokrasi Partisi (BDP)

Parti Programında, “ülkemizde, bölgemizde ve dünyada küresel barışı, demokrasiyi ve insan haklarını, hukukun üstünlüğünü, adaleti ve istikrarı, halkların birliği ve kardeşliğini tesis etmek için aktif ve sürekli bir çaba içinde olunacak; ülke, bölge ve dünya barışını zedeleyecek, halklar arası düşmanlıklara yol açacak her türlü politika ve yaklaşımlarla mücadele edilecek” ibaresinin yanı sıra, dış politika konusunda “demokratik hak ve özgürlüklerin geliştirilmesine yönelik uluslararası sözleşmelerin gerekleri eksiksiz şekilde yerine getirilerek, bu sözleşmelere aykırı uygulamalar ortadan kaldırılacak ve Türkiye'nin dış politikada bu gerekçelerle sürekli baskı altında tutulması önlenecektir” ifadesi yer almaktadır.

Programda ayrıca Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, AGİT ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası ve bölgesel kuruluşlarla işbirliği dayanışma temelinde ilişki geliştirileceği de vurgulanmaktadır.¹⁷²

¹⁷¹ Anavatan Partisi Programı, www.anap.org.tr.

¹⁷² Barış ve Demokrasi Partisi Programı, <http://bdp.org.tr/dosya/program.ppt#329,74>, Slayt 74.

IV. ERMENİ SORUNUNA SİYASİ PARTİLERİN BAKIŞI

Bu bölümde, çalışmanın en sonunda sunulan görüşme sorularına siyasi partilerin (AKP, CHP, MHP, DSP, SP, DP, TP, ANAP ve BDP) temsilcilerinin görüşlerine yer verilecektir. Görüşülen kişilerin konu hakkındaki söylemleri, bağlı oldukları siyasi partilerin görüşlerini yansıtmaktadır.

22 Haziran 2001 tarihinde kapatılmış olan Fazilet Partisi, Saadet Partisi adı altında aynı çizgide devam ettiğinden FP'sinin görüşleri SP'nin görüşleri adı altında verilecektir. Doğru Yol Partisinin görüşleri 27 Mayıs 2007'de Demokrat Parti adını aldığından, DP olarak, 11 Aralık 2009'da kapatılan Demokratik Toplum Partisi'nin görüşleri de Barış ve Demokrasi Partisi adı altında verilecektir. Anavatan Partisi ise 31 Ekim 2009'da Demokrat Parti ile birleştiğinden kapatıldığı tarihe kadar yer alacaktır.

Siyasi partilere toplam 22 soru sorulmuş ve partilerin görüşleri oluşturulmaya çalışılmıştır.

A. Ermeni Sorunu ve Unutulmama Nedenleri

Adalet ve Kalkınma Partisi: 1915 yılında Türklerle Ermeniler arasında bir mukatele(karşılıklı adam öldürme) yaşanmıştır. Batılı devletler, büyük ölçüde de Rusya, Osmanlı devletini bölmek için Ermenilere ümit vererek iki halkı birbirine düşürme taktiğini uygulamışlardır. Avrupa'nın bazı büyük devletlerinin, "ıslahat" adı altında Osmanlı devletinin iç işlerine karışmaları ve Ermenileri Osmanlı yönetimine karşı teşkilatlandırmaları sonucunda 1915'te, Osmanlı Devleti cephedeki Ermenileri daha sakin yerlere nakletmek için politik bir karar almış ve Ermenilerin nakil sırasında tatsız olayların meydana gelmiştir. Yaşananlar bir trajedidir ve iki taraftan da kayıplar yaşanmıştır.

Ermeniler 1915 yılında Osmanlı Devletinde cereyan eden olayları bir soykırım olarak takdim etmeye çalışmışlar ve bazı ülkelerde bu konuda oldukça önemli mesafeler de kaydetmişlerdir.¹⁷³

¹⁷³Yakış,Yaşar, "Ermeni Soykırım İddiaları ve ABD Kongresi", **Yeni Yıldız Dergisi**, Sayı:6, Mayıs 2007.

Yaşananları ‘soykırım’ olarak niteleyen Ermeniler, bu olaylar sırasında ölen-öldürülen Müslümanları hiçbir zaman konu etmemişlerdir.¹⁷⁴

Cumhuriyet Halk Partisi: Ermeni sorunu, batılı büyük devletlerin öncülüğünde, Birinci Dünya savaşı sırasında zayıflamış olan Osmanlıyı bölüp parçalamak, Ermenilere ayrı devlet kurdurup, Amerikan mandası altına almak, yani Sevres Antlaşmasının çizdiği haritayı gerçeğe dönüştürmektir. Burada bir Hıristiyan dayanışması da vardır. Bu sorunlar Kurtuluş Savaşı ve Lozan Antlaşmasıyla sona ermiştir. Kıbrıs Barış Harekatından sonra ortaya çıkan ASALA terör örgütü dünya basınında belirli bir grubun sempatisini kazanmıştır.

Osmanlının son döneminde Müslüman ahali de pek çok haksızlığa, baskıya, saldırıya uğramıştır. Fakat ülkelerin geçmişte meydana gelmiş olan olaylarla yaşamaları mümkün değildir. Eğer Türkler de aynı yolu izlemiş olsalardı, örneğin sürekli olarak Yunanlıların Anadolu’da yaptıkları mezalimin gündeme getirmiş olsalardı, bugün Yunanistan ile sürdürülen iyi ilişkileri kurmak mümkün olamayacaktı.¹⁷⁵

Milliyetçi Hareket Partisi: Emperyalist Batı dünyasının Osmanlı İmparatorluğu’nu parçalama hedefine ulaşmasında kullandığı ‘Ermeni Sorunu’, giderek amacını ve hedefini aşmış, günümüzde Türk dış politikasında ‘*de facto*’ olarak yer almaktadır.

1915 öncesinde büyük olaylar yaşanmıştır. Avrupalı devletlerin gözünde Osmanlı Devleti hasta adamdır ve müstevlilerin topyekün yok etme mücadelesine muhatap olmuştur. İmparatorluk, 1900’lü yıllarda önemli bir coğrafyada varlığını sürdürmektedir ancak kendini ekonomik ve sınai yönden yenileyemediği için çöküş sürecine girmiştir. Pek çok cephede Osmanlı İmparatorluğuna savaşlar açılmış ve bunun sonucunda hızla toprak kaybedilmiştir. Kuzeydoğuda ise Rusya, sıcak denizlere inme projesi nedeniyle, Kafkasya’dan Osmanlı’nın doğu topraklarına girip Hınçak ve Taşnaklardan sağladıkları askeri, siyasi ve lojistik destekle Van’a kadar girmeyi başarmışlardır.¹⁷⁶

Demokratik Sol Parti: Ermeni olayları, Birinci Dünya Savaşı devam ederken yaşanan trajedir. Ermenilerin 1915’lerde yaşanan trajik olayları büyütüp kin ve intikam

¹⁷⁴ <http://www.akpartiforum.com/sozde-ermeni-soykirimi-1915-olaylari-t7982.html>.

¹⁷⁵ İstanbul Barosunda Düzenlenen Ermeni Panelinde Onur Öymen’in yaptığı konuşma, 03.01.2009.

¹⁷⁶ Faruk Bal ile 30.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

odağı yaratmışlar ve bu duygularla yeni nesilleri olumsuz etkilemişlerdir. Ortaya atılan iddiaların dayandığı birkaç temel kaynağın tamamen yanlı ve uydurma olduğu düşünülmektedir. Ermenilerin iddiaları tehcir sırasında yaşanan ve Ermeniler tarafından soykırım olarak anılan olaylara dayanmaktadır. Bu olayları unutmayanlar ve Müslüman ölümlerini inkar edip sadece Ermeni kayıplarını ön plana çıkaranlar Ermeni tarafı olmuştur.¹⁷⁷

Tarihe mal olmuş bazı gerçeklerin tahrif edilerek, bir takım siyasi oyunlar için malzeme olarak kullanıldığına son zamanlarda tanık olunmaktadır. Sözde Ermeni soykırımı iddialarına dayanan ve çeşitli odakların katılımıyla planlı bir biçimde yürütülen bu girişimlerin bölgede kurulmasına çalışılan dostluk ve işbirliği ortamına hizmet etmediği açıktır.¹⁷⁸

Demokrat Parti: Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti dağılırken, bağımsızlık mücadelesine giren Ermenilerin bu mücadeleyi kaybetmeleri ve hak iddia ettikleri toprakları tehcirle terk etmek zorunda kalmalarıdır. Ermeni sorunu 19. yüzyılın başından itibaren ‘Doğu Sorunu’ olarak adlandırılan, Osmanlı İmparatorluğunun parçalanma ve paylaşılma projesi çerçevesinde incelenmesi gereken bir konudur. 1878 tarihli Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarıyla Ermenilerin buldukları yerlerde ıslahat yapma görevi Bab-ı Ali’ye verilmiş, denetlenmesi ise aralarında İngiltere ve Fransa’nın da bulunduğu büyük devletlere bırakılmıştır.¹⁷⁹

Saadet Partisi: Ermeni sorunu, Ermeni diasporasının ortaya attığı bir iddiadan öteye gitmemekte ve gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Savaşından dağılarak çıktığı ve Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu yıllarda, istenmeyen pek çok hadise olmuştur.

Lozan Antlaşmasıyla azınlıklar tarif edilmiş, bütün problemler çözülmüştür. Bugün Ermenilerin ortaya attığı tezler Lozan görüşmelerinde konu dahi edilmemiştir. Bu kadar uzun zaman geçtikten sonra bu olayların soykırım olarak iddia edilmesi Türkiye tarafından kabul

¹⁷⁷ Hikmet Sami Türk ile 29.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

¹⁷⁸ <http://www.vekilblog.com/dspcankaya>, 20.04.2007.

¹⁷⁹“Geçmişten Günümüze Ermeni Sorunu”

http://www.dp.org.tr/ARGEBirimi/Ana%20Hatlarıyla_Gecmisten_Gunumuze_Ermeni_Sorunu-15.09.2009.pdf

edilecek bir tez değildir. Ermeni azınlık, Osmanlının yıkılmasında büyük rol oynamıştır. Kurtuluş Savaşının çıktığı yıllarda Anadolu'nun Güney bölgelerini, Mersin, Çukurova, İskenderun, Gaziantep ve Maraş'ı işgal eden Fransız orduları içinde pek çok Fransız üniformalı Ermeni Türklere karşı savaşmıştır.

Aynı şekilde Erzurum, Erzincan ve Sivas'a kadar ulaşan Rus işgali sırasında da o bölgede oturan Ermeniler çete kurarak, Türk köylerinin basmaya, Türkleri acımasızca öldürmeye ve işgal yollarını Rus ordularına açmaya başlamışlardır. Bunun sonucu olarak da, Türklere gerekli tepki ve mücadeleyi görmüşlerdir.¹⁸⁰

Türkiye Partisi: Birinci Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğu üç kıtada savaşıyordu ve var olma mücadelesi veriyordu. Balkanlarda kazanılan bağımsızlıklardan sonra etkilenen Ermenileri batıda Fransa ve İngiltere, doğuda da Rusya tahrik etmiştir. Ruslar ve batılılar, Anadolu'da nüfuz oluşturmak adına, millet-i sadıka olarak bilinen Ermenileri tahrik ederek Doğu Anadolu'da büyük bir sivil Türk ve Kürt katliamına neden olmuşlardır. Ermeni nüfus Osmanlı tebasıdır ve yüzyıllarca Müslüman nüfusla barış içinde yaşamışlardır.

Fransız ihtilalinden sonra Osmanlı topraklarında gelişen milliyetçilik hareketleri öncelikle gayrimüslim unsurları etkilemiştir. Bunun sonucunda da Balkanlarda bağımsızlık talep eden ve hatta kazanan pek çok ulus ortaya çıkmıştır. Bu durumdan Ermeniler de etkilenmiştir. Rusların Doğudan Anadolu'ya girmesi ve işgal etmesiyle umutları artan Ermeniler Ruslarla işbirliği halinde hakimiyet kurma düşüncesine kapılmışlardır. Osmanlının savaştığı Fransa ve İngiltere de Ermenileri tahrik etmiştir. Ermeniler çok sayıda Kürt ve Türk- müslüman nüfusunu katletmişlerdir. Olaylar sırasında Ermenilerden de ölenler olmuştur. Ancak Ermeniler vatana ihanet suçu işlemişlerdir. Bu koşullarda 1915'e gelinmiştir. Tarih boyunca Türklere aynı bölgelerde uzun süre bir arada yaşayan Ermeniler, dünyanın dört bir yanında sözde soykırım iddiasını değişik ülkelerin parlamentolarının gündemine aldirmişlerdir.¹⁸¹

¹⁸⁰ Akgönenç, Oya, **Ermeni Meselesi Hakkında**, 25.12.2008, www.esam.org.

¹⁸¹ Abdullatif Şener Türktime'e konuştu: Herkesin Etnik Kökeni Tartışmalı, www.turktime.com/haber/Abdullatif-Sener, 11.03.2010.

Anavatan Partisi: Osmanlının hiçbir zaman Ermenileri yok etmek gibi bir amacı olmamıştır. Bunun iddiası bile tarihe hakarettir.¹⁸²

Batı önce kendi tarihiyle yüzleşmelidir. İnsanlık suçlarının anavatanı, ‘Soykırım’ı icat eden ve Türk-Ermeni mukatelesinin sorumlusu Avrupa’dır. Bu savaş Avrupalılar tarafından kışkırtılmıştır. İmparatorluklar çağının sonunda, Osmanlı mirasını paylaşabilmek için halklar birbirine düşürülmüştür.

Ermeni soykırım iddiaları tarihî gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Hınçak ve Taşnak çeteleri tarafından Doğu Anadolu’da Türk halkına uygulanan zulüm ve katliamlar belgeleriyle sabittir. Tarihî gerçekleri çarpıtmaya dayalı bu iftiralar dünya gündeminde ülkemizi zor durumda bırakabilecek bir duruma kadar gelmiştir. Sözde Ermeni soykırımı iddialarının bazı ülkelerin parlamentolarında kabulü sağlandığı gibi, inkâr edenlerin de cezalandırılması gibi akıl almaz sonuçlarla karşılaşılmaktadır.¹⁸³

Barış ve Demokrasi Partisi: Ermeni sorununun iki boyutu vardır. Birincisi tarihsel boyut, yani tehcirdir, diğer boyut da bir ortak acı olmasıdır. Konu tamamen İttihat ve Terakki politikasının bir hatasıdır. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarını bir savunma ya da komplekse girmesine neden yoktur.¹⁸⁴

Ermeniler de Türkiye Cumhuriyetinin vatandaşlarıdır ve İttihat ve Terakkinin politikalarının neden Türklere tekabül ettiği anlaşılmalıdır. Sorunun üçüncü boyutu Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi meselesidir. Bugün nasıl Sivas-Maraş katliamı topluma mal edilemezse, toptan bir milletin yargılanmasının da yapılmaması gerekir.

Bu sorunun unutulmamasının nedeni, Türkiye’nin, bu konuyla yüzleşmemesidir. Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde, 1915-1916 yıllarında dönemin ittihatçı kadroları tarafından Anadolu’yu Türkleştirme, Müslümanlaştırma hedefiyle Osmanlının bünyesinde yüzyıllarca yaşamış gayrimüslimleri ve azınlıkları tasfiye etme politikası

¹⁸² ANAP Genel Başkanı Erkan Mumcu’nun Konuşması, **T.B.M.M. Meclis Haber**, 10.10.2006, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=37750

¹⁸³ ANAP Genel Sekreteri Muharrem Doğan’ın Konuşması, **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 93. Birleşim, 24.04.2007.

¹⁸⁴ Ufuk Uras Röportajı, **Haberordu**, 17 Ekim 2009, <http://www.haber.gen.tr/ufuk-uras-roportaji/57905>.

sistematik bir şekilde uygulanmıştır. Bazı kesimler tehditle, bazı kesimler korkutularak, bazıları mübadele yoluyla, bazı kesimler tehcirle, bazıları da katliamla ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.¹⁸⁵

Türkiye ile Ermenistan arasında tarihsel bir sorun vardır ve tarih kitaplarına “Ermeni halkına yapılan katliam”ın konulması gerekmektedir. Türkiye’de halen devam eden Ermeni düşmanlığını ortadan kaldırmak için hiçbir tedbir almaması Hrant Dink örneği mevcuttur. Türkiye ile Ermenistan arasında yaşanan sorunun, Cumhuriyet tarihi boyunca en önemli sorunların başında gelmektedir.¹⁸⁶

B. Tehcirin Nedenleri

Adalet ve Kalkınma Partisi: Osmanlının hiçbir zaman Ermenilerin Anadolu’dan sürmek gibi bir niyeti olmamıştır. Uluslararası ilişkilerde karşı tarafın zayıflığından pay çıkarma, çok sık yapılan bir yöntemdir.1915’te tehcir kararını almaya zorlayan şartlar vardır.

Ermeniler ülkeyi işgal eden düşmanla işbirliği yaparak ülkelerine ihanet etmişler, bunun üzerine İstanbul hükümeti bir tedbir olarak tehcir kararı almıştır. 1915 yılındaki tehcir sırasında o günün savaş ve yokluk şartlarında yaşamını kaybeden Ermeniler olmuştur ancak bu “soykırım” değildir. Osmanlı’nın hiçbir zaman bir insanı Ermeni olduğu için yok etmek gibi bir politikası olmamıştır. İstanbul’daki Ermenilere dokunulmaması bunun önemli bir göstergesidir.

ABD dahil, başka ülkeler de gerekli gördüklerinde kendi vatandaşlarından bir bölümünü tehcir etmişlerdir. Ancak bu ülkelerde Ermeni tehciri farklı olarak algılanmaktadır.

ABD örneğine bakıldığında tehciye uğrayan Asya kökenlilerin II.Dünya Savaşı sırasında devlet otoritesine karşı bir tehdit oluşturacak davranışlarda bulunmadıkları görülmektedir. Bu nedenle de tehcir edilen halka karşı herhangi bir saldırı, soygun, intikam hareketleri gerçekleşmemiş, öldürme olayı yaşanmamıştır. Türkiye’de ise Ermeniler merkezi

¹⁸⁵ Ufuk Uras ile 12.11.2009 tarihinde yapılan röportaj.

¹⁸⁶ **T.B.M. M. Tutanak Dergisi**, 9.Birleşim, 21.10.2009.

hükümete karşı isyan etmişler, köylerdeki savunmasız sivil halka saldırmışlardır. Başka ülkelerde bu olmamıştır. Ancak tehcire refakat eden güvenlik görevlilerinin nasıl davrandıkları bilinmemektedir. Tehcir o dönemde şarttır ancak yapılış tarzı farklı olabilirdi.¹⁸⁷

Cumhuriyet Halk Partisi: Birinci Dünya Savaşı sürerken Rus Birlikleri Doğu Anadolu'ya karşı saldırıya giriştikleri sırada, Ermeni asıllı Osmanlı vatandaşları Ruslara yardım etmişlerdir. Erzak ve silah depolarını basarak Türk ordusunu zor durumda bırakmışlardır. Bölgedeki komutanlar hükümete bir yazı yazarak hem Ruslarla hem de çetelerle mücadele etmede zorluk çektiklerini bildirerek, bu bölgede yaşayan Ermenilerin daha güvenli bir yer olan güney illerine naklini talep etmişlerdir.

Tehcir o dönem için gerekli olduğu için yapılmıştır. Tehcir Kanunu, bütün Ermenileri kapsamamaktadır. Katolik ve Protestan Ermeniler, hastalar, Osmanlı ordusunda görev yapanlar ve aileleri tehcir kapsamına alınmamıştır. Ayrıca, merkez ve taşrada bulunan Osmanlı Bankası şubeleriyle Reji İdaresi ve Düyun-ı Umumiye'de çalışan Ermeni devlet memurları, devlete sadakat ve iyi halleri göz önünde tutulan kişiler de tehcir uygulaması dışında bırakılmışlardır. Yetim çocuk ve dul kadınlar da sevk edilmeyerek yetimhanelere ve buldukları yerlerdeki köylere yerleştirilmişlerdir. Ayrıca, ticaretle uğraşan Ermeniler, Ermeni mebus ve aileleri de yerlerinde bırakılmışlardır. Bütün bunların yanında İstanbul'daki Ermeni toplumu bütün savaş boyunca Osmanlı devletinin başkentinde hiçbir tacize uğramadan, huzur ve sükûn içinde yaşamış, onlar da tamamen zorunlu göç uygulaması dışında bırakılmışlardır. Bu gerçekler, Osmanlı devletinin, Ermenilerin Ermeni oldukları için yok etme niyetine sahip olduğu iddiasını çürütüyor.¹⁸⁸

Tehcir esnasında Ermeni vatandaşlarımıza yolluk ve harcırah verildiğine dair arşiv belgeleri mevcuttur.¹⁸⁹ Nakil sırasında kabilelere saldıranlar çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Bu sırada haksız yere cezalandırılanlar, hatta Boğazlıyan Kaymakamı gibi idam dahi edilen

¹⁸⁷ Yaşar Yakış'ın 04.05.2009 tarihli Uludağ Üniversitesi konuşması, **Dünya Gazetesi**, <http://www.dunyagazetesi.com.tr/haber.asp?id=46353>

¹⁸⁸ "Prof.Berktaş Gerçekleri Çarpıtıyor", **Hürriyet**, 14 Nisan 2005.

¹⁸⁹ Atılğan, İnanç, Mumcuyan, Garabet,**a.g.e.**, s.78.

yöneticiler de olmuştur. Bu idamların haksız olduğunu Atatürk de tespit etmiş ve bu kişilerin çocuklarına sahip çıkmıştır.¹⁹⁰

Milliyetçi Hareket Partisi: Tehcirin amacı, Kuzey Doğu Anadolu'yu işgal eden Rus ordularına rehberlik eden, Rus ordularının önünde ve arkasında yer alan Ermeni Komitacılarının Osmanlı ahalisini katletmesini engellemektir. Dört cephede savaşan Osmanlı devleti tehciri tedbir olarak düşündü ve uluslararası hukukun kendisine verdiği yetkiye dayanarak Ermenileri tehcir etti. Bu, savaş halindeki her ülkenin yaptığı hukuki ve insani bir durumdur. Pek çok cephede savaşmaya çalışan Osmanlı ordusu, Ruslara rehberlik eden ve katliam yapan Ermenilere karşı tedbir olarak bir tehcir kanunu çıkardı. İç güvenliği tehdit eden Ermeni nüfusu o tarihte Osmanlı toprağı olan Suriye'ye nakletti. Bu, zaman zaman devletlerin başvurduğu hukuki ve insani bir yoldur. Tehcir sırasında, nakledilen nüfusun bir kısmı Güney Doğu Anadolu'da eşkiyanın ve katliama maruz kalan insanların saldırısına uğramış, bir kısmı da hastalık ve iklim şartları nedeniyle hayatlarını kaybetmiştir. Ama bu sayı Ermeni diasporasının ilan ettiği gibi, 1,5 milyon değildir. Zaten o dönemde Anadolu'da bu sayıda Ermeni nüfusu yoktur. Diaspora sürekli olarak, 1915 olaylarını suistimal ederek, yalan ve iftira ile yol alarak tarihlerini biçimlendirmeye çalışmaktadır.¹⁹¹

Demokratik Sol Parti: Birinci Dünya Savaşı devam ederken Ermeni çetecileri düşmanla işbirliği yaptığından olayları önlemek ve asayişin sağlamak için tehcir yasası çıkarılmıştır. Tehcir geçici bir çözüm olarak düşünülmüştür ve amaç Ermenileri yok etmek değildir, sadece yer değiştirmektir. Tehcir edilenlerin daha sonra eski yerlerine dönmeleri planlanmıştır.¹⁹²

Demokrat Parti: Tehcir o tarihte gereklidir ve Ermenilerin vatan olarak hak iddia ettikleri topraklarda yapılmıştır. Çıkarılan Tehcir Kanunuyla kurulacak olan Büyük Ermenistan'ın Doğu Anadolu topraklarını kapsama koşulları yok edilmiştir.¹⁹³

Saadet Partisi: Tehcir gerekliydi. Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da Ermeniler, orduya ve Müslüman yerleşim yerlerine zarar verdikleri için yine Osmanlı toprakları içinde

¹⁹⁰ Onur Öymenle 11.06.2009 tarihinde yapılan röportaj .

¹⁹¹ Faruk Bal ile 30.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

¹⁹² Hikmet Sami Türk ile 29.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

¹⁹³ Nüzhet Kandemir ile 05.02.2010 tarihinde yapılan röportaj.

bulunan Suriye'ye nakledilmişlerdir. Ruslar öncü güç olarak köyleri Ermenilerle birlikte basıp katliam yapmışlardır.

Rus komutanların hatıratında bile 'olanlara tahammül edemedik' şeklinde ifadeler vardır. Ermeniler Fransız üniforması giyip köylere saldırıp korkunç katliamlar yapmışlardır.¹⁹⁴

Türkiye Partisi: Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkler varlık ve yokluk savaşı vermiştir. Yüzyıllardır Osmanlı tabası olarak barış içinde yaşamış olan Ermeni nüfusunu Doğu'dan Anadolu'ya giren Ruslar umutlandırmış, Fransa ve İngiltere de tahrik etmiştir. Tehcir kararının amacı, Ermeni nüfusunu savaş bölgesinden çıkarıp, güneye taşımaktır. Bu karar Birinci Dünya Savaşının zor koşullarında ve İttihat ve Terakki Partisi tarafından belirlenip uygulanmıştır.¹⁹⁵

Anavatan Partisi: Ermeniler, Birinci Dünya Savaşı sırasında Yemen çöllerinden Galicya'ya kadar savaş halinde olan Osmanlı Devleti'ne karşı, emperyalist güçlerin piyonu olmuştur. Osmanlı Devleti, bölgedeki müslüman halka karşı toplu katliama başlayan isyancı Ermenileri tehcir etme kararı almıştır.¹⁹⁶

Barış ve Demokrasi Partisi: Genel olarak bakıldığında tehcir ve mübadele tercih edilecek bir durum değildir. Azınlıkların gitmesi ülkelere tek tipleşirmeyi getirmektedir. Sonuçlara bakıldığında tehcir, Türkiye'ye de zarar vermiştir. Zaten pratik açıdan bakıldığında, Birinci Dünya Savaşı kaybedilmiştir. Bu da, tehcirin yararlı olmadığını göstermektedir.

1915'te Ermenilerin çoğunluğu tehcire uğramıştır. Sonradan yaşanan acılara bakıldığında, bu durumun çok da gerekli olmadığı düşünülebilir. İstanbul dahil olmak üzere çoluk çocuk, genç yaşlı tehcir yasası uyarınca nakledildiğinden olay büyük bir sorun haline dönüşmüştür. Gerekçelere bakıldığında şu anda PKK ile yaşananlarla da paralellikler görülmektedir. Objektif olarak bakıldığında bir taraf çetedir, karşısında ise devlet vardır. Devletin hukuku ile komitanın faaliyetleri özdeşleştirmek bir yöntem hatasıdır. Yasa dışı

¹⁹⁴ Oya Akgönceç, "Ermeni Meselesi Hakkında", 25.12.2008 www.esam.org.

¹⁹⁵ Batı Ermenilere Kötülük Yapıyor, **Yeni Asya Gazetesi**, 10.10.2006.

¹⁹⁶ Reyhan Balandı, **T.B.M.M. 8. Birleşim**, 17.10.2006.

örgütlenmelere karşı bir devletin gerektiğinde hukuk dışına çıkma durumu pek ikna edici değildir. Tehcir sonunda Ermeni nüfusunda ciddi bir azalma olmuştur. Buna bağlı olarak da Ermenilerin yaşadığı hukuki mağduriyetler olmuştur.¹⁹⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, 1915-1916 yıllarında dönemin ittihatçı kadroları tarafından bazı kesimler tehditle, bazı kesimler korkutularak, bazıları mübadele yoluyla, bazı kesimler tehcirle, bazıları da katliamla ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bir yandan Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği diğer yandan Osmanlı içindeki azınlıkların da milliyetçi taleplerinin yükseldiği böylesi bir tarihsel konjonktürde devletlerin kendi iç ve dış güvenliğini sağlama adına tedbirler alması makul karşılanabilir ama hiçbir güvenlik kaybı veya politikası katliamlara veya zorla tehcire asla haklılık kazandıramaz.¹⁹⁸

C. Tehcir Sırasında Güvenlik Sorunu

Adalet ve Kalkınma Partisi: Osmanlı Devleti o günün şartları gerektirdiği için cephedeki Ermenileri daha sakin yerlere nakletmek amacıyla tehcir kararını almıştır. Bunun nedeni, Osmanlı devletinin kendini koruma güdüsüdür. Bu nakil olayı sırasında tatsız bazı olaylar olmuştur.

Tehcir başka ülkelerin de başvurduğu bir yöntemdir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri, kendi ülkesinde yaşayan Asya kökenlileri İkinci Dünya Savaşı sırasında tehcir etmiştir. Türkiye o tarihte yaşanan bu çok acı olayları kabul etmektedir. Nakiller tren ve kağnılarla yapılmıştır. Çetelerin normal Ermeni vatandaştan tefriki zordu olmuştur. Bu olaylar sırasında gerek Ermeni tarafından gerekse Türk tarafından ölümler olmuştur.¹⁹⁹

Cumhuriyet Halk Partisi: Doğu Anadolu'da Ermeni çetecilerin ordumuza ve yerleşim yerlerindeki sivil halka saldırıları nedeniyle Ermenilerin daha güvenli bir yere nakledilmesi gereği doğmuştur. O dönemde tehcirden başka bir çare olmadığı anlaşılmıştır.

¹⁹⁷ Ufuk Uras ile 12.11.2009 tarihinde yapılan röportaj.

¹⁹⁸ Selahattin Demirtaş'ın Konuşması, **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 9. Birleşim, 21.10.2009.

¹⁹⁹ Yaşar Yakış ile 08.12.2009 tarihinde yapılan röportaj.

Ölümler tehcir, hastalık ve kötü koşullardan dolayı olmuştur. Osmanlı hükümeti tehcir edilen Ermenilere yolluk vermiş olması bir iyi niyet göstergesidir.²⁰⁰

Milliyetçi Hareket Partisi: Rusya ‘sıcak deniz’ projesi nedeniyle Kafkasya üzerinden Osmanlının doğu topraklarına girip, Ermeni komitacılarından sağladıkları desteklerle Van’a kadar girmişlerdir. Tehcir sırasında Güney Doğu Anadolu’da eşkıyanın saldırısına uğramışlar, hastalık ve kötü iklim koşulları nedeniyle, ölümler yaşanmıştır.²⁰¹

Demokratik Sol Parti: Tehcir sırasında Türk ordusu, Ermeni çeteciler ve düşman kuvvetlerince arkadan çevrilmiştir. Tehcir sırasında yolda hastalık, saldırı ve etnik gruplar arasında çıkan silahlı çatışmalar esnasında ölümler olmuştur. Tehcir edilenlerin, bir zaman sonra daha önce yaşadıkları yerlerine geri dönmeleri planlanmıştır.²⁰²

Demokrat Parti: Sevk ve İskan Kanununun 2. maddesine göre, silahlı güçlere yönelik casusluk ve ihanetleri tespit edilen köy ve kasabalar başka mahallere sevk ve iskan edilebilecektir.

Dolayısıyla, bütün Ermenilerin tehcir edilmesi söz konusu olmamıştır. Tehcir o dönem için gereklidir ve Ermeniler Ruslarla birlikte ayaklandıkları için tehcir edilmişlerdir. Devletin bekası için merkezi otorite mahalli makamlara talimat vermiştir ve yasalara uygun olarak tehcir gerçekleştirilmiştir. Nakil sırasında güvenlik sağlanamadığı için çeteler katliam yapmıştır. Bu sırada hem Türklerden hem de Ermenilerden kayıplar olmuştur.²⁰³

Saadet Partisi: 1915 Türkiye’nin yaşadığı en zor kışlardan biridir. Zorunlu göç sırasında istenmeyen bazı hadiseler olmuştur. Ancak ordunun Ruslar ve Ermeniler tarafından kısıkaç altında olması, tehciri zorunlu kılmıştır. Tehcir edilen Ermeniler arasında Türkiye’ye dönenler kadar, Suriye’de kalanlar ve bu ülkeden ABD, Güney Amerika ve Avrupa ülkelerine göç edenler de olmuştur.²⁰⁴

²⁰⁰ “Trajedi Yaşandı Ama Soykırım Yok”, **Milliyet**, 24.04.2005.

²⁰¹ www.haberaktuel.com/ermenilerin-tehciri, 19.12.2008.

²⁰² Hikmet Sami Türk ile 29.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁰³ Kandemir, Nüzhet, “Amaç Soykırım Olsa İstanbul’dan Başlanırdı”, **Türk Lider** 28.10.2007.

²⁰⁴ 23.12.2008, <http://www.saadet.org.tr/haber/kurtulmustan-net-cozum-onerileri>.

Türkiye Partisi: Türk Ordusu Osmanlı Devleti o dönemde bir varlık mücadelesi vermektedir. Ermeni nüfusu tehcir kararıyla, savaş bölgesinden yine Osmanlı toprağı olan güneye illerine taşınmıştır.

Bu bir stratejidir ve İttihat ve Terakki tarafından uygulanmıştır. Tehcir güvenlik güçlerinin nezaretinde yapılmıştır. Bu konuyla ilgili olarak ayrı bir bütçe oluşturulmuştur. Kamu otoritesinin olmayışı, göç şartlarının zorluğu, güvenliğin yetersizliği, çeteler, soygunlar, adam öldürmeler, beslenme yetersizliği ve salgın hastalıklar tehcirin zor şartlar altında geçmesine neden olmuştur.

Bir konu incelenirken dönemin koşullarına dikkat etmek lazımdır. O tarihte bir imparatorluk dağılmaktadır ve bu coğrafyadan pek çok bağımsız ülke çıkmıştır. Ermeni nüfus, düşmanla işbirliği yaptığı için tehcir gerçekleştirilmiştir. Tüm nüfus, yaşlısıyla genciyle zorunlu göçe tabii olmuştur.

Tehcir, devlet kontrolünde, belli bir düzen içinde ve devletin güvenlik güçleri nezaretinde uygulanmıştır. Ermeni nüfusunun gideceğı yere kadar bir bütçe oluşturulmuştur. Bu bütçenin varlığı ile her hangi bir Ermeni vatandaşın ölümüne yol açacak durumun öngörülmediğinin kanıtıdır.

O günün koşullarında Ermenilerin çoğu yaya olarak, az sayıda arabayla ve çok zor koşullarda gitmişlerdir. Güvenlik güçleri yetersiz olduğundan ve savaş sırasında kamu otoritesi olmadığından çeteler türemiştir. Bu çetelerin tehcire uğrayan kabilelere saldırdığı tespit edilmiştir. Soygun, ya da öldürmeler de olmuştur. Bu çetelerden, yakalanan, yargılanıp idam edilenler vardır. Bu olaylara devletin göz yummamıştır.²⁰⁵

Anavatan Partisi: Tehcir esnasında Ermenilere kötü muamele yapan 1973 adet görevli sıkıyönetim mahkemelerinde yargılanmış ve başta idam olmak üzere çeşitli cezalara çarptırılmışlardır.²⁰⁶

²⁰⁵ Abdüllatif Şener ile 02.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁰⁶ Hasan Celal Güzel, "Ermeni Meselesi ve Resmi Tarih", **Radikal**, 30.04.2006.

Tehcir sırasında, harp yıllarının yoklukları, kış, açlık, uzun mesafeler, kayıplara yol açmış olabilir. Bir Alman askerinin söylediği gibi “Fırat boylarında, ayda ne kadar Türk askerinin açlıktan öldüğünü düşünen yoktu, ayda yüzlerce asker açlıktan ölüyordu”.²⁰⁷ Bu itibarla, harp esnasında Ermenilerin sebep olduğu bu zorunlu göç vesilesiyle meydana gelen ölüm olaylarını bir soykırım halinde takdim etmenin, rakamları abartarak milyonlara vardırmanın, açık bir Türk düşmanlığıyla izahı mümkün ve gerçeklerle de ilgisi olmayan bir art niyetin mahsulü olduğu birçok tarihçinin tetkiklerinden de açıkça anlaşılmaktadır.²⁰⁸

Barış ve Demokrasi Partisi: Tehcir sırasında ölümlerle biten bazı olaylar yaşanmıştır, ancak çetelerin işi bütün topluma mal edilemez. Olayların insani yönünü anlamak gerekmektedir. Tehcir sırasında resmi ya da sivil bir şeyler olduğu ortadadır. En azından nüfus rakamlarına baktığımızda bu anlaşılmaktadır. Ermeni nüfusunda ciddi bir buharlaşma vardır. Doğrudan saldırı olmasa bile açlık, yoksulluk gibi nedenlerle hayatlarını kaybedenler olmuştur. Olaylar incelenirken toptancı yaklaşım iyi bir şey değildir. Kalabalıkla kabalık arasında etimolojik ortaklık var. Affetmek (amnesty) ve unutkanlık (amnesia) arasında da vardır. Bu unutmak istediklerimizi bilinç altına atmak gibi bir şeydir.²⁰⁹

Bir yandan Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği diğer yandan Osmanlı içindeki azınlıkların da milliyetçi taleplerinin yükseldiği böylesi bir tarihsel konjonktürde devletlerin kendi iç ve dış güvenliğini sağlama adına tedbirler alması makul karşılanabilir ama hiçbir güvenlik kaygısı veya politikası katliamlara veya zorla tehcire asla haklılık kazandıramaz.²¹⁰

D. Tehcirin Amacı ve Anadolu'nun Ermenilerden Arındırılması Konusu

Adalet ve Kalkınma Partisi: Böyle bir niyet olmadığı gibi bu konuda delil de yoktur. Uzun yıllar boyunca Ermeniler ve Türkler birlikte sorunsuz yaşamışlardır. Ermenileri İstanbul'a getirip yerleştiren Fatih Sultan Mehmet'tir. Ermenileri devlette vezir, büyükelçi gibi üst düzey görevlerde bulunmuşlardır. 1915'te hükümette sekiz tane Ermeni bakan vardır.

²⁰⁷ T.B.M.M. Genel Kurul Tutanağı, 20. dönem. 99. Birleşim, Halil Cin'in 09.06.1998 tarihli konuşmasından naklen, *Vassische Zeitung*, 12 Haziran 1921 tarihli nüsha, s.21.

²⁰⁸ ANAP Milletvekili Halil Cin'in konuşması, T.B.M.M. Genel Kurul Tutanağı, 20.Dönem, 99. Birleşim, 09.06.1998.

²⁰⁹ Ufuk Uras ile 12.11.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²¹⁰ Selahattin Demirtaş konuşması, *TBMM Tutanak Dergisi*, 9. Birleşim 21 Ekim 2009.

Padişahın kişisel hazinesinden sorumlu kişi bile bir Ermenidir. Padişahın en önemli danışmanı (petrol konusunda) Gülbenkyan isimli bir Ermenidir. Bir soykırım düşüncesi olması halinde Ermenilere bu görevlerin verilmemesi gerekirdi.²¹¹

Cumhuriyet Halk Partisi: Türkler ve Ermeniler çok uzun yıllar bir arada yaşamışlardır. 1915'te 8 tane Ermeni bakan bulunmaktadır. Devlette pek çok Ermeni üst düzey görevler almış, padişahın kişisel hazinesinden bile sorumlu olmuştur.

1915 olayları ise bir mukateledir, yani, karşılıklı kırıma dönüşen tipik bir vatana ihanet ve isyan olayıdır. Tehcir bu nedenle gerçekleşmiştir. İstanbul ve İzmir dışında kalan Ermeni halkının isyan eden ve düşmanla işbirliği yapan kesimlerinin zorunlu göçe tabi tutulmalarının nedeni, etnik kökenleri veya dinî inançları değildir. Zorunlu göçün temel nedeni, savaştan bir ordunun gerisinde güvenlik sağlamaktır. Tehcirin Anadolu'yu Ermenilerden arındırmak için yapıldığı iddiası mesnetsizdir.²¹²

Milliyetçi Hareket Partisi: Tehcirin amacı Anadolu'yu Ermenilerden arındırmak değildir. Devlet tehcirle, Kuzey Doğu Anadolu'yu işgal eden Rus ordularına rehberlik yapan, önünde ve arkasında yer alan, Osmanlı ahalisini katleden Ermenileri bu bölgeden güvenli biçimde çıkarmıştır.²¹³

Demokratik Sol Parti: Anadolu'yu Ermenilerden arındırmak gibi bir niyetle tehcir uygulaması yapılmamıştır. Tehcir geçici bir tedbir olarak düşünülmüş olup, olaylara karışan ve daha çok Doğu Anadolu'da yaşayan Ermeniler nakledilmişlerdir. Bu konuda bir yasa vardır: Sevk ve İskan Kanunu. Savaş içindeki devletin asayişini sağlamada güçlüklerle karşılaşıldığından, geçici bir tedbir olarak, Ermenilerin olayların yaşandığı yerden Suriye'ye nakli düşünülmüştür..²¹⁴

Demokrat Parti: Tehcirin amacı Anadolu'nun doğusunu Ermenilerden arındırmak değildir. Tehcir edilen Ermenilerin gönderildikleri topraklar da Osmanlı toprağıdır. Tehcirin,

²¹¹ "1915 Olayları", <http://turkmedya.com>, 05.05.2009, Yaşar Yakış ile 08.12.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²¹² Şükrü Elekdağ Konuşması, **T.B.M.M.Tutanak Dergisi**, 83. Birleşim, 13.04.2005.

²¹³ Faruk Bal ile 30.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²¹⁴ Hikmet Sami Türk ile 29.09.2009 tarihinde yalpan röportaj.

imparatorluğun başkenti ve yakınlarında yaşayan Ermenilere uygulanmayıp neden sadece Doğu'da ayaklanan Ermenilere uygulanmıştır sorusuna cevap veremedikleri içindir ki, Ermeniler hiçbir zaman tarihi gerçeklerden, belgelerden bahsedilmesini istememişlerdir. Bir ülkenin güvenlik ve bağımsızlığını koruma hakkı tüm uluslararası anlaşmaların tanıdığı başlıca ilkedir.”²¹⁵

Saadet Partisi: Tehcir bir tedbirdir ve tehcir edilen Ermenilere daha sonra eskiden yaşadıkları yerlere dönmelerine izin verilmiştir. 1915'te Anadolu'yu korumak gerekiyordu ve sadece savaş bölgesindeki Ermeniler tehcir edilmişlerdir.²¹⁶

Türkiye Partisi: Tehcir, savaş koşullarında Ruslara yakın yerdeki Ermeni nüfusunun güneye taşınması işlemidir. Rus güçlerine karşı savunmasız olanları korumak için olaylara karışan Ermeniler o bölgeden gönderilmişlerdir. Batı bölgelerdeki Ermenilerle İstanbul ve Ege Ermenileri yerlerinde kalmışlardır; sadece Rus tehdidi ve savaş açısından risk oluşturan Ermeniler göç ettirilmiştir. O koşullarda tüm Ermenilerin tehcir edilmediğinin, iyi anlaşılması gerekir. Yapılan tehcir ile, savaş bulunmayan bölgelere Ermeni nüfusu aktarılmıştır.²¹⁷

Anavatan Partisi: Tehcirin Anadolu'yu Türkleştirmek gibi bir düşüncesi yoktur. Türk olmak bu coğrafyada bir ırkı değil, bir ideali simgelemektedir.²¹⁸

Barış ve Demokrasi Partisi: Tehcirin amacı Anadolu'yu Ermenilerden arındırmak değildir; ancak Ermenilerin çoğunun tehcire uğradığı bilinmektedir. Bu aynı zamanda akçalı bir problemdir. Tehcirden sonra pek çok Ermeni mülküne el konduğu bilinmektedir.

Burada ilginç bir hafızasızlaşma ve görmek istememe durumu vardır. Türkiye'de bir kuşak meselenin insani yönünü anlamak istememektedir. Oysa bunlarla yüzleşmemiz gerekir.

²¹⁵ Kandemir, Nüzhet, “Amaç Soykırım Olsa İşe İstanbul'dan Başlanırdı”, **Türk Lider**, 28.10.2007.

²¹⁶ Oya Akgönceç, “Ermeni açılımında Cevap Bekleyen Sorular”, **Milli Gazete**, 03.09.2009.

²¹⁷ “Sözde Soykırım İddiaları Ermenistan'a da Zarar veriyor”, **Yeni Şafak**, 07.03.2007.

²¹⁸ Rumeli Balkan Dernekleri Konfederasyonu, I. Olağan Genel Kurulu, 26.11.2006, http://www.balkanpazar.org/rumeli_fed.asp.

Selanik'te yapılan İttihat ve Terakki toplantısında bu konunun gündeme geldiği iddiası vardır. Aslında ulus devlet projelerinde homojenleştirme eğilimi hep olmuştur. Kimlik meselesi biraz da psikolojik bir meseledir. Anayasal vatandaşlığı Türk üst kimliğiyle tanımlamak (etnik temelde tarif) yanlıştır; yurttaş merkezli tarifi gereklidir.

O dönemde yaşanan facia, bilinçli bir tarih saptırmasıyla tartışmalı hale getirilmiştir. Tarihte böylesi bir vaka yaşanmamış gibi davranarak, sadece tehcir sırasında istenmeyen kötü koşullardan oluşan ölümler varmış, bunun ötesinde herhangi bir şey yaşanmamış gibi davranarak, içte de dışta da gerçek, samimi bir barışçıl politika oluşturulamaz.²¹⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, 1915-1916 yıllarında dönemin ittihatçı kadroları tarafından Anadolu'yu Türkleştirme, Müslümanlaştırma hedefiyle Osmanlının bünyesinde yüzyıllarca yaşamış gayrimüslimleri ve azınlıkları tasfiye etme politikası sistematik bir şekilde uygulanmıştır.²²⁰

E. Moskova, Kars ve Lozan Antlaşmaları ve Ermeni Sorunu

Adalet ve Kalkınma Partisi: Ermenistan sınırı Moskova antlaşmasıyla çizilip, Lozan Antlaşmasının da onun üzerinde bir şemsiye teşkil ettiği için yeni Türkiye'nin Osmanlı topraklarından vazgeçtiğini gösterdiğinden, bu antlaşmalar sorunun toprak kısmını çözümlenmiştir.²²¹

Cumhuriyet Halk Partisi: Bu antlaşmalar mevcuttur. Ermeniler, Türkiye'den bazı talepleri olduğu için, bu antlaşmaları tanımamaktadırlar.²²²

Ermenistan'ın Bağımsızlık Bildirgesine ve Anayasasına bakıldığında bu taleplerinden vazgeçmedikleri ve 4T politikalarının (Soykırımı tanıma, tanıtma, toprak ve tazminat)halen geçerli olduğu görülmektedir.

²¹⁹Ufuk Uras ile 12.11.'009 tarihinde yapılan röportaj.

²²⁰Selahattin Demirtaş konuşması, **T.B.M.M.Tutanak Dergisi**, 9. Birleşim, 21.10.2009.

²²¹Yaşar Yakış ile 08.12.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²²²**Milliyet**, 16 Ekim 2000.

Ermenistan Parlamentosu, 6 Aralık 1989 tarihinde aldığı bir kararla, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki 16 Mart 1921 tarihli Kars Antlaşmasını feshetmiştir. Bu anlaşma, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında olduğu gibi, aynı zamanda, Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırları da çizmektedir. Bu itibarla, Ermenistan'ın bu şekilde hareket etmesi, bir nevi, Türkiye toprakları üzerinde hak iddiasında bulunmak anlamına gelmektedir. Ermeni Terör Örgütü ASALA, kuruluşunun 25 inci yılı vesilesiyle, 25 Ocak 2000'de, Erivan'da, bir toplantı yapmıştır ve bu toplantıda, Türkiye'deki Ermeni topraklarını geri almak için bir mücadele yapmaya hazır ve kararlı olduklarını ifade etmişlerdir. Keza, 10 Ağustos 2000 tarihinde Erivan'da, Ermenistan Millî Bilimler Akademisi tarafından, Sevr Antlaşmasının 80 inci yıldönümü sebebiyle bir konferans düzenlenmiş ve yine, Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesi üzerindeki iddiaları dile getirilmiştir.²²³

Milliyetçi Hareket Partisi: Türkiye doğu sınırını Moskova ve Kars Antlaşmalarıyla çizmiştir. Lozan Antlaşmasıyla da batı sınırını çizmiştir. Ermenistan iki ülke arasındaki sınırı belirleyen 1921 Kars Antlaşmasını ve bundan kaynaklanan yükümlülüklerinin geçerli olduğunu açıkça tanımaya yanaşmamaktadır. Bu tavrıyla Ermenistan, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü sorgulamakta ve Anadolu topraklarına Batı Ermenistan olarak atıfta bulunmaktadır. Bu toprak taleplerini Anayasa hükmü haline getirmiştir.²²⁴

Demokratik Sol Parti: Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında 13 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Kars Antlaşması bugünkü doğu sınırlarımızı belirlemiş ve Kafkaslarda komşumuz olan bu ülkelerle yeni bir barış ve huzur dönemi açmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin akdettiği ilk uluslar arası antlaşma olan 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşmasıyla benzer hükümler içeren Kars Antlaşmasında taraf ülkeler arasında iyi ilişkiler ve karşılıklı yararlaraya dayanan dostluk bağları kurulması amaçlanmıştır.²²⁵

²²³ Elekdağ, Şükrü, **Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu**, 13-14 Nisan 2001.

²²⁴ 3 Eylül 2009 Devlet Bahçelinin basın açıklaması.

²²⁵ **İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulunun Çalışmaları I, Genel Bilgiler ve Basın Açıklamaları**, İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu Yayınları, No:1, Ankara, Mayıs,1999.

Antlaşmalar bizim açımızdan sorunu çözmüştür. O dönemde imzalanmış olan bu antlaşmalar uluslararası hukuka göre geçerlidir. Antlaşmaların tanınmaması toprak talebi anlamına gelmektedir.

Protokollerin imzalanmasından sonra Ermenistan Dışişleri Bakanı “Bu Protokoller Kars Antlaşması’nı tanıdığımız anlamına gelmez ” demiştir.²²⁶

Demokrat Parti: Antlaşmalar sorunu çözümlenmiştir. Moskova ve Kars Antlaşmalarıyla Ermenistan sınırı çizilmiştir. Lozan’da ise Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili meseleler masaya yatırılmış ve Türkiye’nin sınırları Milli Misak’a uygun olarak çizilmiştir. Türkiye’nin hiç bir ülkeden toprak talebi yoktur, hiç bir ülkeye de toprak vermek niyetinde değildir.²²⁷

Saadet Partisi: Sınırı çizen Antlaşmalar bugün için de geçerlidir. Ayrıca Lozan’da bu konular gündeme gelmemiştir. Bunun nedeni, o noktada bir sorun görülmemesidir. O dönemde Osmanlı İmparatorluğu dağılmış, İstiklal Harbi güçlkle yapılmış ve Türkiye Cumhuriyeti kuruluş aşamasındadır.

Ermenistan Kars Antlaşmasını kabul etmemektedir ama 1990 da Sovyetler Birliği'nin yıkılışından itibaren uluslararası anlaşmalara dayanan Türkiye sınırını kabul etmek zorundadır,²²⁸

Türkiye Partisi: Uluslararası geçerliliği olan, altına imza atılan antlaşmalar reddedilemezler. Bu antlaşmalar Osmanlı'nın bütün cephelerde yenildiği ve silahlarını bıraktığı en zor koşullarda attığı imzalıdır. Moskova ve Kars antlaşmaları, Ermenistan sınırını belirlemektedir. Lozan Antlaşması, Ermeni asıllı vatandaşların statüsü ile ilgilidir. Ermeni iddialarının hukuki temelde bir geçerliliği yoktur, ciddiye alınması da mümkün değildir.

²²⁶ DSP Milletvekili Hüseyin Pazarıcı'nın Konuşması, **T.B.M.M.Tutanak Dergisi**, 9. Birleşim, 21.10.2009.

²²⁷ Cindoruk, Hüsamettin, **Erkan Tan'la Başkentten Programı**, 11.09.2009.

²²⁸ “Açıklamalar Haklı Olduğumuzu Gösterdi”, **Cumhuriyet**, 15.09.2009.

Türkiye bağımsızlığının ilanından itibaren Ermenistan'ın yanında olmuştur. Bu iyi niyetini de yaptığı yardım ve açılımlarla defalarca göstermiştir. Daha sonraki süreçte de görülmüştür ki, Ermenistan Kars Antlaşmasını tanımayarak Türkiye'nin sınırları ile ilgili olarak rahatsız edici tavırlar sergilemektedir.²²⁹

Anavatan Partisi: Lozan Antlaşması, Türkiye'nin ulusal bağımsızlık ve bütünlük iradesinin uluslararası platformda teyid ve tescil edilmesi bakımından son derece önemlidir ve Türkiye'nin uluslararası ilişkilere bakış açısının da ayrıca bir perspektifidir. Aslolan şudur: Kurtuluş savaşı sürecinde inşa edilen bir milli ruh, ulusal bağımsızlık ve bütünlük iradesi, Sevr'de dayatılan bütün koşulların üstesinden gelmeyi başarmıştır ve kendi kurduğu gerçeği, bütün dünyaya telkin etmiş, kabul ettirmiştir.²³⁰

Barış ve Demokrasi Partisi: Kuvvet yoluyla sınırlar değiştirilmesi mümkün değildir. Pratikte de bu mümkün görülmemektedir. Türkiye'de var olan Sevr paranoyasını anlamak zordur. Lozan Antlaşmasının uygulanması konuyu çözebilirdi ancak bugünkü manzaraya bakıldığında çözümediği görülmektedir.²³¹

F. 1915'te Yaşananlar Olaylar ve 1948 Tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi

Adalet ve Kalkınma Partisi: Olaylar soykırım değildir. Uluslararası terminolojiye göre Soykırım tanımı, 1948 tarihli "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi"ne göre yapılmalıdır. Birleşmiş Milletler Jenosit Konvansiyonu hangi olaylara soykırım denileceğini açıkça belirtmiştir. Soykırım için bir ırkı tamamen ya da kısmen ortadan kaldırmak hedefinin olması gerekmektedir. 1915 yılında cereyan eden olaylar her iki tarafa da acı veren olaylardır. Bir olayın soykırım olarak tanınması için gerekli makamlar karar vermeden "bu olay soykırımdır" denmesinin hukuki bir anlamı yoktur.

Tarihte pek çok ülkede bu tür olaylar vuku bulmuştur. Eğer soykırım olsaydı, önce İstanbul'da yaşayan Ermenilerin konsantrasyon kampına yollanmaları gerekirdi.

²²⁹ Abdüllatif Şener ile 02.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²³⁰ Lozan Cumhuriyeti Tescil Eden Bir Belge, **Yeni Şafak**, 07.10.2003.

²³¹ Ufuk Uras ile 12.11.2009 tarihinde yapılan röportaj.

Tehcir esnasında Ermeniler, yine bir Osmanlı şehri olan Beyrut'a gönderilmişlerdir. Beyrut o tarihte bir Osmanlı limanıdır ve oradan isteyenlerin Güney Amerika'ya gitmeleri sağlanmıştır. Amaç soykırım olsaydı, bu kişilerin gitmesine izin verilmesi mümkün değildir.

Ayrıca 1948 tarihli sözleşmeye göre bir olayın soykırım sayılabilmesi için suçun işlendiği yerde veya uluslararası bir mahkemede bu konuda karar alınması gerekmektedir. Soykırım suçu kişiseldir, ülkeleri değil kişileri bağlar.²³²

Cumhuriyet Halk Partisi:

“Soykırım” gelişi güzel kullanılacak bir sözcük olmayıp uluslararası bir suçtur ve bir uluslararası hukuk enstrümanı ile kodifiye edilmiştir. Bu enstrüman, 9 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından oybirliğiyle kabul edilen “Birleşmiş Milletler Soykırımın Önlenmesi ve cezalandırılması Sözleşmesi”dir. (12 Ocak 1951’de yürürlüğe giren Sözleşme’yi Türkiye aynı yıl, ABD ise 23 Şubat 1989’da onaylamıştır. Ermenistan Sözleşme’ye taraf ülkeler arasına 1991’de katılmıştır.)²³³

Bunun bilinçli bir soykırım, ya da bir etnik grubun tasfiyesi olduğuna dair bir belge bulunmamaktadır. Tam tersine o dönemde Türkiye’de etkili bir durumda olan İngilizlerin raporlarında ve Avam Kamarasında yaptıkları açıklamada bunun soykırım sayılamayacağı söylenmiştir. Fakat o dönemde İngiliz savaş propaganda mekanizması savaştığı iki ülke olan Türkiye ve Almanya aleyhine, Türkleri gözden düşürmek ve Amerikan halkının savaşa katılması bir kampanya başlatmıştır. ABD kamuoyunun ülkesine baskı yapması amacıyla Wellington House (İngiliz Propaganda Bakanlığı) 1000 den fazla kitap ve broşür yayımlatmıştır. Bunlardan birisi de Mavi Kitap’tır. Bu kitapta sadece ölen Ermenilerden bahsedilmektedir. Amerikalı tarihçi Justin Mc Carty’nin yaptığı araştırmalarla Mavi Kitaba kaynak teşkil eden belgelerin Taşnak belgeleri ve misyoner yazıları olduğu ortaya çıkmıştır. Türkiye’nin arşivlerini açmasına rağmen Erivan’daki ve Boston’daki arşivler açılmamıştır. Türkiye’nin önerdiği Tarih Komisyonu ise kurulamamıştır.

²³²Yaşar Yakış ile 08.12.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²³³ Elekdağ, Şükrü, **Cumhuriyet gazetesi**, yazı dizisi, 19-27 Nisan 2010.

Prof.Dr. Kemal Karpat, bölgedeki bir milyon Ermeninin, Ruslar çekilirken onlarla birlikte Kafkasya'ya geri döndüğünü belirtmiştir. Bu durumda 1,5 milyon Ermeni'nin katledildiği iddiası bir fantezidir.

Soykırım iddiası Türkiye'ye karşı küresel bir tehdittir. Ermenistan ve Ermeni diasporası, Türkiye'yi dünyaya hıristiyan Ermenileri katletmiş Müslüman bir ülke olarak tanıtmaya gayretli içindedirler. Sözde soykırım iddiası gerçekte siyasi bir araç değil bir amaçtır. Ermenistan ve diaspora ırkçı ve yayılcı bir ideoloji olan büyük Ermenistan'ı kurma fikrinin (haydat davası) gerçekleştirilebilmesi için temel bir siyasi araç olarak görülmektedir.²³⁴

Milliyetçi Hareket Partisi: 1915'te yaşananlar soykırım değildir. Soykırım bir insanlık suçu olarak 1948'de tanımlanmıştır. Birleşmiş Milletler ve Avrupa İnsan Hakları mahkemesi net bir tanıma kavuşmuştur. Sözde Ermeni soykırım iddialarının içte ve dışta aldığı yeni boyut, ilişkileri normalleştirme adı altında Ermenistan'a tek taraflı taviz verme sınırına dayanmıştır. Türkiye'nin, başından beri sözde "Ermeni Soykırımı"nın tamamen haksız bir iddia ve iftira olduğunu uluslararası camiaya maalesef yeterince anlatamamış ve kendisini etkin bir biçimde ifade edemediği bilinmektedir.²³⁵

Demokratik Sol Parti: Trajik olayların vuku bulmuş olması soykırım anlamına gelmemektedir. Soykırımın amacı dini ya da etnik grubu yok etmektir. Burada böyle bir amaç yoktur. Bu konuda amaç suça karışan halk topluluğunu imha etmek değil ülkenin içinde başka bir bölgeye nakletmektir. Nakil sırasında meydana gelen olaylarda sorumluluğu olanlar, daha sonra çeşitli cezalara çarptırılmışlardır.²³⁶

Birinci Dünya Savaşı sırasında dış tahriklerle devletlerine karşı ayaklanan bir kısım Ermeni'nin yanı sıra, onların saldırılarına maruz kalan Türk ahalinin de can kaybına yol açan

²³⁴ Elekdağ, Şükrü, TBMM'de yaptığı konuşma, **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 97. Birleşim, 30.04.2008.

²³⁵ MHP Genel Başkanı Dr. Devlet Bahçeli'nin 14.04.2009 tarihli TBMM Konuşması.

²³⁶ Hikmet Sami Türk ile 29.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

elim olayları soykırım olarak nitelendirmek, ne insaf ne ahlak ne hukuk ölçülerine sığmamaktadır.²³⁷

Demokrat Parti: O günün koşullarına bakıldığında Osmanlı yöneticilerinde soykırım amacıyla hareket etmedikleri görülmektedir. Devletin bekası için bulunan çözüme soykırım demek yanlıştır. Ayrıca olayların gelişimi 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesine de aykırıdır. Bu nedenle Türkiye'nin yapmadığı soykırımı tanınması beklenemez. Bunu isteyen Ermenilerin ve onlara destek olan Türkiye'deki bazı çevrelerin, bunun arkasından bir tazminat ve toprak talebinin geleceğini bilmemeleri mümkün değildir. Bu talepleri karşılamanın ise Türkiye'de onu destekleyenlerin sadece kendilerinin değil, çocuklarının ve torunlarının bile omuzlarına yüklenecek haksız bir külfet teşkil edeceğinin bilincine varmalıdırlar.²³⁸

Saadet Partisi: 1915 olayları Birleşmiş Milletler ve diğer kurumların soykırım tarifine uymamaktadır. Bu konuda verilmiş bir emir ya da alınmış bir karar yoktur. O dönemde, çatışmalar sırasında hayatını kaybedenler olmuştur. Müslüman kesimden de can kaybı vardır. İki milyon Ermeni'nin katledildiği iddiası afaki bir rakamdır. O tarihte Osmanlı İmparatorluğu içinde en çok bir buçuk milyon Ermeni'nin yaşadığı belgelerle ispatlanmıştır.

Almanya'da olduğu gibi karar, emir ve icraat yoktur. Birinci Dünya Savaşında ve hemen akabinde Anadolu'yu işgal eden Rus güçlerinin önünden Ermeniler “öncü güçler” olarak onlara yol açmış, rehberlik etmiş ve inanılmaz bir mezalim ile Türkleri sindirmeye çalışmışlardır. Rus ordularının desteğiyle de bunu başarmışlardır. Aynı zamanda Fransız ordularının yardımı ile de Güney ve Güney Doğuda aynı ve benzer olaylar gerçekleştirmişlerdir. 1915 yılında bu ihanetlerine set çekmek gayesi ile Osmanlı devleti tarafından ”tehcir”e yani “zorunlu göç”e tabi tutulmuşlardır. Savaş, kıtlık, hastalık ve kış şartları içinde süren göç esnasında ölenler de olmuştur. Ama hiçbir zaman sistemli ve hükümet emri ile gerçekleştirilen bir öldürme vukuu bulmamıştır. Yani “soykırım” a uğramamışlardır.²³⁹

²³⁷ Devlet Bakanı Hikmet Sami Türk'ün konuşması, **T.B.M.M. Genel Kurul Tutanağı**, 20.Dönem, 99. Birleşim, 09.06.1998.

²³⁸ “Amaç Soykırım Olsa İşe İstanbul'dan Başlanırdı”, Kandemir Nüzhet, **Türklider**, 28.10.2007.

²³⁹ Akgöneç, Oya, ”Ermeni Açılımlında Cevap Bekleyen Sorular”, **Milli Gazete**, 03.09.2009.

Türkiye Partisi: Olaylar soykırım değildir, ‘acı hadiseler’dir. 1915’te hem Türk hem de Müslüman nüfus çok büyük acılar çekmiştir. Türk ve Kürt nüfusunun ölümü de incelenebilseydi, ölen Müslümanların sayısının Ermenilerden daha az olmadığı anlaşılacaktır. Yanlış bakış tarzının düzeltilmesi için 1915 koşullarının iyi incelenmesi gereklidir. 1918 sonrasında, tehcirdeki Ermenilerin eski yerlerine dönmelerine izin verilmiştir. Bu olayın bir soykırım olarak nitelenmesi tarihi gerçeklerle bağdaşmaz.²⁴⁰

Anavatan Partisi: Soykırımın mücidi de faili de Batı’dır, kendi suçlarını bize enjekte ederek, suçlarını sahiplenmemizi istemektedirler.²⁴¹

Barış ve Demokrasi Partisi: 1915’te olanlar Birleşmiş Milletlerin ‘soykırım’ tarifine birebir uymamaktadır; olaylara ‘kıyım’ ya da ‘katliam’ denmesi daha uygundur. Ayrıca Soykırım sözleşmesi 1948 yılında yapıldığından, tarih farkı bulunmaktadır. Hukuk yerine pratik açıdan bakıldığında, bunun bir soykırım ekseninde tartışılmasının tarafları gerdiği görülmektedir. Konu, bir insani trajedir ve bu trajediyle yüzleşilmesi daha doğru olacaktır. Hırant Dink bu olayların soykırım olduğuna inanmıştır ama bunun böyle dayatılması, tartışılması ve olmazsa olmaz koşul haline getirilmesine karşı olmuştur.

1915 olaylarını görmezden gelmenin bir anlamı yoktur. Ancak İttihat ve Terakki’nin yanlış politikaları nedeniyle Cumhuriyet döneminin yargılanmasının da bir anlamı yoktur. Sözleşmeye uygunluk konusunda zamansal bir problem, bir usul hatası vardır. Geçmişe yönelik bir okuma yapılmak istenmektedir. İttihatçı politikaların doğru olmadığı ortaya çıkmıştır. Burada amaç, olaylardan ders çıkarmaktır. Burada yaşama kültürünü, eşit koşullarda gönüllü yurttaşlık kültürünü esas almak lazımdır.²⁴²

G. Holokost İle 1915 Olaylarının Benzerliği

Adalet ve Kalkınma Partisi: 1948 Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesindeki tanıma göre Holokost, bir soykırımdır. Bu konu Nürnberg

²⁴⁰ “Sözde Soykırım İddiaları Ermenistan’a da Zarar Veriyor”, **Yeni Şafak**, 07.03.2007.

²⁴¹ Erkan Mumcu’nun T.B.M.M. Genel Kurulunda Yaptığı Konuşma, 10.Ekim,2006,

<http://www.byegm.gov.tr/ayintarihidetay.aspx?Id=39&Yil=2006&Ay=10>.

²⁴² Ufuk Uras ile 12.11.2009 tarihinde yapılan röportaj.

mahkemesi kararıyla sabit hale gelmiştir. Holokostla 1915 olayları iki nedenle farklıdır: Nürnberg mahkemesi bu konuda bir karar vermiştir; olayların mahiyeti benzememektedir. 1915 olayları sırasında bütün Ermeniler tehcir edilmemiştir. Tehcir edilenler yine bir Osmanlı toprağı olan Suriye'ye nakledilmişlerdir. O tarihte Osmanlı toprağı olan Beyrut limanından Güney Amerika'ya gitmelerine göz yumulmuştur.²⁴³

Cumhuriyet Halk Partisi:1915 olaylarının Holokostla hiçbir benzerliğı yoktur. Yahudi soykırımı bir devlet politikasıdır. Bu olaylar, tartışılmaz delillerle kanıtlanmıştır ve bir uluslararası askeri mahkeme tarafından hükme bağlanmıştır. Bu nedenle 1915 olaylarına yönelik tartışmalı iddiaları Yahudi soykırımıyla eş değerde tutmak fahiş bir hatadır.

Hitler Almanya'da Yahudilere karşı bir soykırım yapmıştır. Tarih bunu kabul etmektedir. Orada 6 milyon Yahudi sistemli bir şekilde toplama kamplarına gönderilerek öldürülmüştür. Osmanlı'da ise savaş alanının dışında yaşayan hiçbir Ermeni'ye zarar verilmemiş ve tehcir edilmemiştir.²⁴⁴

Milliyetçi Hareket Partisi: Holokostla bir benzerlik yoktur. Holokost, sadece Yahudi olmaları nedeniyle, Yahudilerin topyekun tasfiyesine yönelik insanlık dışı bir muameledir. 1915 olayları ise, Ermeni nüfusunun tehdit arz eden kısmının ülkenin başka bir bölümüne tehciridir.²⁴⁵

Demokratik Sol Parti: Holokostla 1915 olaylarının bir benzerliğı yoktur. Holokost, Yahudileri yok etmek için ırkçı bir düşünceyle yapılmıştır ve bir soykırımdır., Ermeni tehciri ise bir savaş tedbiridir.²⁴⁶

Demokrat Parti: Ermeni olaylarının Holokostla benzerliğı yoktur. Almanya'da Yahudiler ülkeleri için bir tehdit unsuru taşımamaktaydılar. Ayrıca silahlı bir başkaldırıda bulunmamışlardır. Toprak talepleri ise hiçbir zaman olmamıştır.²⁴⁷

²⁴³ Yaşar Yakış ile 08.12.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁴⁴ Elekdağ, Şükrü, 23.Dönem, 3. Yasama yılı, 43. Birleşim, 13 Ocak, 2009, **Ermeni mağdurlarından Özür Dilenmesi Kampanyasına İlişkin Gündem Dışı Konuşma.**

²⁴⁵ Faruk Bal ile 30.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁴⁶ Hikmet Sami Türk ile 29.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁴⁷ Sinan Ülgen ile 09.06.2009 tarihinde yapılan röportaj.

Saadet Partisi: Ermeni olayları Holokost değildir. Almanya'daki gibi karar, emir ve icraat yoktur. Ancak, kendisini Holokost mağduru olarak görenler Ermeni tezine destek vermektedir. Bunun en açık delili ABD'de Washington'dadır. Ermeni soykırım müzesi Holokost Müzesinin içinde yer almaktadır.²⁴⁸

Türkiye Partisi: 1915'te yaşananlarla Holokostun hiçbir benzerliği yoktur.²⁴⁹

Anavatan Partisi: Ermeni diasporası soykırım iddiaları ile ilgili olarak Yahudilerin uğradığı soykırımla benzerlik kurmaya çalışmaktadır. Holokostun 1915 olaylarıyla hiç bir benzerliği yoktur.²⁵⁰

Ermenilerin bütün politikaları kendilerini hakiki soykırıma uğramış Yahudilere kıyaslamak üzerine kurulmuştur. 1915 olaylarının Holokostla aynı olduğunu iddia ederek Avrupa ve Amerikan kamuoyunun sempatisini kazanmak istemektedirler.²⁵¹

Barış ve Demokrasi Partisi: 1915 olaylarının Holokostla hiçbir benzerliği yoktur. Ancak Nazilerin Yahudiler konusunda partizan mücadelesine dahil oldukları gibi bir iddiaları vardır.²⁵²

H. Diaspora Ermenilerinin Soruna Katkısı

Adalet ve Kalkınma Partisi: Diaspora sorunun çözümünü zorlaştırıcı bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Ermeni halkı ile Türkiye'nin hiç bir sorunu olmamıştır. Ortadaki sorunu diaspora Ermenileri yaratmıştır. ABD Devlet Başkanı Obama, ABD'deki diaspora Ermenilerinin yarattığı bir ivme ile bu konuyu Türkiye ziyaretinde gündeme getirmiştir.

²⁴⁸ Temel Karamollaoğlu ile 25.08.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁴⁹ Abdüllatif Şener ile 02.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁵⁰ Akarcalı, Bülent, "Diasporayı Arkadan Kuşatmak", **Vatan Gazetesi**, 06.06.2006.

²⁵¹ Akarcalı, Bülent, "Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu, II. Oturum", 13- 14.04.2001".

²⁵² Ufuk Uras ile 12.11.2009 tarihinde yapılan röportaj.

ABD’de seçim kampanyalarında başkan adayları konulara tam olarak vakıf olmadan bir takım vaatlerde bulunmaktadır. Seçim sonrasında kazanan başkana, verdiği sözleri yerine getirmesi konusunda seçmenleri baskı yapmaktadırlar. ABD Devlet Başkanının bu konuyu gündeme getirmesi de böyle bir sürecin sonucudur.²⁵³

Diaspora Ermenileri soykırım konusunu aralarındaki dayanışmanın çimentosu olarak görmektedirler. Zaman içinde özellikle ABD, Kanada ve Fransa’daki çok güçlü olan Ermeni diasporası bundan çıkar sağlayan bir çark oluşturmuştur. Soykırım kalkanının düşmesi halinde, o çarkın bozulacağından endişe ettiklerinden büyük bir direnç göstermektedirler. Bu noktada diaspora Ermenileri ile anavatan Ermenileri arasında bir çıkar farkı vardır. Anavatan Ermenileri Türkiye ile ilişkilerin normalleştirilmesine daha fazla öncelik vermektedirler. Tarihi hatırlamak uğruna kötü bir ekonomik düzende yaşamamanın zorluğunun farkındadırlar. Diaspora Ermenileri ise, bu konunun yaşatılmasını istemektedirler. İki grubun düşünce tarzı arasında derece farkı vardır, mahiyet farklı değildir.

Ermenistan Ermenileri arasında Türkiye ile ilişkilerin düzeltilmesini isteyenler daha fazladır. Diaspora Ermenileri soykırımın kabulünü bir ön şart olarak öne sürerken, anavatan Ermenileri soykırım konusunda kesin kanaate sahip olmakla birlikte, iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmenin gerektiğine inanmaktadırlar.²⁵⁴

Cumhuriyet Halk Partisi: Diaspora Ermenileri ile Ermenistan Ermenilerinin birbirlerinden kopuk olarak çalışmaları zordur. Çeşitli vesilelerle Ermeni hükümetinin diasporaya yönelik olumlu sözler söyledikleri bir gerçektir. Aralarında bir dayanışma bulunmaktadır. Zaman zaman Ermeni hükümetlerinin istemediği işleri diasporaya yaptırdığı veya söyleyemediği sözleri diasporaya söylettiğini bilinmektedir.

Ermeniler uzun yıllar önce ABD gibi ülkelere yerleşip etkili pozisyonlara geldikleri için, kolay organize olmakta ve bir husumet cephesi oluşturup masum ve bu konuda bilgisi olmayan insanları etkilemeye çalışmaktadırlar.

²⁵³Yakış, Yaşar: Karabağ Sorunu Çözülmezse Sınır Kapısı Açılmaz, **Radikal**, 12.04.2009.

²⁵⁴ Yaşar Yakış ile 08.12.2009 tarihinde yapılan röportaj.

Ermeni örgütleri, Ermeni soykırımının diğer ülkeler tarafından fiilen ve hukuken bir gerçek olarak tanınması için çalışmalar yapmaktadırlar. Tanınma sağlandıktan sonra, Türkiye Cumhuriyetinden yüklü bir tazminat talebinde bulunulacaklar; daha sonra da toprak talebine sıra gelecektir. Amerika'daki Ermeni diasporasının bir diğer geleneksel çabası da her yıl 24 Nisan günü bir Ermeni soykırım mesajının yayınlanmasını sağlamaya çalışmaktır.²⁵⁵

Türklerin ABD ve Avrupa'da etkili dernekleri olmakla birlikte, öyle anlaşılmaktadır ki, uzun yıllar önce bu ülkelere yerleşen ve iş hayatında başarılı olan Ermenilerin çok büyük maddi kaynakları vardır ve çok iyi organize olmuşlardır. Türkler ise bu konuda Ermenilerin gerisinde kalmaktadırlar.

Milliyetçi Hareket Partisi: Ermeniler varlıklarını kin ve nefret duygularıyla ayakta tutmaktadırlar. Ermeni diasporasının varlığı, Türkiye-Ermenistan ve Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde düşmanlık tohumlarının yeşereceği bir zeminden ibarettir.²⁵⁶

Ermeni diasporasının, üçüncü ülkeler parlamentolarında Ermeni soykırımı iddiasının tanınması yönündeki faaliyetlerinin amacı sadece kendilerini tatmin olarak görülmemelidir. Bu çabaların arkasında Ermenilerin bireysel tazminat haklarının milli mahkemelerde kolaylıkla yürütülebileceği hukuki süreçlerin ilerletilebileceği bir zemin yaratma arayışı vardır. Milli parlamentoların kabul ettiği tanıma kararları, konunun siyasi süreç boyutunu oluşturmaktadır. Bu siyasi süreç ise kendi düşüncelerine göre hukuki süreçlerin işletilebilmesi ve ilerletilebilmesi bakımından uygun bir ortam yaratacaktır. Bunu da saklamamaktadırlar. Örnek aldıkları emsal ise İsviçre'deki Yahudi altınlarıdır. Yahudilerin takipsiz kalan İsviçre'de banka hesapları ve Holokost'ta hayatını kaybeden Yahudilere hayat sigortası poliçesi satmış şirketlere karşı Yahudilerin başarıyla gerçekleştirdikleri bir tazminat süreci vardır. Ermeni diasporasının bu siyasi süreçten beklediği en büyük yarar, Yahudi tazminat sürecine benzer bir süreci Osmanlı bankalarında takipsiz kalan Ermeni hesapları ve hayat sigortası poliçeleri ve diğer emlakleri konusunda ilerletebilmektir. Bu yönde de Amerika'da açılmış davalar vardır. Osmanlı Ermenilerine hayat sigortası poliçesi satan New York Life Insurance şirketine bir dava açmışlar ve bu dava sonucu bir uzlaşmayla çok yüklü miktarda tazminat almışlardır. Şimdi amaç bu yönde açacakları diğer davalarda Türkiye'ye

²⁵⁵ Elekdağ, Şükrü, TBMM'de yaptığı konuşma, T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 69. Birleşim, 22.04.2003.

²⁵⁶ Faruk Bal ile 30.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

rücu etme imkanını elde tutacak şekilde parlamento kararlarına iç hukuka döndürülmesidir. Türkiye'deki gayrimenkulleri konusunda da Adana'da ve çeşitli yerlerde tapu tespit davaları başlatmışlardır.²⁵⁷

Demokratik Sol Parti: Diaspora Ermenileri dünyanın pek çok ülkesine dağılmışlardır ve bu sorunun canlı tutulmasında rol oynamaktadırlar. Yaşadıkları ülkelerde etkin olan ve buldukları toplumdaki farklı olan kimliklerini yaşatabilmek ve soykırım iddialarını gündemde tutabilmek için temel yöntem olarak sorunu canlı tutmayı benimsemişlerdir. Onların bu çabaları Türkiye ile Ermenistan arasındaki geçmişi bir yana bırakıp yeni bir komşuluk ilişkisi kurma çabalarını olumsuz etkilemektedir ve iyi olabilecek ilişkileri baltalamaktadır. Ermeniler, yaşadıkları ülkelerde çok aktiftirler; bu nedenle Türk tarafının işi zordur.²⁵⁸

Ermeni iddiaları daha kolay algılanmakta ama dünyaya dağılmış bir Türk diasporası olmadığından Türkiye'nin tezleri, ya etkili biçimde ya da yeterli biçimde anlatılamadığı için etkisiz kalmaktadır. Eğer bu dava Ermeniler tarafından sürdürülecekse, Türkiye'nin bütün yolları kullanması gerekmektedir. Bağımsızlık Bildirisine ve Anayasalarına bakıldığında bu yoldaki çalışmalarını sürdürecekleri görülmektedir. Böyle bir durumdaki devletle ilişkileri geliştirmek çok zordur.²⁵⁹

Demokrat Parti: Diaspora Ermenileri buldukları ülkelerde bir menfaat zinciri içinde çalışmaktadırlar. Kilisenin de burada gayretleri çok büyüktür. Örneğin Ermenistan'ın Washington Büyükelçiliği Kilisenin sahip olduğu bir binada ve yine kilisenin gayretleriyle kısa bir süre içinde açılmıştır.

Diaspora Ermenileri bu konuyu on yıllardır kötüye kullanmışlar, topladıkları para ile bunu bir geçim kaynağı haline getirmişler ve çözümden yana olmak bir tarafa, aksine çözümsüzlüğün kendi menfaatlerine daha uygun düşeceği kanaatiyle hareket etmişlerdir. İçlerinden çok büyük bir çoğunluk hayatlarında Ermenistan ve Türkiye'ye ayak basmamıştır. Sadece olayları okudukları tek taraflı, baştan sona fanatizm dolu kitap ve filmlerden öğrenip

²⁵⁷ 16.Ekim.2007, NTV, Neden Programı.

²⁵⁸ Hikmet Sami Türk ile 29.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁵⁹ Hikmet Sami Türk ile 29.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

ona göre hareket etmektedirler. Şayet bir baskı bahis konusu olacak ise, diaspora Ermenilerine, bugüne kadar uyguladıkları Türkiye karşıtı siyasetin ait oldukları Ermenistan'a sadece kötülük getirmekte olduğunu anlatmak gerekir.²⁶⁰

Saadet Partisi: Bu sorunu gündeme getiren diaspora Ermenileridir. Ermeni diasporası Türkiye ile Ermenistan arasında sağlıklı bir ilişki kurulmasını engellemektedir. Diaspora Ermenileri tek başına değildir. Osmanlının zayıflatılabilmesi için batıda girişim yapılırken, bu konularla ilgili enstitüler kurulmuş ve ciddi para ve silah yardımı yapılmıştır. Hatta o dönemde Anadolu'daki kiliselerin bir silah deposu haline getirildiği bilinmektedir. Bu sadece diasporanın değil, batının Osmanlıyı zayıflatmak için proje ürettiği bir mesele haline gelmiştir. Bugün gelinen nokta Türkiye'ye dönük bir oyun haline dönüşmüştür.

Diaspora Ermenisi maddi yönden gelişmiş olduğundan lobi faaliyetlerine bağlı yapacak güce sahiptir. Ermeni kilisesi tarafından yönetilmekte ve organize edilmektedir. Birçok yabancı parlamento da "sözde Ermeni soykırımının" olduğunu kabul ettirmişlerdir. Halbuki, Parlamentolar tarih veya araştırma kurumları değildir ve böyle bir konuda karar verme yetkileri yoktur. Üstelik bu parlamentolara Ermeni iddialarını doğrulayacak hiç bir gerçek delil de sunulmamaktadır.²⁶¹

Türkiye Partisi: Ermeni diasporası bir kimlik oluşturmak adına bir mücadele alanı çizmiştir. Ermeni olaylarının etrafında oluşturulan mitleri diaspora oluşturmuştur. Diaspora Ermenilerinin ilk iki kuşakta Anadolu'yla ilgili iyi anıları vardır. Nefret ve kinden ziyade, hasret, sevgi ve yakınlık duymaktadırlar. O olayları yaşamış insanların yazdığı kitaplar bulunmaktadır. Bu kitaplarda, yoksulluk ve zorluğu Müslümanların da paylaştığı anlatılmıştır. Ermeniler, buldukları ülkede asimile olmaktan korktukları için soykırım düşüncesini canlı tutmaktadırlar. Bir mücadele alanı çerçevesi çizip, duygusallık geliştirerek kimlik oluşturma yoluna gitmişlerdir.

Yabancı ülkelerde yaşayan Ermenilerin tamamı buldukları ülkenin vatandaşdır ve oy hakkına sahiptir. Bu durum işlerini kolaylaştırmaktadır.

²⁶⁰ Kandemir, Nüzhet, "Amaç Soykırım Olsa İşe İstanbul'dan Başlanırdı" **Türklider**, 28.10.2007.

²⁶¹ Akgöneç Oya, "Ermeninin Bitmeyen Kini", **Milli Gazete**, 06.03.2010.

Ermenistan'ı komşularıyla iyi ilişkiler içinde olmaya özendirmek yerine ilişkileri bozacak şekilde yönlendiren diaspora Ermenileri, anavatanlarını nüfusu sürekli azalan, milli geliri 1500 doların altına düşmüş, sefaletle mahkum bir devlet haline dönüştürmektedir.²⁶²

Anavatan Partisi: Diasporanın on binlerce üyesi, binlerce vakıf, dernek, birlik ve enstitü aracılığıyla, buldukları ülkenin iyi eğitim görmüş, varlıklı vatandaşları olarak medya, siyasi partiler ve meslek kuruluşları ile çok yakın ilişki içindedirler. Diaspora uzun yıllardır, gece gündüz çalışıp, yüz milyonlarca dolar harcamaktadır.

Diasporayla soykırım iddialarını direkt tartışma olanağı yoktur. Türkiye diasporanın iddialarını törpüleyecek, söylemleri hakkında buldukları toplumda şüphe ve soru işareti yaratacak politikaları geliştirmek zorundadır.²⁶³

Barış ve Demokrasi Partisi: Diasporadan bahsederken herkesi aynı kaba koymak doğru değildir. Diaspora steril bir ortamda yaşamaktadır ve tek bir duruş yoktur; her grupta olduğu gibi diasporanın da radikalleri, milliyetçileri ve marjinaleri vardır. Ayrıca pratik açıdan bakıp normalleşmesini isteyenler de vardır. Şu andaki meseleye baktığımızda, Türkiye Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi için aldıkları tavır kolaylaştırıcı değil, tam tersine fazlasıyla negatif bir siyasettir. Türkiye'deki milliyetçi tepkilerle diasporanın tepkisinin örtüşmesi tuhaf bir ironidir.

Bu işin içinden çıkabilmek için olayları “ortak acı” diye tarif etmek gerekir. Esas sorun iletişimsizliktir. Bunların tabu olmaktan çıkmasıyla konuşuluyor olmasıyla iletişimin artmasıyla bu önyargılar yıkılabilir. Önyargı öğrenilebilen bir konudur. Araya kan ve acı girince psikolojik kopukluklar olmaktadır. Ermeni Kültürünü ve insanını tanıyınca, çok iç içe olduğumuz ortaya çıkmaktadır. Diasporalar bir şekilde çözüme tabi olacaklardır ya da zaman içinde bir “inat kümesi” olarak kalacaklardır.²⁶⁴

²⁶² “Batı Ermenilere Kötülük Yapıyor”, **Milliyet**, 08.10.2006.

²⁶³ Akarcalı, Bülent, “Diasporayı Arkadan Kuşatmak”, **Vatan gazetesi**, 06.06.2006.

²⁶⁴ Ufuk Uras ile 12.11.2009 tarihinde yapılan röportaj.

I. Ermeni Sorununun Çözümünde Türkiye'nin Gecikmesi Konusu

Adalet ve Kalkınma Partisi: Türkiye 1920'lerden itibaren meseleyi reddederek, bu konuda yanlış yapmıştır. Oysa, sözde soykırım konusunda yazılan kitapların basımına 1920'de başlanmıştır. Ermeniler bu konuyu dünya kamuoyuna mal etmek isterken, Türkiye konuyu kapanmış saymıştır. İkinci ve üçüncü kuşak Ermeniler ise bu söylemlerle büyüdüklerinden tehciye maruz kalanlardan çok daha acımasız olmuşlardır. Bu konu benimsenip zamanında üzerine gidilebilseydi, örneğin Almanya'nın yaptığı gibi, Mavi Kitaba o dönemde karşı çıkıp etkisizleştirilebilseydi ve Ermeni iddialarına karşı bugünkü bilince o zaman ulaşılmış olsaydı, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin bugün daha farklı bir mecrada olabileceğini söylemek zor değildir.

Birincil kaynaklara inerek, Ermenileri masa etrafında oturmaya ikna edecek şekilde düzenli çalışmaların yapılması gayreti henüz koordineli değildir. Türkiye'nin bunu yapacak uzmanları ne yazık ki azdır. Bu konuda ortaya çıkan ilk sorun dil meselesidir. Eski Türkçeyi okuyabilen Ermeni daha fazladır, Türk ise azdır. Ermeniler kendi kaynakları okuyabilmektedirler; Türkler arasında Ermenice belgeleri okuyabilen uzman yok denecek kadar azdır. Bu nedenle ABD'deki California, Los Angeles arşivi açılması halinde Ermeniceyi metinleri okuma sıkıntı yaşanacağı bir gerçektir.

Bir başka sorun da, bu konuda itibar edilen kaynakların tamamının yabancılar tarafından yazılmış olmasıdır. Türk tezini savunan kitapların tarafsız bir bakışla yazılmış olması halinde, Ermenilerin 1920'lerde yazdıkları kitaplardaki boşlukları teşhir edebilirdi; ancak bu fırsat kaçmıştır.²⁶⁵

Cumhuriyet Halk Partisi: Türkiye'nin bu konuda vicdanı müsterihtir. Türkiye Ermenistan konusunda iyi niyetini, 1991 yılında Ermenistan'ın bağımsızlığını tanıyarak göstermiştir. Azeri ihtilafının çözümlenmesi için üst düzeyde gayret göstermiştir. Ama Ermenistan'daki ortamın bir uzlaşma için uygun olmadığını görülmüştür. Ermeniler, işgal ettikleri toprakları terk etmediklerinden, oradan göç edenler geri dönememektedirler.²⁶⁶

²⁶⁵ Yaşar Yakış ile 08.12.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁶⁶ Onur Öymen ile 11.06.2009 tarihinde yapılan röportaj.

Ermenilerin soykırım iddiası, genellikle Ermenistan'ın ve Ermeni diasporasının gerçekleştirmek istediği bir amaç olarak değerlendirilir. Bu, yanlıştır. Soykırım iddiası, gerçekte siyasi bir araçtır. Ermenistan ve diaspora, Haydat davasının gerçekleştirilmesi için, soykırım iddiasından, temel bir siyasi araç olarak yararlanmaktadırlar. Haydat davası, büyük Ermenistan'ı kurma hedefidir. Bu dava iki hedefe odaklanmıştır: Bunlardan birincisi, Doğu Anadolu'yu da kapsayan "tarihî Ermeni topraklarının geri alınması ve büyük Ermenistan'ın kurulması"dır. Haydat'ın ikinci hedefi de, dünyanın çeşitli bölgelerine dağılmış olan Ermenilerin büyük Ermenistan'a dönmelerinin sağlanmasıdır.

Yunanlıların "Megalo İdea"sından pek farklı olmayan bu ırkçı ve yayılcı ideolojiyi benimseyen Ermenistan ve diaspora Ermenileri, kendilerini, Türklere karşı, bir asırdır, kesintisiz, topyekûn bir savaş içinde görmekte ve tüm varlık ve enerjilerini bu savaş için seferber etmektedirler.

Bugüne kadar düzenlenen çeşitli panel ve konferanslarda sürekli olarak Osmanlı Devletinin Ermeni tebasına karşı suç işlemediği konuşulmuştur. Ancak bu konuda Türkiye Cumhuriyetinin haklılığı dünyaya anlatılamamıştır. Her geçen gün soykırıma ilişkin iddialar ve faaliyetler Türkiye'nin dış politikasını baskı altında tutmaktadır. Ermeni terörünün başladığı tarihten bu yana, Türkiye'nin söz konusu iddialarla mücadele edebilmek için uzun vadeli bir perspektife dayanan bir stratejisi olmamıştır. Strateji ve bunu destekleyecek bir yapılanmanın yokluğunun sonucu, koordinasyonsuzluk ve başıboşluk olmuştur. Ermeni cephesinin sürdürdüğü yoğun propaganda faaliyetleriyle yeni mevziler kazandıklarına şahit olunmuştur.²⁶⁷

Türkiye'nin Ermeni propagandasıyla mücadelede zayıf kalmasının başta gelen bir nedeni de, Türk kamuoyu ve Türk siyasetçileri tarafından Ermeni soykırımı iddiasının arkasında yatan tehdidin gerçek niteliğinin tam anlamıyla anlaşılmasıdır.

Son yıllarda Ermeni soykırımı iddialarını çürütmeye yönelik faaliyetlerde bir atılım görülmektedir. Ancak, Türkiye'nin bu faaliyetleriyle Ermeni tarafının etkinliklerini ve aldığı

²⁶⁷ Elekdağ, Şükrü, "1915 Olaylarının Ardındaki Gerçekler" 22.11.2007, **Başkent Üniversitesi SAM Paneli.**

sonuçları mukayese ettiğimiz zaman çok acı bir gerçekle karşılaşmaktadır. Bu da, Türkiye'nin bu mücadelede son derece zayıf kaldığının bir göstergesidir. Türkiye, Ermeni cephesinin yürüttüğü bu muazzam faaliyetin, oransal açıdan çok küçük bir yüzdesini dahi gerçekleştirememektedir. Bu nedenle, Türkiye, Ermeni propagandasına karşı koymakta etkili olamamakta ve her geçen gün zemin kaybetmektedir.

Bu gidiş durdurulamadığı takdirde, Türkiye'nin davasını kaybetmesi kaçınılmaz olacaktır. Böyle bir gelişmenin, ülkemizin uluslararası konumu, dış politikası ve güvenliği açısından yaratacağı büyük zararlar dikkate alınarak, Türkiye tarafından Ermeni iddialarının etkisiz hâle getirilmesi için bilinçli bir mücadelenin nasıl ortaya konacağına araştırılması büyük önem kazanmaktadır. Türkiye'nin, bugüne kadar, Ermeni iddialarıyla mücadelesi, uzun vadeli bir perspektifle oluşturulmuş bir stratejiye uygun olarak ve proaktif bir yaklaşımla yürütülmemiştir. Türkiye'nin bir yayın politikası ve Türk tezlerini savunacak, kitaplar yazacak doktora, master öğrencilerini yetiştirecek eğitim politikası olmamıştır.²⁶⁸

Milliyetçi Hareket Partisi: Uluslararası kamuoyuna gerçeklerin anlatılması hususunda Türkiye geç kalmıştır. Ancak bu bir tarihi olaydır ve tarihi olayların çözümü zamana tabi değildir. Çözüm için koşullara bakmak gerekmektedir, ancak Türkiye'nin lehine şartların oluşması halinde çözüm mümkün olabilecektir.²⁶⁹

Demokratik Sol Parti: Ermeni sorununun çözümü için dünyanın Ermenistan ile Türkiye'yi baş başa bırakması gerekmektedir. Türkiye iddialar karşısında uzun yıllar sessiz kalmıştır ve bu durum Ermenilerin iddialarında haklı olabileceği etkisini yaratmıştır. Gerçekleri anlatmak konusunda Türkiye geç kalmıştır. Ancak, yılmamamız, bu konuda bilimsel yayınları arttırmamız, uluslararası düzeyde tartışma olanağı sağlayacak toplantıları düzenlememiz ve yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızla bir lobi faaliyeti gerçekleştirmemiz gerekmektedir.²⁷⁰

Demokrat Parti: Mücadelede geç kalınmıştır. Ermenistan 1915'lerden başlayarak diasporasını oluşturmuştur. Ermenilerin ABD, Güney Amerika'daki ülkeler ve Avrupa'ya

²⁶⁸ Elekdağ, Şükrü, **TBMM Tutanak Dergisi**, cilt 153, 87. Birleşim, 10 Nisan 2007.

²⁶⁹ Faruk Bal ile 30.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁷⁰ Sezer, Zeki, 20 Nisan 2007 "**Uluslararası Ermeni Sempozyumu**" konuşması.

gitmeleri desteklenmiştir. O dönemde Türkiye'nin vatandaş sayısı yetersizdir. Ayrıca organize de değildir. Devletin de böyle bir siyaseti yoktur.²⁷¹

Saadet Partisi: Bu konuda çalışmalara çok geç başlanmıştır. Cumhuriyetin ilk yılları yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin kurumlarının ve yapılan reformların yerleştirilmesi ile geçmiştir. 1950li yıllar Türkiye'nin çok partili rejime geçişi ve kalkınma hamleleri ile geçmiştir. Daha sonra askeri darbeler, iç mücadeleler dönemi başlamıştır. 1915 olayları konusuna hükümetlerin ilgi alanlarına girmemiştir. Burada Milli Eğitiminde eksiklikler vardır. Müfredatlarda felsefe ve mantık ihmal edilmiştir. Uzağı gören bir nesil yetiştirilememiştir. Türkiye'nin bu konudaki yavaşlığı sonunda Pontus ve Süryani soykırım iddiaları konuşulmaya başlanmıştır. Sistemik bir soykırımcı yaftası ülke olarak üzerimize yapıştirilmek istenmektedir. Türkiye bu konuda çalışmalara geç de olsa başlamak zorundadır.

Türkiye'nin aldığı kararlar çok açık ve kesin olmalıdır. Örneğin, Fransa'ya karşı diplomatik ilişkileri kesecek, ambargo koyacak kadar ileri gidilmesi gerekirdi ama bu yapılmamıştır. Bu durumdan da başkaları cesaret almaktadır. Türkiye'de bu gibi çıkışlar yapılırsa ülke yalnızlığa itilir şeklinde bir görüş vardır. Halbuki, Türkiye'ye karşı açıkça düşmanlık beslenmektedir.²⁷²

Türkiye Partisi: Ermeni diasporası soykırım mitini beslemektedir. Diaspora Ermenileri kimlik kaybı telaşında olduklarından ve bir süre sonra asimile olmaktan korktukları için bu çalışmaları devam edecektir. Olayların özü ve gerçeği önemli değildir. Bu, onlar açısından vazgeçilmez bir durumdur. Türkiye hukuken güçlü konumdadır.

Pek çok konuda ülke olarak duyarsız hale gelmiştir. Yapılması gerekenin de yapılmadığı rahatlıkla söylenebilir. Türkiye'nin bu konuyla ilgili bilimsel çalışmaları çok zayıftır. Uluslararası hukuk ve diplomasiden anlayan bilim adamlarının katkısı gerekmektedir.²⁷³

²⁷¹ Nüzhet Kandemir ile 05.02.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁷² Temel Karamollaoğlu ile 25.08.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁷³ Abdüllatif Şener ile 02.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

Anavatan Partisi: Bugün artık, Batı dünyasında ne yapılırsa yapılsın “soykırım yapılmıştır” inancı değiştirilemez. Bu, bir dini inanç haline gelmiştir, ispatı gerekli değildir. Bir dogma haline gelmiştir, tartışılmamaktadır.²⁷⁴

Barış ve Demokrasi Partisi: Bu durum çok sübjektiftir. Bu psikolojik durumu aşabilmek için toplumun belirli bir kıvama gelmesi gereklidir. En büyük fırsat olan Hırant Dink korunamamış ve hedef olarak gösterilmiştir. Türkiye’de bazı konuların kontrol edilebilmesi zordur. 301. maddenin ülkeyi uluslararası zeminde kötü duruma düşürmektedir. Hırant Dink gibi birisinin elçiliği önemliydi, onun etrafında örülebilecek bir koza faydalı olurdu.²⁷⁵

J. Türkiye Tek Başına Hukuk Yoluna Başvurma Olasılığı

Adalet ve Kalkınma Partisi: 1915’teki olayların soykırım denilebilmesi için gerekli, kriterlerin bulunup bulunmadığının tespiti için uluslararası yargıya gidilebilir. Ancak yargıya Türkiye’nin tek başına değil, Ermenistan’ı da razı ederek, birlikte gitmesi daha doğrudur. Uluslararası mahkemeler ilahi adalet dağıtmadıklarından, Türkiye Cumhuriyeti iyi savunama yapamazsa kendini sıkıntıya sokacak kararlar alınabilir. Hukuk yoluna başvurulması halinde riskler iyi değerlendirilmelidir. Sorunun, Adalet Divanı'na götürülmesi konusunda Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaların devam etmektedir; fakat henüz resmileşmemiştir.²⁷⁶

Cumhuriyet Halk Partisi: Hukuk yoluna başvurmak fazla bir fayda sağlamayacaktır. Uluslararası hukuk mekanizmaları bu konuda etkili bir rol oynayacak derecede gelişmiş değillerdir. Uluslararası Adalet Divanına devletler artık daha az güvenildiğinden yılda bir ya da iki müracaat yapılmaktadır. Bu nedenle bu konunun siyaset yoluyla çözümlenmesinde yarar vardır.²⁷⁷

Türkiye Lahey Uluslararası Tahkim Mahkemesine gidilmesi konusunda Ermenistan’ı razı etmelidir. Böyle bir durumda Ermenilerin bu öneriyi kendilerini riske atmamak için

²⁷⁴ Akarcalı, Bülent, “Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri, İkinci Oturum”, 13-14.04.2001.

²⁷⁵ Ufuk Uras ile 12.11.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁷⁶ Türkiye, Fransa'nın soykırım yasasını Lahey'e götürecektir, **Zaman Gazetesi**, 31.Ocak 2008.

²⁷⁷ Onur Öymen ile 11.06.2009 tarihinde yapılan röportaj.

reddedeceklerdir. Kabul etmeleri halinde ise, Türkiye ve Ermenistan hakemlerini seçip, taraflar arasında bir tahkimname metni hazırlayabilirler.²⁷⁸

1915 olaylarına ilişkin sorun, siyasal hukuksal ve tarihsel boyutları olan bir uluslararası ilişkiler sorunu haline dönüşmüştür. Birleşmiş Milletler Soykırım sözleşmesinin IX. maddesine göre Akit Devletler arasında, III. Maddede kayıtlı herhangi bir eylem konusu da dahil olmak üzere işbu sözleşmenin yorumu, uygulanması ya da yerine getirilmesi konularında ihtilaf olduğu takdirde, bu ihtilaf, uyuşmazlığın taraflarından herhangi birinin talebi üzerine Uluslararası Adalet Divanına getirilebilir. Bu madde Ermenistan'a Türkiye'nin soykırım suçunun işlendiğini kabul etmeyerek hatalı yorumda bulunduğunu ileri sürmesine ve bu gerekçe ile Uluslararası Adalet Divanına başvurmasına imkan vermektedir. Ancak elinde iddiasını kanıtlayacak hiçbir hukuki dayanak olmadığından Ermenistan bu yola gidememektedir.²⁷⁹

Milliyetçi Hareket Partisi: Soykırım iddialarının tezleri gerçek dışıdır. Tarihi olayların mahkeme kararı ile çözülmesi ve tarafları tatmin etmesi mümkün değildir. Sırbistan 1993 yılında Boşnaklara soykırım yaptığı ve yaklaşık 8000 kişiyi öldürdüğü için Lahey Uluslararası Adalet Divanında yargılanmış ve olayların soykırım tanımına girmediği kararı çıkmıştır.²⁸⁰

Hukuk yolu kullanılırken gerçekçi olmaya ve riskleri göze almak gerekmektedir. Bu risk, Türkiye'nin açacağı bir davanın aynı zamanda bir "Soykırım oldu mu, olmadı mı?" davasına dönüşmesidir. Bu davadan "Soykırım oldu" sonucunun çıkması da olasıdır. Böyle bir sonucun çıkması halinde, bunun bir uluslararası yaptırımı yoktur. Fakat "Ermeni soykırımı" yine de bir uluslararası mahkeme tarafından tescil edilmiş olacaktır. Türkiye'yi bağlamasa da, Ermeniler bunu kuşkusuz ulusal ve uluslararası düzeyde kullanmaya çalışacaklardır.²⁸¹

Tüm dünyada birbiri ardına parlamentolardan çıkan soykırımı tanıma kararına karşı artık yeni önlemler alma zamanının gelmiştir. Türkiye'nin şimdiye kadar uluslararası alanda

²⁷⁸ Elekdağ, Şükrü, 29 Nisan 2008, **TBMM Basın Açıklamaları**.

²⁷⁹ Elekdağ, Şükrü, "Ermeni Savları ve Soykırım Suçunun Hukuksal Niteliği", **power point sunumu**, Cumhurbaşkanlığı, Ankara, Nisan 2006.

²⁸⁰ Faruk Bal ile 30.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁸¹ İdiz, Semih, **Milliyet**, 27.8.2007.

Ermenilerle “siyasi zeminde” mücadele etmiştir, ancak yapılan bu mücadeleye karşın 20'den fazla ülkenin soykırım iddialarını parlamento kararıyla tanımıştır ve artık Türkiye zemin değiştirmek zorundadır. Bu zemin değiştirme ise, mücadeleyi “siyasi zeminden, hukuk zeminine çekme” olacaktır.

1948 tarihli BM soykırım sözleşmesi, bir olayın soykırım sayılması için “maddi ve manevi kanıtlar” ortaya konulmasını gerektirmektedir. Aynı sözleşme, sözleşmeye imza koyan ülkelerin, bu delileri ortaya koymadan, diğer ülkeleri soykırımla yapmakla suçlayamayacağını da kayıt altına almaktadır. Sözleşmenin bu maddesinin kullanılarak, Ermeni iddialarını soykırım olarak tanıyan ülkelerin, eğer bu sözleşmeye taraf iseler, Türkiye tarafından dava edilebilmeleri mümkündür.²⁸²

Demokratik Sol Parti: İç hukuk yolları tüketilmeden uluslararası mahkemeye gitmek mümkün değildir. Ama Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bazı olaylarda iç hukuk tüketilme olanağı olmadığını kabul etmektedir. Devlete karşı yürütülen bir kampanyada dolayı Türk milletinin onuru zedelenmiştir gibi manevi zarar nedeniyle bu yol denenebilir. Ayrıca öldürülen bir diplomatın ailesi de bireysel olarak mahkemeye başvurabilir.²⁸³

Türkiye’den çok Ermenilerin bazı iddialarla mahkemelere başvurduklarını görülmektedir. 1915’te hayatlarını kaybeden Ermenilerden bazıları sigortalı olduklarından, sigorta şirketlerinden tazminat istediklerini görülmektedir. Bunların çoğalmasında halinde bu şirketler davayı Türkiye’ye rücu edeceklerdir. Ancak burada memnuniyet verecek bir gelişme yaşanmıştır: ABD’de federal bir temyiz mahkemesi, California eyaletinde 9 yıl önce kabul edilen ve 1915 olaylarında ölen Ermenilerin mirasçılarına, sigorta şirketlerine karşı dava açma yetkisini veren yasayı iptal etmiştir. Söz konusu mahkeme, olayı ABD’nin resmi dış politikasına “anayasa dışı bir müdahale” olarak nitelendirmiş ve eyalet yasasının iptaline karar vermiştir.²⁸⁴

²⁸² “Ermenileri Sınırdışı Etmeye MHP Tepkisi”, haberaktuel.com, 17.03.2010.

²⁸³ Hikmet Sami TÜRK ile 29.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁸⁴ “Türk, Hikmet Sami, Amerika’dan Ermenilere Büyük Darbe,” **Bugün Gazetesi**, 29.09.2009.

Demokrat Parti: Hukuk yoluna başvurulmamalıdır. Bu konu güçle ilgili bir şeydir. Sözde soykırım Türk kamuoyunda canlı tutulmalı ve bilimsel olarak tartışılmalıdır. Ayrıca konuyu kendimizin bir uluslararası mahkemeye taşımasının riskini de unutmamak gerekir.

Türkiye hukuk yoluna Ermenistan'la anlaşarak gidebilir, ancak bunun bir yararının olacağı şüphelidir.²⁸⁵

Saadet Partisi: Hukuk yoluna gidilebilir ancak bu konuda yaşanabileceklerin çok iyi analiz edilmesi gereklidir. Alınacak karar hukuki değil siyasi olur. Mecbur kalınırsa bu yola başvurulabilir.

Batı uluslararası hukuku, hak yerini bulsun diye değil, kendi çıkarları için kullanmaktadır. Bu durum Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Uluslararası Adalet Divanında açıkça görülmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi şiddete başvurmayan siyasi partilerin kapatılmayacağı konusunda karar almıştır. Şiddete başvurmaya bir siyasi parti olan Refah Partisi kapatılmıştır. Hukuk siyasete alet edilmektedir. O günkü konjonktüre göre Türkiye'nin lehine ya da aleyhine bir karar çıkabilir.²⁸⁶

Türkiye Partisi: Ermenilerin bu faaliyetleri Türkiye'ye zarar verdiği kesindir. Bir uluslararası mahkemeye gidilmesi halinde muhatabın kim olacağı belli değildir. Mahkemeye gitmek için bir hukuki hasım göstermek gerekmektedir.²⁸⁷

Anavatan Partisi: Zaten olmayan bir tarihî olguyu olmuş gibi, siyaseten ve psikolojik açıdan bütün Batıya kabul ettirmiş olanlara karşı çıkacak bir hukukî karar, Türkiye'yi ancak bazı noktalarda koruyabilir. Ermeniler ellerinde var olduğunu iddia ettikleri belgeleri ortaya çıkarmalıdır. Hiçbir Ermeni tarihçinin anılar dışında ortaya koymuş olduğu bir tek tarihî belge yoktur. Türkiye'nin mahkemeden alacağı karar, belki, bazı noktalarda Türkiye'yi koruyabilir; ancak dışarıda, bunun olduğuna inanmış olan kitleleri, bu kararlarla inandırmak mümkün değildir.²⁸⁸

²⁸⁵ Sinan Ülgen ile 09.06.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁸⁶ Temel Karamollaoğlu ile 25.08.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁸⁷ Abdüllatif Şener ile 02.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁸⁸ Akarcalı, Bülent, "Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu", II.Oturum, 13-14.04.2001.

Barış ve Demokrasi Partisi: Sonuçları baştan tahmin etmek zordur. Konuya farklı bir cepheden yaklaşıldığında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde Türkiye'nin sözleşmeleri ihlal ettiğine dair 381 karar bulunmaktadır. Türkiye'deki hakimler, savcılar ve hukuk adamları altına imza atılan uluslararası metinlere göre okuma yapmamaktadırlar. Fakat, hukuk yolu bir imkan sağlıyorsa, gidilmesinde yarar olabilir.²⁸⁹

K. Ermeniler 4T Planından Vazgeçebilirler mi?

Adalet ve Kalkınma Partisi: Ermenistan 2 buçuk milyonluk çok küçük bir ülkedir ve Türkiye gibi 71 milyon nüfusa sahip bu ülkenin Ermenistan'dan çekinmesinin bir anlamı yoktur. Bu süreçte, kozlar Türkiye'nin elindedir ve gelişmelerin memnuniyetsizlik yaratması halinde eski politikaya her zaman için dönebilmek olanağı vardır. 4 T planının hayata geçirilmesi ise mümkün değildir.²⁹⁰

Cumhuriyet Halk Partisi: Haydat hedeflerine, Ermenistan Bağımsızlık Bildirisi'nde ve bu bildiriye atıfta bulunan Ermenistan Anayasası'nda yer verilmiştir. Haydat'ı gerçekleştirmek amacıyla uygulamaya konulan ve 4T şeklinde adlandırılacak olan plan şu dört aşamaya dayanıyor: Tanıtım, tanınma, tazminat ve toprak.

Görüldüğü gibi soykırım iddiası aslında Türkiye'ye yönelik tazminat ve toprak taleplerine odaklanmış ırkçı ve yayılcı bir stratejiye gerekçe oluşturmaktadır.²⁹¹

Ermenistan Parlamentosu, 6 Aralık 1989'da aldığı bir kararla, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki 16 Mart 1921 tarihli Kars Anlaşmasını feshetmiştir. Bu anlaşma, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında olduğu gibi, aynı zamanda, Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırları da çizmektedir. Bu itibarla, Ermenistan'ın bu şekilde hareket etmesi, bir nevi, Türkiye hakkında, Türkiye toprakları üzerinde hak iddiasında bulunmak için bir zemin oluşturmaya matuftur.

Ermeni Terör Örgütü ASALA, kuruluşunun 25 inci yılı vesilesiyle, 25 Ocak 2000'de, Erivan'da, bir toplantı yapmıştır ve aynı zamanda, bir açıklamada bulunarak, Türkiye'deki

²⁸⁹ Ufuk Uras ile 12.11.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁹⁰ Yaşar Yakış ile 08.12.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁹¹ Elekdağ, Şükrü, **TBMM Tutanak Dergisi**, cilt 153, 87. Birleşim, 10 Nisan 2007.

Ermeni topraklarını geri almak için bir mücadele yapmaya hazır olduklarını ifade etmişlerdir. Keza, 10 Ağustos 2000 tarihinde, Erivan'da, Ermenistan Millî Bilimler Akademisi tarafından, Sevr Anlaşmasının 80 inci yıldönümü sebebiyle, bir konferans düzenlenmiş ve Batı Ermenistan üzerindeki iddialar ve Ermeni hakları dile getirilmiştir.²⁹²

Milliyetçi Hareket Partisi: Tutumları izlendiğinde Ermenilerin 4T planından vazgeçmeyeceği görülmektedir. Ermeniler ve destekçileri, Büyük Ermenistan rüyasını gerçekleştirmek amacıyla, Ermenilerin göç ettirilmesini soykırım şeklinde istismar eden "Dört T Planı"nı uygulamaya koyarak, Ermeni iddialarının dünyaya "tanıtılması"nı, Türkiye tarafından "tanınması"nı, Türkiye'den "tazminat" alınmasını ve nihayet "Batı Ermenistan" olarak adlandırılan "toprak" parçasının Türkiye'den koparılmasını amaçlamaktadırlar ve Türkiye'ye yönelik iddialarını ısrarla sürdürmektedirler.²⁹³

Demokratik Sol Parti: Ermeniler, Türklerin kendilerine karşı özel bir husumeti olmamasına rağmen, bu iddialarından vaz geçmemektedirler.²⁹⁴

Demokrat Parti: Tazminat sanal bir konudur, hayat sigortaları ise şirketleri ilgilendirmektedir. Toprak talebi ise bir fanteziden ibarettir ve gerçekleşmesi olanaksızdır.²⁹⁵

Saadet Partisi: Ermeniler bu iddialarından asla vazgeçmeyecekler ve planlı bir biçimde 4T yi hayata geçirmeye çalışacaklardır.²⁹⁶

Soykırımın tanınması-tanıtılması, toprak ve tazminat talepleri Ermenistan'ın resmi politikasıdır. Toprak talebi Ermenistan için adeta "Arz-ı Mev'ud"dur. (Vaad edilmiş toprak) Ermenistan açılımı konusunda şu anda hassas bir noktaya gelinmiştir ve süreç Ermenistan'ın inisiyatifinde devam ettiği görüntüsündedir. Türkiye'nin bu görüntüden çıkması ve büyük bir kitleyi rahatsız edecek bir takım adımlar atılmasının önüne geçmesi gerekmektedir.²⁹⁷

²⁹²Elekdağ, Şükrü, "Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu," 13-14 Nisan 2001.

²⁹³ Faruk Bal ile 30.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁹⁴ Hikmet Sami Türk ile 29.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁹⁵ Sinan Ülgen ile 09.06.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁹⁶ Akgönenç, Oya, "Ermenistan, Azerbaycan ve Türkiye", **Milli Gazete**, 17 Nisan 2009.

²⁹⁷ "Saadet Lideri Numan Kurtulmuş Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile Görüştü", **Milli Gazete**, 15.09.2009, <http://www.milligazete.com.tr/haber/iscal-bitmeden-kapi-acilamaz-138575.htm>

Türkiye Partisi: Vazgeçmezler.²⁹⁸

Anavatan Partisi: Sözde Soykırımın tanınması ve tanıtılması için Ermeni diasporası bütün dünyada çok ciddi bir çalışma yürütmektedir. Toprak ve tazminat talepleri de sürmektedir.²⁹⁹

Barış ve Demokrasi Partisi: Toprak talebi gerçekçi değildir ancak soykırım iddialarından da vazgeçmeleri mümkün değildir. Siyasette gerçekçi olmak gereklidir. Bireysel olarak Ermenilerin Türkiye’de kalan mülklerini almaları mümkündür.³⁰⁰

L. Türkiye Ermenistan’a karşı Kırmızı Çizgilerinden Vazgeçebilir mi?

Adalet ve Kalkınma Partisi: Türkiye’nin Ermenistan’a karşı kırmızı çizgileri, Ermenistan’ın Türkiye’nin sınırlarını tanıması, soykırım iddiasından vazgeçmesi ve Karabağ’da işgal ettiği Azeri topraklarından çıkmasıdır.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’a göre, Birleşmiş Milletlerin, Yukarı Karabağ’ın Azerbaycan’a ait olduğu yönündeki kararı vardır ve buradaki yedi bölgenin Azerbaycan’a verilmesi gerekmektedir. Bu konu çözülmeden Türkiye, Ermenistan’la ilişkilerin normalleşmesi konusunda bir adım atmayacaktır.³⁰¹ Ortada Diaspora Ermenilerinin yarattığı bir sorun vardır ve Türkiye’nin Ermeni halkı ile bir sorunu yoktur. Karabağ sorunu çözülmeden sınırın açılması mümkün değildir.³⁰²

Diplomaside önce “anlaşmaya varılamayan konu(lar)da anlaşmak” söz konusudur. Örneğin Yunanistan’la ve Güney Kıbrıs Rum Hükümeti ile yapılan görüşmelerde uygulanan yöntem budur. Görüşmelerde ilerleme kaydetmek için önce, anlaşmaya varılamayan konular bir kenara bırakılır ve diğer konuların müzakeresi devam eder. Böylece anlaşma sağlanan

²⁹⁸ Abdüllatif Şener ile 02.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

²⁹⁹ Akarcalı, Bülent, “**Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu II.Oturum**”, 13-14.04.2001.

³⁰⁰ Ufuk Uras ile 12.11.2009 tarihinde yapılan röportaj.

³⁰¹ “Erdoğan’dan Ermeni İlişkilerine Kırmızı Çizgi”, **Samanyolu haber**, 07.12.2009.

³⁰² “Karabağ Sorunu Çözülmezse Sınır Kapısı Açılmaz”, **Radikal**, 12.04.2009.

konularda sonuca ulaşmak mümkün olabilir. Ermenistan ile yapılan görüşmelerde de bu kural uygulanabilir.³⁰³

Cumhuriyet Halk Partisi: Türkiye'nin kırmızı çizgileri, Protokollerin imzalanmasından önce oluşturulmuştur. Sınırın kapatılmasının nedeni de Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarının %20 sini işgal etmiş olması ve orada yaşayan bir milyon soydaşımızın göçmen haline gelmesidir. AKP Hükümeti de dâhil olmak üzere, iktidarda bulunan bütün Türk hükümetleri, Ermenistan işgal ettiği bu topraklardan çekilmediği sürece sınırı açmama ve ilişkileri normalleştirmeme politikası izlemişlerdir.³⁰⁴

Ermenistan'la müzakerelerin daha başlangıcında, Türk Hükümeti Azerbaycan'a bir güvence vermiştir: "Karabağ sorununun çözümü ve Ermenilerin işgal ettikleri Azerbaycan topraklarından çıkmasına ilişkin müzakere süreci ile Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleştirilmesi ve sınırın açılmasına ilişkin müzakere süreci birbirine paralel şekilde yürütülecek ve eş zamanlı olarak sonuçlanacak iki süreçtir. Bu itibarla Karabağ sorunu halledilmeden sınırların açılması söz konusu değildir."³⁰⁵

Milliyetçi Hareket Partisi: Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerde normalleşme süreci başlatılması, sınırın açılması ve diplomatik ilişki kurulmasının Türkiye açısından birbirini tamamlayan üç önemli boyutu bulunmaktadır:

1-Ermenistan'ın Türkiye'nin toprak bütünlüğünü sorgulayan uluslararası hukuka aykırı tutumu ve iddiaları. Ermenistan 1921 Kars Antlaşması ile belirlenen kara sınırını tanımamakta, Doğu Anadolu'nun bir bölümünün Batı Ermenistan olduğu iddiasını sürdürmekte ve Ağrı Dağını Ermenistan devletinin milli sembolü olarak görmektedir. Uluslararası hukuka açıkça meydan okuyan bu iddialar Ermenistan'ın Anayasası ile teyit edilen kurucu belgelerinde ifadesini bulmuş ve bir şekilde nostaljik düşünce ve hevesler olmaktan çıkarak resmiyet kazanmıştır.

³⁰³ Yaşar Yakış ile 08.12.2009 tarihinde yapılan röportaj.

³⁰⁴ Onur Öymen ile 11.06.2009 tarihinde yapılan röportaj.

³⁰⁵ Türkiye-Ermenistan, "Kars Antlaşmasından Bu Yana Diplomatik Süreç", **Şükrü Elekdag'ın İstanbul Barosu Panelinde yaptığı konuşma**, 03.10.2009.

2-Ermenistan'ın 1915 olaylarının "soykırım" olduğu yalanı ekseninde hız kesmeden sürdürdüğü uluslararası karalama kampanyasıdır. Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı zorla ilhak etmesi ve Azerbaycan topraklarının beşte biri üzerindeki askeri işgalinin sürmesidir.

3-Ermenistan'ın bu üç konuda uluslararası hukuk çizgisine geldiğini somut ve resmi eylemlerle ortaya koymadan ilişkilerin normalleşmesi yönünde bir ilerleme olmayacağı, Türkiye'nin kara sınırını açmasının ve diplomatik ilişki kurmasının düşünülemeyeceği ortadadır.³⁰⁶

Demokratik Sol Parti: AKP'nin yürüttüğü dış politika, “ulusal duruş” anlayışından uzaklaşmıştır. Ermenistan’la ilgili karar alınırken bu konuda Azerbaycan'ın hassasiyetleri dikkate alınmalı ve Karabağ sorunu çözülmeden sınır kapıları açılmamalıdır. Sözde Ermeni soykırımı konusunda da AKP yanlış bir politika izlemekte ulusal çıkarları ön planda tutmamaktadır.³⁰⁷

Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile Dağlık Karabağ'ın birleşmesi konusunda 1 Aralık 1989 tarihli bir karar vardır. Bu karar Bağımsızlık Bildirgelerinde yer bulmuş ve ulusal hedef haline getirilmiştir. Bu konuda sadece Türkiye'nin istekli olması yetmemektedir.³⁰⁸

Demokrat Parti: Azerbaycan'ın yüzde 20'si Ermeni işgalindedir ve Azerbaycan'da bir milyon Karabağ kaçkını vardır. Onlar o acıları yaşarken Ermenilerle anlaşıp sınır kapısını kayıtsız şartsız açmak Türklüğe ihanettir. Ermenistan – Türkiye ilişkileri üçlü ilişkidir: Ermenistan-Azerbaycan-Türkiye. Türkiye'nin sınırları Lozan'da Milli Misak ile çizilmiştir ve hiçbir ülkeden toprak talebi yoktur, ancak Ermenistan'ın toprak iddiaları hala sürmektedir.³⁰⁹

³⁰⁶ Devlet Bahçeli'nin TBMM Grup Toplantısında yaptığı konuşma, 28.04.2009.

³⁰⁷Türker, Masum, “Ulusal Çıkarları Ön Planda Tutmayan Dış Politika O Ülkeye Yarar Getirmez”, **Stargündem**, 15.02.2010.

³⁰⁸ Hikmet Sami Türk ile 29.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

³⁰⁹DP Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk'un TV 8'de yayınlanan “**Erkan Tan'la Başkan**” Programında Yaptığı Konuşma, 11.09.2009.

Saadet Partisi: Dağlık Karabağ yıllardır Ermeni işgali altındadır ve Avrupa devletleri ile ABD bu duruma sessiz kalırken her yıl sözde soykırım olayını gündeme taşımaları manidardır. Türkiye, Ermenistan ile sınır kapılarını açacaktır. Ancak bunun vazgeçilmez şartları, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ işgalini sona erdirmesi ve Türkiye üzerindeki toprak ve sözde soykırım iddialarından vazgeçmesidir.³¹⁰

Türkiye Partisi: Türkiye'yi rahatsız eden iki konu vardır: 'Soykırım' ve Dağlık Karabağ. Bu iki konu Türkiye'nin kırmızı çizgileridir. Ermenistan'ın bu konuda adım atmaması halinde ilişkilerde bir ilerleme mümkün değildir.³¹¹

Anavatan Partisi: Türkiye kırmızı çizgilerinden vaz geçmez.³¹²

Barış ve Demokrasi Partisi: Türkiye diyalog ortamı ve kültürel alışverişini geliştirmelidir. Sınırların açılması konusu Azerbaycan ile yürütülmelidir, Ermenistan da, Karabağ konusunda uluslararası hukuka uygun jestler yapmalıdır.

Türkiye'nin içinde bulunduğu konjonktürde gerekli olan, basınçsız ve ön yargısız bir biçimde Ermenistan ile ilişkileri normalleştirmektir. Gerek Türkiye'deki Ermeni yurttaşlarla gerekse Ermenistan'la barışa, birbirini anlamaya, iletişim kurmaya yönelik bir hoşgörü ve uzlaşma iklimi yaratılmalıdır. Ermenistan Sınır Kapısı açılmalı; her türlü ekonomik ambargo ve kısıtlamanın aslında yoksul halka zulüm yapmak olduğunu gözden uzak tutmadan, bu ülkeyle ekonomik ilişkiler geliştirilmelidir.³¹³

M. Konunun Tarihcilere Bırakılması Konusundaki Siyasi Parti Görüşleri

Adalet ve Kalkınma Partisi: Ermeni Sorununun iki ülkenin tarihçilerinden oluşan bir komisyon tarafından incelenerek açıklığa kavuşturulmasını gereklidir. Adalet ve Kalkınma

³¹⁰ Saadet Partisi Dış İlişkiler Bölüm başkanlığı, 28.02.2010.

³¹¹“Türkiye Partisi Genel Başkanı Abdüllatif Şener'in Ermeni Açılımına tepkisi”, **Bugün Gazetesi**, 05.09.2009 - <http://www.tumgazeteler.com/?a=5501731>

³¹²Akarcalı, Bülent, 13-14.04.2001, **Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu, II.Oturum**”, 13-14.04.2001.

³¹³ Ufuk Uras ile 12.11.2009 tarihinde yapılan röportaj.

Partisi tüm ilgili ülkelerin arşivlerinin açılmasını önermektedir. Tarafsız ülkelerin de tarihçilerinin de komisyona dahil edilmesi öngörülebilir.³¹⁴

Türkiye öteden beri, tarihin tartışmalı dönemlerinin, tarihçilerin araştırmasına bırakılması gerektiğini savunmaktadır. Siyasi kurumlar olan parlamentolar, tarihin tartışılacağı ve tarihi olaylar hakkında kararlar alınacağı platformlar değildir.

Türkiye, Ermenistan'la ilişkilerini normalleştirmek yönünde önemli adımlar atmıştır. Bunlardan belki de en önemlisi Ermenistan'a sunulan Ortak Tarih Komisyonu önerisidir. TBMM'de 13 Nisan 2005 tarihinde Ermeni Sorunu hakkında yapılan genel görüşmeden sonra Başbakan Erdoğan, Ermenistan Devlet Başkanı Başkan Koçaryan'a bir mektup göndererek, Türk, Ermeni ve bütün diğer ilgili arşivlerde iki ülke tarihçilerinin ve uzmanların katılımıyla 1915 olaylarının öncesi ve sonrasının araştırmasını ve bulgularını dünya kamuoyu ile paylaşmasını önermiştir. Ancak Türkiye'nin bu önerisine karşılık Ermenistan tarafından somut bir adım atılmamıştır.³¹⁵

Cumhuriyet Halk Partisi: CHP İstanbul Milletvekili Şükrü Elekdağ, Türkiye'nin Washington Büyükelçisiyken Türk Dışişleri Bakanlığına arşivlerin açılması ve bu konu için gerekli parasal kaynak, memur ve uzman talebinde bulunmuştur. Türk ve Ermeni ulusları arasında barış ve uzlaşma ortamının ancak her iki tarafın da kendi tezleri lehine kemikleşmiş kanaatlerini değiştirip tarihe ortak bir perspektiften bakmalarının sağlanmasıyla mümkün olacağı düşüncesiyle, 1915 olaylarına ilişkin gerçeklerin Türk ve Ermeni tarihçilerden oluşacak bir Ortak Tarih Komisyonu (OTK) tarafından araştırılıp gün ışığına çıkarılmasını önermiştir.

Bu öneri aynı zamanda, Türkiye ve Ermenistan'ın, sorunun tüm yönleriyle aydınlığa kavuşması için kendi arşivlerini tamamen açmalarını ve çalışmaların tam bir bilimsel ciddiyet ve düzen içinde yapılması ve zabıtların tutulmasını sağlamak amacıyla bir tür noter görevi yapacak tarafsız bir mekanizmanın da oluşturulmasını öngörüyordu.

³¹⁴ Adalet ve Kalkınma Partisi web sayfası, Dış İlişkiler, "Ermeni Meselesi", http://www.akparti.org.tr/disiliskiler/birim-notlari_99.html?pindex=2.

³¹⁵ Türkiye Avrupa Vakfı, Yaşar Yakış Röpörtajı, 05.06.2006, <http://www.turkiyevrupavakfi.org/index.php/arastirma-yorum/roportajlar/1755-yasar-yakis.html>.

Bu öneri üzerinde önce, dönemin CHP Genel Başkanı ve Ana Muhalefet Lideri Deniz Baykal'ın daha sonra da, zamanın Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün mutabakatları sağlanmıştır. Bunu takiben, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile Deniz Baykal 8 Mart 2005 tarihinde bir araya gelerek bu projeyi açıklamışlardır. TBMM de, 13 Nisan 2005 tarihinde oybirliğiyle kabul ettiği bir ortak deklarasyonla bu öneriye destek vermiştir.³¹⁶

Milliyetçi Hareket Partisi: 2005 yılında TBMM'de Ortak Tarih Komisyonunun kurulması önerisi oybirliği ile kabul edilmiştir. Tarihçilerin oluşturacağı bir komisyon tarafsız olursa Ermenilerin Ruslar, Fransızlar ve İngilizler tarafından nasıl silahlandırılıp isyana sevk edildiğini ve bu isyanlarda ne sayıda Osmanlı ahalisinin katledildiğinin ortaya çıkma imkanı vardır³¹⁷.

Ermenistan'ın 1915 olaylarını "soykırım" olarak gördüğü, bundan hiçbir şart altında ve hiçbir zaman vazgeçemeyecekleri, bunun tartışılmayacak tarihsel bir gerçek olduğu; bu yalanın üçüncü ülke parlamentoları tarafından tanınması için yürüttüğü uluslararası kampanyayı sürdüreceklerini en yetkili ağızlar tarafından açıklanmıştır.

Türkiye'nin 1915 olayları konusunda ortak tarih komisyonu kurulması önerisi Protokol'de sulandırılmış ve anlamını kaybetmiş bir çerçevede yer almıştır. Kurulması öngörülen ilişkilerin tarihi boyutunu ele alacak alt komisyonda 1915 olaylarının soykırım olup olmadığının hiçbir şekilde tartışılmayacağını, bunu Ermenistan'ın kabul etmeyeceğini Cumhurbaşkanı Sarkisyan ilk baştan açıklamıştır.³¹⁸

Demokratik Sol Parti: Türkiye-Ermenistan Protokolü bir Ortak Tarih Komisyonu öngörmektedir. Komisyonun kurulması araştırılacak bir konunun var olduğunu kabul etmektedir. Ermeni tarafı, soykırım konusunu tartışılmaz buldukları için komisyonun bu çalışmasına karşı çıkmıştır.³¹⁹

³¹⁶ <http://www.yyvdkusa.org/Turkishhome.html>.

³¹⁷ Faruk Bal ile 30.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

³¹⁸ Devlet Bahçeli'nin Ermenistan ile İlişkiler Konusunda Yaptığı 03.09.2009 Tarihli Yazılı Basın Açıklaması, <http://www.mhp.org.tr/gbk.php?cat=39>

³¹⁹ Hikmet Sami Türk ile 29.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

Demokrat Parti: Tarihçilerin tıpkı parlamentolar gibi, soruna çözüm getirmeleri mümkün değildir; tarihçi yalnızca olayları saptayabilir. Bu nedenle tarih komisyonu bir çözüm getirmeyebilir.³²⁰

Saadet Partisi: Arşivler açılmalı ve konuya taraf olmayan ülkelerden tarihçiler komisyona girebilmelidir.³²¹

Türkiye Partisi: Tarihçilerin tarafsız olması mümkün değildir, bir araya gelip incelemelerde bulunan tarihçilerin arasında görüş birliğine varılması zordur.³²²

Barış ve Demokrasi Partisi: Hem Türk hem de Ermeni tarafından kabul görecektir bağımsız tarihçilerden oluşan bir komisyon tarafından ortaya konulacak tarihî gerçekler ışığında konu ele alınabilir ve ortaya çıkarılacak olan trajediler konusunda iki toplumun da üzüntülerini ve özürlerini ifade edecekleri bir uzlaşma zemini bulunabilir. Aksi takdirde, tarihte böylesi bir vaka yaşanmamış gibi davranarak, sadece tehcir sırasında istenmeyen kötü koşullardan oluşan ölümler varmış, bunun ötesinde herhangi bir şey yaşanmamış gibi davranarak, içte de dışta da gerçek, samimi bir barışçıl politika oluşturulamaz.

Her şeyden önce hükümet, tarih kitaplarındaki ayrımcı dilden, ayrımcı uygulamalardan vazgeçmek zorundadır. Bu ifadelerin tarih kitaplarından ayıklanması gereklidir. Barış dili, kardeşlik dili ancak böyle oluşturulabilir. Türkiye toplumu eğer Kürt'üyle, Türk'üyle, Ermeni'siyle, Laz'ıyla Çerkez'iyile, Rum'uyla bir arada, kardeşçe yaşayacaksa ortak dili, ortak barış dilini tarih kitaplarını düzelterek başlamalıdır.³²³

N. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Erivan'a Futbol Maçı İzlemeye Gidişi

Adalet ve Kalkınma Partisi: Cumhurbaşkanı Gül'ün Erivan'a gidişi doğru bir harekettir. İlişkilerde bir açılıma ihtiyaç vardı ve bu maç konunun güncelleşmesinde yararlı olmuştur.³²⁴

³²⁰ Nüzhet Kandemir ile 05.02.2009 tarihinde yapılan röportaj.

³²¹ Temel Karamollaoğlu ile 25.08.2009 tarihinde yapılan röportaj.

³²² Abdüllatif Şener ile 02.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

³²³ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 9. Birleşim, 21.10.2009.

³²⁴ Yaşar Yakış ile 08.12.2009 tarihinde yapılan röportaj.

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Ermenistan'ın başkenti Erivan'a giderken uçakta gazetecilere yaptığı açıklamada, Türkiye-Ermenistan milli maçının oluşturduğu fırsatla Ermenistan ziyaretinin iki ülke ilişkilerindeki problemlerin giderilmesi ve diyalog sürecinin başlamasına vesile olmasını beklediğini söylemiştir.³²⁵

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Azerbaycan-Ermenistan arasında atılacak olumlu bir adımın, bu sürece çok daha olumlu katkı yapacağını belirtmiş ve Türkiye ile Ermenistan arasında oynanacak milli maç için Ermenistan'a gidecek olan Cumhurbaşkanına destek vermiştir. Erdoğan, spor ve siyasetin ayrı olaylar olduğunu söyleyerek, masadan kaçtıkça hiçbir şeyin elde edilemeyeceğinin altını çizmiştir. Dağlık Karabağ konusunda, Minsk sürecinin adil bir şekilde neticelenmesinden yana olduklarını vurgulayan Erdoğan, BM Güvenlik Konseyi kararına Ermenistan'ın uyması gerektiğini belirtmiştir.³²⁶

Cumhuriyet Halk Partisi: CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Milli maç nedeniyle Ermenistan'a yapacağı ziyarete ilişkin olarak yaptığı değerlendirmede, "Keşke bu soruyu Sayın Cumhurbaşkanı'na da sorsanız. Sayın Gül'ün 1993 yılında bir gensoru görüşmesi sırasında TBMM'de söyledikleri ibret vericidir. O gün söyledikleriyle bugünkü söz ve yaklaşımı tam bir çelişkidir. O günden bugüne ne değişti? Ermenistan Türkiye'nin sınırlarını mı tanıdı, Türkiye topraklarında hak iddia etmekten mi vazgeçti? Soykırım iddiasını geri mi aldı? Yoksa Karabağ işgaline mi son verdi? İşgali tamamen sona erdirdi demeyelim ama hiç olmazsa işgal altındaki birkaç köyün işgalden kurtarılmasının güvencesini mi aldı? Bunların hiçbir olmadı. Değişen bir şey yok. Değişen o gün söylediklerini bugün unutan kişinin, günümüzde Cumhurbaşkanı olmasıdır. Bari Ermenistan'a gitmişken soykırım anıtına da bir çelenk koysun. Böylece, kendisini bu geziye yönlendirenleri veya gitmeye ikna edenleri daha çok mutlu etmiş olur" demiştir.³²⁷

³²⁵ "Sorunları Gelecek Nesillere Bırakmayacağız", **Radikal**, 07.09.2008.

³²⁶ Byegm, **Anadolu'ya haberler**, 05.09.2008.

³²⁷ **Byegm.ayın tarihi**, 04.09.2008.

CHP'ye göre Cumhurbaşkanı Gül'ün Erivan ziyareti doğru değildir. Soykırımı destekleyen, ABD ile ilişkilerimizi bozmaya çalışan, arşivlerini açmayan, Azerbaycan'ın topraklarının % 20 sini işgal altında tutan bir ülkeye ziyaret yapılmamalıdır.³²⁸

Milliyetçi Hareket Partisi: Cumhurbaşkanı'nın Erivan ziyaretini gaflet ötesi bir durum ve Türk milletine bir hakarettir.³²⁹

Türkiye ile Ermenistan arasındaki sorunlar çözülmeden Cumhurbaşkanı Gül'ün Erivan'daki maça gitmesi, bulunduğu yüce makam ve sorumlulukla bağdaşmamaktadır.³³⁰

Demokratik Sol Parti: Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırın henüz açılmamış olmasından AB şikâyetçidir. Bu konuda Türkiye'yi suçlamaktadır ve Türkiye'nin bu yönde adımlar atması istenmektedir.³³¹

Demokrat Parti: Futbol maçına gitmesi Cumhurbaşkanı'nın gösteri (show) peşinde olduğunu göstermektedir. Gül'ün maça gitmesi yanlış olmuştur.³³²

Saadet Partisi: Cumhurbaşkanı Gül'ün Erivan'a giderek Ermenileri ümitlendirmiştir. Gül bu jestle Türkiye'nin iyi niyetini göstermek istemiştir, ancak karşı tarafın iyi niyetli olmadığı aşikardır.³³³

Türkiye Partisi: Cumhurbaşkanı Gül'ün Erivan ziyaretinin, Türkiye'nin dış politikasına zarar vermektedir.³³⁴

Barış ve Demokrasi Partisi: Erivan'daki maçı izleyen tek milletvekili olan Ufuk Uras, Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin düzelmesinin geçtiğimiz yıl öldürülen

³²⁸ Elekdağ, Şükrü, **Türk-Japon Vakfı, Gündüz Aktan Anısına Düzenlenen Panel**, 17.01.2009.

³²⁹ "Gül'ün Ermenistan Kararına Tepkiler", **Sabah**, 04.09.2008.

³³⁰ 01.09.2008, Devlet Bahçeli'nin Basın Açıklaması.

³³¹ "Gül'ün Gezisine Gözyaşıyla Tepki", **Yeniçağ**, 12.10.2008.

³³² Nüzhet Kandemir ile 05.02.2010 tarihinde yapılan röportaj.

³³³ Temel Karamollaoğlu ile 25.08.2009 tarihinde yapılan röportaj.

³³⁴ Abdüllatif Şener ile 02.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink'in vasiyeti olduğunu belirtirken, "Onun için buradayım" ifadesini kullanmıştır.³³⁵

Erivan'ın her yerinde çok büyük bir dostluk ve sevgi ile karşılaştıklarını ifade eden Uras, "kültürler ve toplumlararası diyalog ve alışverişin geliştirilmesinde, futbol maçı iyi bir vesile ve başlangıç oldu. Müziği, yemeği, folkloruyla, mimarisiyle, kendimizi memleketimizde hissettik. Nereye gitseniz, Anadolu coğrafyasının kokusunu, özelliklerini görüyorsunuz. Ermenistan'daki insanların barışa, diyaloga özlemi açıkça gözüküyor. Sokaklarda, pazarda, statta konuştuğumuz herkes karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesinden yana" demiştir.³³⁶

O. Türkiye ile Ermenistan Arasında imzalanan Protokoller

Adalet ve Kalkınma Partisi: Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, imzalanan protokolün önemli bir adım olduğunu belirterek, işgal altındaki Azeri topraklarından Ermenistan çekilmediği sürece, Türkiye de bu konuda olumlu bir tavır içinde bulunamayacağını ifade etmiştir.

Ermenistan'la aramızda başlayan süreç Türkiye'nin barışçı dış politikasının bir yansımasıdır ve bu süreç son zamanlarda başlamış yeni bir gelişme değildir. 2005 yılında Ermenistan Cumhurbaşkanı'na gönderdiği mektupla, soykırım suçlamalarından vazgeçmeleri gerektiğini, 1915 olaylarını bir ortak tarih komisyonu ele almalarını, arşivlerin açılmasını, elde edilecek sonucu gördükten sonra nihai kararı birlikte vermeleri gerektiğini ifade etmiştir. Ancak Başbakanın bu mektubundan umulan cevap alınamamıştır.³³⁷

Bugün gelinen noktada, protokollerle taşlar sarsılmıştır. Sarsılan taşlardan sonra nasıl bir tablonun ortaya çıkacağı daha sonra görülecektir.³³⁸

³³⁵ "Erivan'da Tarihi Buluşma", **webhaber**, 07.09.2008- <http://www.webhaber.com/erivan-da-tarihi-bulusma-haberi>

³³⁶ Ufuk Uras ile 12.11.2009 tarihinde yapılan röportaj.

³³⁷ **AKP Grup Toplantısı**, 13.10.2009, http://www.akparti.org.tr/ak-parti-gruptoplantisi_6378.html.

³³⁸ Yaşar Yakış ile 08.12.2009 tarihinde yapılan röportaj.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya bir deklarasyonla “Sovyetler Birliği’nin devamı olduğunu, ondan doğan bütun hak ve yükümlülükleri üstlendiğini” belirtmiştir. Böylece, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki Moskova Anlaşması geçerliliğini korumaya devam etmiştir. Daha sonra ardıl devletler olan Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan, 1991’de Alma Ata’da bir araya gelerek bir anlaşma imzalamışlar ve Alma Ata Deklarasyonu’na göre bunlar Sovyetler Birliği’nin imzaladığı bütun anlaşmaları tanıdıklarını, ardıl devlet olarak buna sahip çıktıklarını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla ortada Kars Anlaşması’nı ve Kars Anlaşması’nın atıf yaptığı Moskova Anlaşması’nı herhangi bir şekilde sıkıntıya sokan bir şey yoktur.

Ermenistan Birleşmiş Milletlere ve diğer uluslararası örgütlere üye olurken bütun devletlerin sınırlarını tanıdığını, o devletlerin sınırlarına göz dikmesi gibi herhangi bir şeyin söz konusu olmadığını beyan etmektedir.

Nahçıvan konusunda, Türkiye'nin buradaki hakları, bu Protokol vasıtasıyla bir kere daha teyit edilmektedir. Zaten Türkiye'nin herhangi bir şekilde Nahçıvan ile olan ilişkisini, Nahçıvan’ın statüsü hakkındaki hak ve yükümlülüklerini herhangi bir devletle tartışmaya da ihtiyaçı yoktur. Türkiye'nin buradaki hakları ve yükümlülükleri aynen devam etmektedir.³³⁹

Cumhuriyet Halk Partisi: CHP Genel Başkanı Deniz Baykal’a göre Kafkasya’da dört temel sorun bulunmaktadır. Bunlar: Hukuki zeminin belirsizliği, Karabağ’ın işgali, soykırım iddiası, sınırların kapalı olması ve diplomatik ilişkilerin olmayışdır. Bu Protokollerle Türkiye, sınırın açılmasına ve diplomatik ilişkilerin kurulmasına yönelik olarak kendisini hukuken angaje etmekte ve taahhütte bulunmaktadır. Bu nedenlerle de Cumhuriyet Halk Partisi olarak bu Protokollerin imzası uygun görülmemektedir.³⁴⁰

Ermenistan ile ilişkilerin normalleşmesini öngören protokoller, Türkiye'nin 17 yıldır izlediği temel politikalarından geri adım atıldığının kanıtıdır ve dış baskılarla hazırlanmış tek taraflı bir metindir. Protokollerde sınırların açılacağı, diplomatik ilişkilerin kurulacağına dair ifadelerin bulunmasına rağmen, Ermenistan’ın işgal ettiği topraklardan çıkması da yer almamaktadır.

³³⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 9. Birleşim, 21.10.2009.

³⁴⁰ Deniz Baykal’ın 15.09.2009 tarihli konuşması, www.chp.org.tr.

Konunun hukuki boyutunun da unutulmaması gerekmektedir. Hukuki zemini tespit eden Kars Antlaşmasıdır. Bu anlaşma, hem sınırı çizen hem de başka hükümler içeren bir antlaşmadır. Bunlardan biri Nahçıvan ile ilgilidir. Kars Antlaşmasına göre Nahçıvan Azerbaycan'a bağlı özerk bir bölge olacak ve bu durum, Türkiye'nin de taraf olduğu uluslararası bir anlaşmayla tescil edilecektir.

Ancak Ermenistan, Karabağ'ı işgal ettiği sırada Nahçıvan'ı da işgal etmeye kalkışmıştır. O dönemde Azerbaycan, Türkiye'nin de bölgede söz hakkı olduğunu ve bunu yapmalarının yasal olmadığını söylemiştir. Türkiye, bir anlaşmayla bunu garanti etmiş ve CHP dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı ile bu konuda önemli konuşmalar ve çıkışlar yapmıştır. Bunun neticesi olarak da Ermenistan Nahçıvan'dan çekilmiştir.³⁴¹

Obama tüm ağırlığını Ermenistan Cumhurbaşkanı Serge Sarkisyan'dan yana koyarak, Protokolleri TBMM'den geçirilip onaylanmasını, diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasını ve sınırların açılmasını istemiştir. Oysa Başbakan, 13 Mayıs 2009'da Azerbaycan parlamentosunda "Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgali sona ermeden sınır kapısı açılmaz" demiştir. Başbakan'ın Washington ve Baku'de yaptığı açıklamalar birbiriyle çelişkilidir.³⁴²

Bu protokollerin yapılmasının merkezi, sıkleti, en önemli noktası Tarih Komisyonunun kurulmasıdır, çünkü Ermenistan'la ilişkileri zehirleyen esas nokta Ermenistan tarafının soykırım saplantısına takılmasıdır. Eğer iki taraf acılı tarihlerine ortak bir perspektiften bakamadıkları takdirde bu kan davası nesilden nesile intikal edip sürüp gidecektir. Demek ki böyle bir Tarih Komisyonu kurmak ve bunu işletmek Türkiye bakımından son derece önemlidir.

Bu protokollerde kurulacak olan Tarih Alt Komisyonunun görev tanımı son derece muğlak bırakılmıştır. Burada, bu Alt Komisyonun esas, temel görevinin 1915 olaylarını gün ışığına çıkarmak olduğu belirtilmemiştir ve şimdi bu boşluktan, daha şimdiden, maalesef Ermeni liderleri de yararlanmaktadırlar.

³⁴¹ Onur Öymen'in Halk TV ye Verdiği Mülakat, 14.10.2009.

³⁴² Elekdağ, Şükrü, "7 Aralık Zirvesi", Cumhuriyet, 23 Aralık 2009.

Bu durumda, sınır kozu Türkiye'nin elinde olağanüstü güçlü bir siyasi kaldıraca, bir levyye dönüşmektedir. Bu imkâna sahip olan Türkiye, Ermenistan'la çıkarlarını koruyan bir mutabakat sağlamalıdır. Oysa, bunun tam tersi olmuş ve ülkemiz açısından ciddi sakıncalar taşıyan bir anlaşma çıkmıştır.

Şükrü Elekdağ'a göre, Birleşik Amerika Kongresinde konuşan Atlantik Konseyi yetkilisi David Phillips şöyle demektedir: "İsviçre'de İsviçre arabuluculuğunda Türkiye ile Ermenistan arasında yürütülen müzakereler gerçekte Amerika'nın denetiminde ve katkısıyla yapılmıştır."³⁴³

Milliyetçi Hareket Partisi: MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'ye göre, AKP Hükümetinin Ermenistan'la diplomatik ilişki kurulması ve sınırın açılması sürecini başlatması, ilkesiz ve teslimiyetçi dış politika anlayışının yeni bir tezahürüdür.

Tarihi bir dönüm noktası olarak pazarlanmaya çalışılan Protokollerin siyasi ve hukuki eksiklikleri vardır. Bunlardan ilki, Ermenistan'ın iki ülke arasındaki sınırı belirleyen 1921 Kars Antlaşmasını ve bundan kaynaklanan yükümlülüklerini açıkça tanımaya yanaşmamaktadır. Paraflanan Protokolde bu hayati konu genel ifadelerle geçiştirilmiş, 1921 Kars Antlaşmasına açıkça atıfta bulunulmamıştır.

Protokollerde 1921 Kars Anlaşması'ndan kaynaklanan yükümlülüklerin geçerliliğinin açıkça teyit edilmemesi bu protokolleri temelden sakat kılmıştır. Bu Antlaşma ile sınırlar egemenlik alanları belirlemektedir. Uluslararası hukukta "sınırın zımnî tanınması" gibi bir kavram yoktur. 1921 Kars Anlaşması, sadece sınırı belirleyen ikili bir sınır anlaşması değildir, bunun ötesinde âkit taraflara ahdî hak ve yükümlülükler getiren çok taraflı bir dostluk anlaşmasıdır. Anlaşma'nın sınırı belirleyen 4'üncü maddesinin dışında 5 ve 15'inci maddeleri Türkiye için hayati önem taşımaktadır. 5'inci madde, Nahçıvan'ın Azerbaycan'ın koruması altında ve Türkiye'nin garantörlüğünde otonom bölge olduğunu hükme bağlamıştır. Bu madde, Nahçıvan'ın tapusudur. 15'inci madde ise 1915 olaylarını da kapsayan dönemde

³⁴³ T.B.M.M.Tutanak Dergisi, 9. Birleşim, 21.10.2009.

yaşananlar için genel af yükümlülüğü getirmiştir. Bu hüküm, Ermenistan'ın sözde soykırım iddialarının siyasi ve hukuki temelini ortadan kaldırmaktadır.³⁴⁴

Türkiye'nin toprak bütünlüğünü sorgulayan ve bu düşmanca tutumunu inatla sürdüren Ermenistan'la diplomatik ilişki kurulması AKP'nin başlattığı sürecin ikinci eksikliğidir. Bir diğer engel soykırım yalanı etrafında sürdürülen uluslararası kampanyadır. Ermenistan'la mutabık kalınan Protokollerde Erivan yönetiminin bu konudaki tutumunu terk etmesine hiç temas edilmemiştir.

Türkiye'nin 1915 olayları konusunda ortak tarih komisyonu kurulması önerisi Protokol'de sulandırılmış ve anlamını kaybetmiş bir çerçevede yer almıştır. Kurulması öngörülen ilişkilerin tarihi boyutunu ele alacak alt komisyonda 1915 olaylarının soykırım olup olmadığının hiçbir şekilde tartışılmayacağını, bunu Ermenistan'ın kabul etmeyeceğini Cumhurbaşkanı Sarkisyan ilk baştan açıklamıştır.

Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarının yaklaşık beşte biri üzerindeki askeri işgali halen sürmektedir. Dağlık Karabağ dışında yedi Azeri rayonu işgal altında olup, bir milyona yakın Azeri kardeşimiz kendi vatanında mülteci konumuna düşürülmüştür.

Türk-Ermeni kara sınırı 1993 yılında Ermeni işgali nedeniyle kapatılmıştır. AKP hükümetinin TBMM'ye sunmaya hazırlandığı Protokollerde bu konuya hiçbir şekilde değinilmemiş, Ermeni işgali yok sayılmıştır.

Protokollerin paraf edilmesinden hemen sonra bir açıklama yapan Ermenistan Cumhurbaşkanı, Türkiye ile yürütülen sürecin Dağlık Karabağ konusundan bağımsız olduğunu ilan etmiştir.

Bundan kısa bir süre önce 13 Mayıs 2009'da 'Ermenistan'ın Dağlık Karabağ işgali sona ermeden sınırın açılmayacağı' konusunda kamuoyu önünde açık bir siyasi yükümlülük altına giren Başbakan Erdoğan, bu konuda hiçbir gelişme beklenmediği bir dönemde sınırın

³⁴⁴ TBMM Tutanak Dergisi, 35. birleşim 18 Aralık 2009.

açılması kararını içeren ve bunu somut bir takvime bağlayan Protokollerle Türk milletinin karşısına çıkmıştır.³⁴⁵

Demokratik Sol Parti: Protokollere Moskova ve Kars antlaşmaları da eklenmelidir. Kars Antlaşması'nın 15. maddesi Kafkasya'da Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında geçen olaylarda işlenen cürüm ve cinayetlerle ilgili olarak tarafların genel af getirmesini önermektedir. Bu da soykırım iddiasının ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Kars Antlaşması'nın Ermenistan tarafından tanınmaması durumunda sıkıntılar yaşanacaktır. Hükümetin bu konudaki aceleciliğinin, hukuksal varlıklarını halen sürdüren Moskova ve Kars Antlaşmaları'nı zaafa düşürecek birtakım iddia ve uygulamalara yol açacağı konusunda endişeler vardır. Ayrıca, protokollerin TBMM'nin Genel Kurulu'na hemen sunulmasından önce Ermenilerin bu konudaki uygulama ve anlayışlarının tamamen ortaya çıkmasını beklemek daha yararlı olacaktır.³⁴⁶

Demokrat Parti: Türkiye ile Ermenistan arasında imzalanan protokolü "Obama açılımı" dır. Obama'nın TBMM'de yaptığı konuşmada tavsiyeyi aşan, direktif niteliğinde bir konuşma paragrafı vardır; o paragrafın devamı olarak bu konu ortaya çıkmıştır. Protokolün, bu şekliyle mecliste görüşmeye açılması mümkün değildir. Bu anlaşmanın daha açıklığa kavuşturulması ve meclis hukukçuları tarafından gözden geçirilmesi gerekir.³⁴⁷

Ermenistan-Türkiye ilişkileri ikili değil, üçlü ilişkidir. Türkiye, Ermenistan ile bir meseleyi çözmek istiyorsa, onun yanında mutlaka Azerbaycan olmalıdır. Azerbaycan olmadıkça, ikili ilişkilerle bu iş çözülemez. Dil, din ve soy ağacı birliği olan Azerî halkına saygısızlık yapılmamalıdır. Protokollerde, Azerbaycan'a ilişkin tek bir madde bulunmamaktadır. Ermeni halkına yapılacak bir yardım varsa zaten bunu protokole bağlamanın anlamı yoktur, bu bir insani haslettir. Bu tarihi bir ayıp olarak kalacaktır.

İki ülke arasındaki ilişkileri normalleştiren her zaman Türkiye olmuştur. Ermenistan bağımsızlığını ilan ettiğinde ilk tanıyan ülke Türkiye'dir. O protokollerin uluslararası niteliği

³⁴⁵ Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin Ermenistan'la ilişkiler konusunda yaptıkları yazılı basın açıklaması, 03.09.2009.

³⁴⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, 9. Birleşim, 21 Ekim 2009 TBMM.

³⁴⁷ Demokrat Parti Genel Başkanı Hüsametdin Cindoruk'un Açıklaması, DP Çankaya İlçe Başkanlığı, 06.09.2009, <http://www.dpcankaya.org.tr/?Islem=HaberDetay&HaberID=8>

yoktur. Bu yönüyle bu protokoller TBMM'den geçerse Anayasa'nın 90. maddesine aykırıdır.³⁴⁸

Saadet Partisi: Resmi açıklamada, yaklaşık bir asırdır devam eden düşmanlıkların nihayet sona ereceği ve bölgede olumlu gelişmelerin olacağı vurgulanmıştır. Bu olumlu ve ümitlendirici ifadelerle rağmen olayların gerçek yüzü hala pürüzler ve karanlık noktalarla doludur.

Diğer taraftan devam etmekte olan AB müzakereleri içinde Türkiye'ye sunulan tüm raporlarda ve Avrupa Parlamento'su raporlarında, "Türkiye'nin bir an önce Ermenilerle olan sorunlarını çözmesini ve sınırlarını Ermenilere açması" istenmiştir. Görünen o ki dışarıdan gelen baskılara sonunda boyun eğilmiştir.

Türkiye yıllardır Ermenistan'a birlikte çalışmak, arşivleri açmak ve bilim adamlarından yararlanarak bu iddiaları kökünden çözmek için işbirliği çağrısı yapmaktadır. Ama ne yazık ki bu gayretlerinde sürekli başarısız olmuştur. Ermeniler masaya oturmaya söz verdikleri hallerde bile, son dakikada "vazgeçerek" bu çalışma toplantılara katılmamışlar. kendi arşivlerini de açmaya yaklaşmamışlardır.

Ermeniler son 95 yıldır, dünyanın her yerini dolaşp, lobi faaliyetleri ile "sözde Ermeni soykırımı" yapıldığına herkesi inandırmaya çalışmakta ve siyasi olarak da bunda başarılı olmaktadır. Haklı veya bilimsel değil, *siyasi ve hissi* (zavallı Hıristiyan Ermenileri öldüren barbar Türkler) propagandası ile bir hayli yol kat etmişlerdir. Bundan, toprak, ve tazminat gibi büyük bir rant beklemektedirler.³⁴⁹

Türkiye Partisi: Zürih'te Türkiye ile Ermenistan arasında imzalanan Protokol, Türkiye'nin çıkarlarını gözetebilecek özellikte olmamıştır. Bu Protokollerle hükümet yanlış bir süreci başlatmıştır. İmzaladığı protokollerin TBMM'den geçirilmesi için şimdi dünyanın değişik parlamentolarında Türkiye'ye yönelik baskılar ortaya çıkmıştır. Gelinek noktada ise Ermenistan açılımı etrafında karşılıklı bir takım gelişmeler devam etmektedir.³⁵⁰

³⁴⁸ DP, Basın Açıklaması, 15.10.2009.

³⁴⁹ Akgönenç, Oya, *Turkish Forum*, 2 Eylül 2009.

³⁵⁰ "Başbakan Henüz İktidar Sorumluluğu İçinde Konuşma Alışkanlığını Edinememiştir" **Doğan Haber Ajansı**, 18.03.2010, <http://www.haberler.com/malatya-turkiye-partisi-genel-baskani-sener-haberi/>

Hükümet bu konuda daha aktif olabilir, daha sağlıklı bir süreç sürdürebilir. Muhalefete düşen görev ise bu sürece yardımcı olmaktır.³⁵¹

Anavatan Partisi: Rize Bağımsız Milletvekili ve ANAP Eski Genel Başkanı Mesut Yılmaz'a göre, konu Meclisin çok ciddiyetle üzerinde durması gereken önemdedir ve mutlaka bir özel gündemle ele alınması gerekmektedir. Eğer bir uluslararası antlaşma ya da protokol yapılmışsa, hükümetin bunların arkasında yer alıp almadığının bir milletvekili olarak bilme hakkının olduğunu ifade etmiştir.³⁵²

Barış ve Demokrasi Partisi: Protokollere destek vereceğini söyleyen tek parti DTP olmuştur. Protokoller konusunda çok dikkatli olmak gereklidir ve Protokoller Dışişleri Komisyonu'nda mutlaka görüşülmelidir.³⁵³

Ermenistan sınır kapısının açılması ve her türlü ekonomik ambargo ve kısıtlamanın, yoksul halka bir zulüm olduğunu gözden uzak tutmadan bu ülkeyle ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi her iki ülkenin de yararınadır. Ermenistan konusunda “en milliyetçi kim” yarışının kimseye faydası yoktur.³⁵⁴

Konuya başka bir pencereden bakıldığında, yüzyıllık geçmişi olan bir sorunun daha cesaretli biçimde ele alınmalıdır. Türklerle Ermeniler arasında yaşanan gerilim hiç şüphesiz ki cumhuriyet tarihi boyunca ülkenin en önemli sorunlarından biri olagelmiş ve devam eden bir sorun hâlinindedir. Protokollerin her iki ülkeye ve topluma barış içinde bir gelecek sunma vesilesi olabilir.³⁵⁵

³⁵¹ “Protokollerde Yanlış Davranıldı”, **Doğan Haber Ajansı**, 07.03.2010- <http://www.haberler.com/protokollerde-yanlis-davranildi-haberi>.

³⁵² **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 9. Birleşim, 21.10.2009.

³⁵³ “Protokol de Tartışılıyor”, **Milliyet**, 06.03.2010.

³⁵⁴ “En Milliyetçi Kim Yarışından Vazgeçin”, haber10.com., 05.09.2008- <http://www.haberpan.com/en-milliyetci-kim-yarisindan-vazgecin-odp-genel-baskani-istanbul-milletvekili-ufuk-haberi/>

³⁵⁵ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 21.10.2009.

P. Sınırların Açılması

Adalet ve Kalkınma Partisi: ABD’de başkan adaylarından, seçim kampanyalarında konuları tam olarak bilmeden verdikleri vaatleri, seçim sonrasında tutmaları beklenir. Sayın Obama’nın Türkiye parlamentosunda dile getirmesi, böyle bir sürecin sonucudur. Buna paralel olarak da Türk-Ermeni temasları hep devam etmiştir ancak mesele artık sınır kapısının açılmasına dayanmıştır. Ortada geniş bir paket bulunmaktadır. Bu paketin içinde Dağlık Karabağ sorununun çözümlenmesi şartı vardır. Ermenistan ile ilişkiler, sınır kapısının açılması, AB’ye katılım sürecimizin bir parçası olarak gündeme getirilmemiştir. Sınırların açılması, Türkiye’yi rahatlatır ama bir ön şart değildir.³⁵⁶

Cumhuriyet Halk Partisi: Obama Mecliste yaptığı konuşmada açıkça, Ermenistan sınırını açmamızı ve diplomatik ilişkileri yeniden kurmamızı söylemiştir. Karabağ meselesi hakkında ise bu sorunun çok uzun sürdüğü ve bir an evvel çözülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak Ermenistan’ın işgal ettiği topraklardan çekilmesi yönünde bir şey söylememiştir.³⁵⁷

Ermenistan işgal ettiği Azeri topraklardan çekilmeden Türkiye’nin tek taraflı taviz vererek sınırları açmasını kabul etmek mümkün değildir. Sınırlar Azerbaycan’ın toprakları işgal edildiği için kapanmıştır. Ermeniler bu topraklardan çekilmedikçe sınırları açmamız düşünülemez.³⁵⁸

Milliyetçi Hareket Partisi: Azerbaycan’ın topraklarının yaklaşık beşte biri olan Karabağ üzerindeki Ermeni işgali halen sürmektedir. Ülke nüfusunun yüzde onundan fazlasını oluşturan Azeriler yerlerinden edilmiş ve sığınmacı durumuna düşürülmüştür.

Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesi ve kapalı olan kara sınırının açılmasının önündeki en büyük engel Türkiye düşmanlığı üzerine bina edilen Ermeni politikalarıdır. Ermenistan Türkiye'nin toprak bütünlüğünü sorgulamakta ve ortak sınırı tanımamaktadır. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin milli sembollerini sahiplenmekte ve sahte

³⁵⁶“Karabağ Sorunu Çözülmezse Sınır Kapısı Açılmaz”, **Radikal**, 12.04.2009.

³⁵⁷Onur Öymen Röportajı, **Bursa on-line TV**, 10.Ekim.2009.

³⁵⁸Onur Öymen’in ART kanalında yayınlanan söyleşisi, 02.09.2009.

soykırım yalanıyla Türk tarihi ve Türk milletini mahkûm ettirmek için bir karalama kampanyası yürütmektedir.

Ermenistan'ın bu düşmanlık politikaları değişmediği ve Azeri toprakları üzerindeki Ermeni işgali sona ermediği sürece iki ülke arasındaki kara sınırının açılması ve Erivan'la diplomatik ilişki kurulması hiçbir şart altında düşünülemeyecektir. Bunun aksi politikalar Türk milletinden destek ve karşılık bulamayacak, bu yöndeki hazırlık ve çabalar milli vicdanı derinden yaralayacaktır.³⁵⁹

Demokratik Sol Parti: Ermenistan Karabağ'ı işgalinden vazgeçmeden Türkiye ile sınır kapısının açılmasının doğru olmadığını belirtmiş, sorunlar çözülmeden sınır kapısının açılıyor olması; ya da böyle bir görüntü verilmesinin dahi yanlış olduğunun altını çizmiştir.³⁶⁰

Demokrat Parti: Ermenistan sınır kapısının açılması doğu illerimize büyük yarar sağlamaz. Azerbaycan'da bir milyon Karabağ kaçkını var ve çok kötü koşullarda yaşıyorlar. Onlar o acıları yaşarken, Ermenilerle anlaşıp sınır kapısını kayıtsız şartsız açmak Türklüğe ihanettir.³⁶¹

Saadet Partisi: Numan Kurtulmuş'a göre, uluslararası ilişkilerin en temel ilkelerinden biri de, tek başına sıfır problem istemenin yeterli olmadığıdır. Karşı tarafın da sıfır problem istemesi gerekmektedir. Ne yazık ki bu girişim, sadece Türkiye'nin sıfır problem istemesiyle mesele kısıtlı kalmıştır. Ermenistan ciddi şekilde bu konuda kapılarını kapatmıştır. Ermenistan sınırı bir reaksiyon olarak kapatılmıştır. Bölgedeki tüm sınırların açılmasını Saadet Partisinin prensibidir. Fakat Ermenistan Sınırı konusunda Karabağ sorunu çözülmeden o sınır asla açılmamalıdır.³⁶²

Türkiye Partisi: Türkiye Partisi Kırıkkale İl Başkanı Abdurrahman Yavuz'a göre, Hükümet, Ermeni açılımı ile bugüne kadar uyguladığı ambargoyu tek taraflı olarak

³⁵⁹ 13.04.2009, Atila Kaya'nın Basın Açıklaması, 13.04.2009.

³⁶⁰ "Türkiye-Ermenistan Sınır Kapısı Açılmamalı", **Ankara Haber Ajansı**, 13.04.2009, <http://www.haberler.com/dsp-turkiye-ermenistan-sinir-kapisi-acilmamali-haberi/>

³⁶¹ Cindoruk, Hüsamettin, "Erkan Tan'la Başkentten", 11.09.2009.

³⁶² Kurtulmuş, Numan, **Genç Bakış Programı**, 22.10.2009, <http://www.facebook.com/notes/saadet-partisi-sp-milli-gorus/genel-baskanimizdan-genc-bakis-notlari/159402231863>.

kaldırmıştır. Bu açılım, din, dil, ırk ve tarih birliği ile bağlı olduğu ve son günlerde Ermenistan tarafından, haksız bir şekilde, soykırımı uğrayan taraf olmasına rağmen, “Soykırımcı” olarak ilan edilmeye çalışılan Azerbaycan’ın hassasiyetlerini dikkate almadan ve Dağlık Karabağ meselesini çözüme kavuşturmadan yapılmıştır. Bu durum, hem Azerbaycan halkına hem de Ermeni Terörüne şehit verdiğimiz diplomatlarımıza karşı saygısızlık ve vefasızlıktır.³⁶³

Ermeni açılımı konusunda hazırlanan metinde ise Karabağ sorununa ve 1915 olaylarına ilişkin Ermeni iddialarından vazgeçildiğine dair bir ifadenin yer almadığını dile getiren Abdülatif Şener, açılımın sadece Türkiye’nin Ermenistan sınırını açmasını öngördüğünü savundu.³⁶⁴

Barış ve Demokrasi Partisi: Türkiye ile Ermenistan arasında tarihsel bir sorun yoktur. Hükümetin samimiyetine inanmak için tarih kitaplarına “Ermeni halkına yapılan katliamı” koyması gerekmektedir. ABD ve İsveç veya başka parlamentolarda bu sorunun tartışılıyor olması, kararların alınıyor olması Türkiye'deki Ermeni sorununa veya bu konunun çözümüne katkı sunmuyor. Hükümetin de bu konudaki sürekli savunma pozisyonu meseleyi derinleştirmekte ve kangrenleştirmektedir.³⁶⁵

R. Ermenilerin Toprak ve Tazminat Talepleri Gerçekleşebilir mi?

Adalet ve Kalkınma Partisi: Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, "Ermenistan veya herhangi bir ülke, Türkiye topraklarından bir şey talep etmeye kimse cüret edemez" demiştir. Söz konusu protokolde toprak bütünlüğü ve sınırların dokunulmazlığı ilkelerine saygı tabiri yer aldığını kaydeden Davutoğlu, Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırları düzenleyen Kars ile Moskova anlaşmalarının var olduğunu, protokolde de bu anlaşmalara atıfta bulunulduğunu bildirmiştir.

³⁶³ “İşte Türkiye Partisi Kırıkkale Teşkilatı”, **İl Gazetesi**, 14.09.2009,

<http://www.ilgazetesi.com.tr/2009/09/14/iste-turkiye-partisi-kirikkale-teskilati/>

³⁶⁴ “Türkiye Partisi Genel Başkanı Abdülatif Şener’in Ermeni Açılımına Tepkisi”, **CNN Türk**, 05.09.2009.

³⁶⁵ “Ermeni Protokolü Mecliste”, **Hürriyet**, 21.10.2009.

Protokollerle, Ermenistan ile sınır anlaşmazlığı olduğu, Ermenistan'ın toprak talebinde bulunduğu gibi iddiaların hukuken herhangi bir geçerliliği olmadığı, Ermenistan tarafından da teyit edilmekte ve garanti altına alınmaktadır.³⁶⁶

Cumhuriyet Halk Partisi: Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti'nin, 23 Ağustos 1990 tarihli "Bağımsızlık Bildirisi"nin 11. Maddesinde "Ermenistan Cumhuriyeti, 1915 Osmanlı Türkiye'si ve Batı Ermenistan'da gerçekleştirilen soykırımın uluslararası alanda kabul görmesi yönündeki çabaları destekler" denilmektedir. "Batı Ermenistan" ifadesi, Türkiye'nin Doğu Bölgesini kastetmekle beraber, geleneksel Ermeni ideolojisine göre; Ermenilerin sözde anavatanıdır ve Ermeniler anavatanlarında yaşayamamaktadırlar. Ermenistan Parlamentosu, 23 Eylül 1991 tarihinde aldığı bağımsızlık kararında da "Ermenistan Bağımsızlık Bildirisi'ne sadık kalacağını" beyan ve taahhüt etmiş, 1995 yılında kabul edilen Ermeni Anayasası'nda ise, "Ermenistan'ın bağımsızlık bildirisindeki ulusal hedeflere bağlı kalacağı" bir anayasa hükmü haline getirilmiştir. Aynı çerçevede, 1991 Şubat ayında Ermenistan Parlamentosu "1921 tarihli Kars Anlaşması ile çizilmiş olan sınırı tanımadığını" ilan etmiştir.³⁶⁷

Milliyetçi Hareket Partisi: MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, protokolün "AKP'nin ilkesiz ve teslimiyetçi dış politika" anlayışının tezahürü olduğunu belirterek Ermenistan'la paraf edilen iki Protokol, hukuk dışı Ermeni talepleri karşısında boyun eğildiğini tescil edildiğini ifade etmiştir. Protokol metinlerinde 1921 Kars anlaşmasına açıkça atıfta bulunulmamıştır. Ayrıca, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü sorgulamakta ve Doğu Anadolu topraklarına Batı Ermenistan olarak atıfta bulunmaktadır. Ağrı dağını da resmi devlet amblemi olarak kabul etmiştir. Bu toprak talepleri Anayasa hükmü haline getirilmiştir. AKP hükümetinin kabul ettiği Protokollerde Ermenistan'ın bu konularda Anayasa'sının ilgili hükümlerini gözden geçirerek uluslararası hukuka uygun hale getireceğine ilişkin somut bir yükümlülük yer almamaktadır.³⁶⁸

Diplomatik müzakerelerde gizlilik kuralının geçerli olduğu, bazı konuların olgunlaştırılmadan önce kamuoyu ile paylaşılmasının görüşmelerin selameti açısından

³⁶⁶ "Ermeni Açılımı T.B.M.M.'de", **Takvim**, 21.Ekim.2009.

³⁶⁷ www.onuroymen.com.tr, 22.03.2010 tarihli açıklama.

³⁶⁸ "Bahçeli'den Protokole Sert Eleştiri", **Hürriyet**, 03.09.2009.

sakınca yaratacağı bilinen bir husustur. Bununla birlikte iki yıla yakın bir süredir İsviçre'de sürdürülen müzakerelerde elle tutulur ilerleme ve karşılıklı anlayış birliği sağlandığı, kapsamlı bir çerçeve üzerinde mutabık kalındığı ve bir yol haritası belirlendiği Dışişleri Bakanlığı tarafından 22 Nisan 2009 günü yapılan resmi açıklamayla kamuoyuna duyurulmuştur. Bu açıklama, müzakerelerin hassas aşamasının geride bırakıldığını ortaya koymaktadır. Bu durumda, kamuoyunun anlaşmanın genel çerçevesi hakkında dahi bilgilendirilmemesinin makul ve anlaşılabilir bir gerekçesi ve izahı yoktur.³⁶⁹

Demokratik Sol Parti: Ermenistan'ın toprak ve tazminat talepleri vardır ve Ermenistan bu taleplerini açıkça beyan etmektedir.³⁷⁰

Demokrat Parti: Ermenistan, Azerbaycan topraklarının yüzde yirmisini işgal altında tutmaktayken, bir milyondan fazla Azeri topraklarından sürülmüş, mülteci durumuna düşmüşken, Ermenistan Türkiye'nin sınırlarını tanımıyorken ve en önemlisi Erivan yönetimi Türklere soykırım lekesini sürmeye hiç hız kesmeden devam ediyorken, Ermenistan'la bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmanın TBMM'ye getirilip onaylanması daha sonra da, halen kapalı bulunan sınırın açılması düşünülmektedir.³⁷¹

Saadet Partisi: Yeni dostlar kazanmak için eski dostlar küstürülmemelidir. Ermenistan Sınırı bir reaksiyon olarak kapatılmıştır. Saadet Partisi bölgedeki tüm sınırların açılmasını prensip olarak kabul etmektedir, fakat Ermenistan sınırı, Karabağ sorunu çözülmeden asla açılmamalıdır.³⁷²

Türkiye Partisi: Ermenistan Türkiye'nin bugünkü sınırlarını kabul etmemektedir. Bunun tazminat ve toprak talebi gibi sonuçları vardır.³⁷³

³⁶⁹ Devlet Bahçeli'nin 28.04.2009 tarihli TBMM Grup Toplantısı konuşması.

³⁷⁰ "Gül'ün Gezisine Gözyaşıyla Tepki", **Ceviz Kabuğu Programı**, 08.09.2008-
<http://www.cevizkabugu.com.tr/gundem.asp?procid=92>.

³⁷¹ **Demokrat Parti politika sayfası**, 02.09.2009.

³⁷² "Önce Karabağ, Sonra Sınır", **Saadet Partisi Konya İl Başkanlığı**, 04.09.2009 <http://www.saadet-konya.org.tr/haber/once-karabag-sonra-sinir>.

³⁷³ "Herkesin Etnik Kökeni Kendine", **Turktime**, 25.12.2008.

Barış ve Demokrasi Partisi: Sınır kapısının açılması ekonomik ilişkileri geliştirir. Azerbaycan toprağını işgal eden Ermenistan ile ilişki kurulmaz diyenlere Irak'ı işgal eden ABD ile ilişkilerinin sorgulanması gerekir.³⁷⁴

S. Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin geleceği

Adalet ve Kalkınma Partisi: Hükümetin Kafkaslarda izlediği kapsamlı çözüm stratejisinin bölgede barış ve istikrarı getireceği inancıyla, komşu ülkelerle sürdürülmekte olunan sıfır sorun politikasının ve ekonomik entegrasyon modelinin bölge istikrarına ve kalkınmasına büyük katkı sağlayacaktır.³⁷⁵

Ermeni meselesi Türkiye'nin ayağına bağlanmış prangalardan biridir. Protokollerle birlikte, iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi, sınırların açılması ve diplomatik ilişkilerin kurulması gerekmektedir.

Protokollerde Karabağ açıkça zikredilmese bile bölgesel barışa vurgu yapılmıştır. Burada önemli olan nokta, iki üç ay içerisinde Karabağ konusunda bir gelişme olmasıdır. Türkiye bu önemli noktayı hem Azerbaycan ve Ermenistan'a hem de, Minsk grubu eş başkanları olan ABD, Fransa ve Rusya'ya bildirmiştir. Protokoller karşılıklı olarak iki meclisin onayına sunulacaktır. Karabağ konusunda bir gelişmenin olmaması halinde süreç duraklayacaktır.

Bu protokollerle Türkiye, yabancı ülkelerle sürekli bir sorun olarak karşısına çıkan Ermeni soykırım iddialarından da kurtulacaktır. Türk diplomasisinin bir büyük başarısı da Ortak Tarih Komisyonunu kurulmasının karşı tarafa kabul ettirmesidir. Bu teklif 2005 yılında başbakan Erdoğan tarafından yapılmış, ancak Ermenistan buna gerek olmadığı, siyasi bir komisyonun kurulmasının yeterli olacağı cevabı alınmıştır. Şimdi ise tarih komisyonunun kurulması Protokolün bir parçasıdır.³⁷⁶

Cumhuriyet Halk Partisi: Ermenistan ile ilgili birçok mesele vardır. Bunlar, Ermenilerin Türkiye-Ermenistan sınırını kabul etmemeleri, Kars Antlaşmasını reddetmeleri,

³⁷⁴ “Ufuk Uras'tan muhalefete Ermenistan eleştirisi”, **Habertürk**, 05.09.2008.

³⁷⁵ AKP Eskişehir milletvekili Murat Mercan'ın Konuşması, **TBMM Tutanak Dergisi**, 35. Birleşim, 18 Aralık 2009.

³⁷⁶ “Suat Kınıklıoğlu: Karabağ'da Gelişme Olmazsa Protokol İşlemez”, **www.suatkiniklioglu.org.tr** , 13.09.2009.

Anayasalarında devletin milli sembolü olarak Türk topraklarındaki Ağrı Dağı'nı göstermeleri, bütün dünya ülkelerinde Türkiye aleyhinde yoğun bir soykırım kampanyası yürütmeleri ve tüm bunların da ötesinde bizim dostumuz, kardeşimiz olan Azerbaycan topraklarının yüzde yirmisini işgal etmiş ve dolayısıyla bir milyon insanı göçmen haline getirmiş olmalarıdır. Ayrıca halen o toprakları işgal etmeye devam etmektedirler.

Bundan önceki Türk Hükümetleri, Azeri toprakları işgal edilir edilmez sınırlarını kapatacaklarını ve diplomatik ilişki kurmayacaklarını deklare etmişlerdir. Böylece Türkiye, hem Ermenistan üzerinde bir baskı oluşturmuş, hem de Azerileri rahatlatmıştır. Ancak şimdi yapılan ise tek bir konuyu ön plana çıkaran bir protokolün imzalanmasıdır. Bu konu da sınırların açılması ve karşılıklı diplomatik ilişkilerin kurulması şeklinde gündeme gelmektedir. Bunun yapılma nedeni yabancılardan gelen büyük baskıdır. Obama, Mecliste yaptığı konuşmada çok açık bir şekilde Türkiye'den sınırları açmasını ve ilişkileri normalleştirmesini istemiştir, Türkiye de şimdi bu isteği yerine getirmektedir.

Ermeniler, bu Protokolde hiçbir şekilde işgal ettikleri topraklardan çekileceklerini ifade etmiyorlar. Protokolde Karabağ ile ilgili tek bir cümle yer almamaktadır. Bu Protokol, 2 Nisan 2009 tarihinde parafe edilmiş olmasına rağmen açıklanmamıştır. 2 Nisan'dan kırk gün sonra, 14 Mayıs'ta, Başbakan, Azeri Parlamentosunda Yukarı Karabağ sorunu çözülmeden sınırı açmayacaklarını söyleyen bir konuşma yapmıştır. Ermenilerle, sınırı koşulsuz açmayı taahhüt eden bir anlaşma paraf ederken Azerilere, Karabağ meselesi çözülmeden sınırı açmayacakları söylenmiştir. İşte Türkiye böyle yaparak güvenilirliğini kaybetmektedir. Türkiye, iyi ya da kötü bir politika izleyebilir ama en kötü olanı, güvenilirliğini kaybetmesidir.³⁷⁷

Milliyetçi Hareket Partisi: Hükümet bugüne kadar taviz verdiği bütün uluslararası ilişkiler konularını milli menfaatler lehine yeniden değerlendirmeli, Ermenistan'la imzalanan ve TBMM'de bekletilen protokolleri geri çekmeli ve ABD'nin taşeronu olmaktan bir an önce vazgeçmelidir. AKP iktidarının milli menfaatleri gözetmeden ve başka başkentlerin politikalarıyla geldiği bu süreçte, Türkiye sürekli kendini anlatmaya çalışan, sinmiş, savunma hatlarına çekilmiş bir ülke görünümünden artık süratle çıkmalı ve ayağa kalkmalıdır.

³⁷⁷ Onur Öymen ile 11.06.2009 tarihinde yapılan röportaj.

Türkiye ile Ermenistan arasında imzalanan protokollerde Dağlık Karabağ sorununun çözümü konusunda herhangi bir atıfta bulunulmamıştır. Türkiye'nin içinde bulunduğu dar boğazdan çıkabilmesi için Protokollerin Genel Kurulda onaylanmaması gerekmektedir.

Ermenistan'ın Türkiye'nin toprak bütünlüğünü sorgulayan hasmane politika ve uygulamaları değişmediği sürece diplomatik ilişki kurulamayacaktır, Azerbaycan topraklarının işgali sona ermeden de sınır açılmayacaktır.³⁷⁸

Demokratik Sol Parti: Türkiye'nin iddialar konusunda uzun yıllar sessiz kalmasının, uluslararası kamuoyunda, Ermeniler'in iddialarının haklı olduğu biçiminde bir izlenim doğurmuştur.

Gelinen bu noktada olayları hem kendi halkımıza hem de dünya kamuoyuna gerçek boyutlarıyla anlatmak için her kurumun, politikacıların, tarihçilerin ve sivil inisiyatifin de içinde bulunduğu kapsamlı bir seferberlik sağlanması gerekmektedir. Hükümetlerin de koordinasyonu sağlama, ve kaynakları harekete geçirme konusunda en büyük sorumluluğa sahip olduğu unutulmamalıdır.

Dünya kamuoyunda “sözde soykırım” iddialarıyla ilgili on binlerce kitap, cd, web sitesi ve etkili lobi çalışmaları yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Gerçekleri anlatmakta geç kalmış olmakla beraber yılmamak, bilimsel çalışmaları, yayınları, uluslararası düzeyde tartışma olanağı sağlayacak toplantıları çoğaltmak ve yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızı etkili bir lobi oluşturabilecek biçimde örgütlemek gerekmektedir. Bu konuda büyük fonlar oluşturulmalıdır.

Ermeni iddialarının hiçbir hukuksal ve siyasal dayanağı yoktur. Çözüm için dünya kamuoyu Türkiye ile Ermenistan'ı sorunları çözmede baş başa bırakmalıdır.³⁷⁹

³⁷⁸ Faruk Bal ile 30.09.2009 tarihinde yapılan röportaj.

³⁷⁹ “Zeki Sezer konuşması”, <http://www.vekilblog.com/dspmenderes>, 20.04.2007.

Demokrat Parti: Ermenistan yönetimi Karabağ işgalinden vaz geçmedikçe, soykırım iddiasını sürdürdükçe, Anayasasındaki Türkiye toprakları üzerinde hak iddia ettiği izlenimi veren maddeler kalkmadıkça ilişkilerin düzelmesine imkan yoktur.³⁸⁰

Saadet Partisi: Bütün komşularla sınır kapılarının açılmasını prensip olarak doğrudur ve bu şekilde bölge her anlamda bir dinamizm kazanacaktır. Ancak Ermenistan meselesi bu konuda bir istisnayı barındırmaktadır. Dağlık Karabağ Bölgesi Ermenistan'ın işgali altındadır. Dağlık Karabağ sorunun kalıcı olarak çözülmeden sınırların açılması doğru değildir.³⁸¹

Türkiye Partisi: Ermeni sorunu hükümetle birlikte milli bir sorun olarak değerlendirmesi gerekir. Konunun iktidar, muhalefet ve tüm vatandaşlarla aynı duyarlılıkla izlenmesi gerekir. Hükümet bu konuda daha aktif bir dış politika izleyebilir, muhalefete düşen görev de bu sürece yardımcı olmaktır. Ermeni sorunu, ülkenin bütününe ilgilendiren milli bir sorundur. Bunun üzerine siyaset yapmak doğru değildir. Daha önce Ermenistan ile imzalanan protokolde yanlış davranılmıştır, ülke menfaatleri iyi gözetilmemiştir. Süreç henüz sona ermemiştir; iktidarın muhalefetle birlikte işbirliği halinde çözüm üretmesi gereklidir.³⁸²

Barış ve Demokrasi Partisi: Ermeni sorununa dış parlamentolar değil Türkiye çözüm bulmalıdır. Dışarıdaki çözüm arayışları, çözümsüzlüğü getirecektir. TBMM dışındaki yabancı parlamentoların bu sorunu gündemine alması, soruna çözüm arayışları, çözümü getirmemektedir. Türkiye Cumhuriyetinin, Osmanlı'dan aldığı kötü mirası örtbas politikalarıyla gizlemeye çalışmak doğru değildir. Türkiye'nin, bu konuyu tartışması gereklidir. Arşivdeki bilgiler açıklanmalı ve geçmişle yüzleşilmelidir. Sadece Ermeni meselesinde değil bütün halkların sorunlarının çözümü konusunda geçmişle yüzleşmekten kaçınmamalıdır.³⁸³

³⁸⁰ Nüzhet Kandemir ile 05.02.2010 tarihinde yapılan röportaj.

³⁸¹ "Davutoğlu Açılım Turunda", TRT Haber, 15.09.2009-

<http://www.trt.gov.tr/Haber/HaberDetay.aspx?HaberKodu=48dd03b0-1050-4e02-8238-1e79c6452841>

³⁸² "Şener Batman'da Moral Buldu", 07.03.2010, http://www.batmandogus.com/news_detail.asp?id=3978.

³⁸³ Ermeni Sorununa Türkiye Çözüm Bulmalı, Radikal, 12.03.2010.

Ş. Çözüm İçin Öneriler

Adalet ve Kalkınma Partisi: Başbakan Recep Tayip Erdoğan'a göre, Minsk grubunun da olduğu bir törende imzalan protokolün sürece olumlu etkisi olacaktır. Buradaki en önemli konu Azerbaycan'ın mağdur edilmemesidir. Başbakan Erdoğan'a göre Türkiye hiçbir zaman Azerbaycan'ı mağdur edecek bir adım atmayacaktır. Türkiye Ermenistan'a karşı da hep olumlu yaklaşımlar içinde olmuştur; Van Akdamar kilisesinin restorasyonu yapılmıştır, kaçak olarak Türkiye'de çalışan Ermenilere göz yumulmaktadır. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Erivan'a maç izlemeye gitmesi de olumlu bir mesajdır.³⁸⁴

Ermeni halkı ile Türkiye'nin hiç bir sorunu yoktur. ABD Devlet Başkanı Obama da ABD'deki diaspora Ermenilerinin yarattığı bir ivme ile bu konuyu Türkiye ziyaretinde gündeme getirmiştir. ABD'de başkan adayları seçim kampanyalarında konuları bütün boyutlarıyla bilmeden vaatler verip seçim sonrasında da seçmenlerinin verdiği sözleri tutması talebiyle karşılaşılır. Obama'nın Türkiye parlamentosunda bu konuyu dile getirmesi, böyle bir sürecin sonucudur. Ama iş giderek sınır kapısının açılmasına dayanmıştır. Ortada geniş bir paket vardır. Bu paketin içinde Dağlık Karabağ sorununun çözümü de vardır.³⁸⁵

Cumhuriyet Halk Partisi: ABD'de yapılan anketler, Amerikan kamuoyunun Rum ve Ermeni lobilerinin etkisiyle, ülkemiz aleyhinde olumsuz önyargılara sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Şükrü Elekdağ, ülkemizin kültür, tarih ve uygarlığını tanıtmak amacıyla Washington'un mutena bir yerinde bir Anadolu kültür ve medeniyetleri müzesi kurmanın en isabetli bir yol olacağı düşünmektedir. Anadolu kültür ve medeniyetleri müzesinin önde gelen bir amacı, Türkiye'nin tanıtımı olduğu kadar, Ermeni iddialarını da dolaylı bir şekilde çürütmek olacaktır; ancak, bir yanlış anlayışı önlemek amacıyla müzenin esas temasının, tarih boyunca Anadolu'daki Türk sanatının, kültürünün ve uygarlığının teşhiri olacaktır.

³⁸⁴ CNN Türk-Türkiye, 10.10.2009 tarihli televizyon programı.

³⁸⁵ Yakış, Yaşar: "Karabağ sorunu çözülmezse sınır kapısı açılmaz" **Radikal**, 12.04. 2009.

Müze, Hıristiyan zulmünden ve engizisyondan kaçan Yahudilere Osmanlının vatanını açmasını, Anadolu topraklarında yüzyıllar boyunca Müslümanlar ile Yahudi ve Hıristiyanların kendi kültürel, mesleki, dinsel ve adalet geleneklerini sürdürmeleri ve barış içinde yaşamalarını sağlayan millet sisteminin işleyişini ve Osmanlı'nın dini inançlara karşı toleranslı tavrını görsel bir şekilde teşhir etmesi sağlanabilir.³⁸⁶

Milliyetçi Hareket Partisi: Devlet Bahçeli'ye göre, Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesinin önündeki en büyük engelin, Türkiye düşmanlığı üzerine kurulu Ermeni politikalarıdır. Ermenistan'ın Türkiye'den toprak talebinden vaz geçtiğini açıklamadan, sahte soykırım yalanlarından döndüğünü ilan etmedikçe, ve Azerbaycan toprağı olan Dağlık Karabağ'dan çekilmedikçe tek taraflı yakınlaşmanın sakıncalıdır.

Ne var ki, AKP hükümeti Ermenistan'la diplomatik ilişki kurmak ve sınırın açılması sürecini başlatmak için 10 Ekim 2009 günü protokol imzalamıştır. Ermenistan, imzalanan protokollerle Türkiye ile diplomatik ilişki kurulmasının ve sınırın açılmasının takvime bağlanmasını sağlamıştır. Türkiye bu protokolleri bu haliyle imzalamış, içeriğini kabul ettiği ve bunları uygulamaya koyacağı konusunda resmi yükümlülük altına girmiştir.

Milliyetçi Hareket Partisi bu şartlar altında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin önüne geldiğinde bu Protokollere karşı çıkacağını ve bunlara onay verilmesinin tarihi vebaline ortak olmayacağını daha önce açıklamıştır.³⁸⁷

Demokratik Sol Parti: Geline bu noktada olayları hem kendi halkımıza hem de dünya kamuoyuna gerçek boyutlarıyla anlatmak için her kurumun, politikacıların, tarihçilerin ve sivil inisiyatifin de içinde bulunduğu kapsamlı bir seferberlik sağlanması gerekir. Hükümetler de koordinasyonu sağlama, ve kaynakları harekete geçirme konusunda en büyük sorumluluğa sahip olduğu unutulmamalıdır.”

Zeki Sezer, dünya kamuoyunda “sözde soykırım” iddialarıyla ilgili on binlerce kitap, cd, web sitesi ve etkili lobi çalışmaları yapıldığına dikkat çekerek, “Gerçekleri anlatmakta

³⁸⁶ Şükrü Elekdağ'ın konuşması, T.B.M.M. Birinci Oturum, 22.04.2004

³⁸⁷ MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin TBMM Grup Toplantısı Konuşması 30.01.2010.

geç kalmış olmakla beraber yılmamalıyız. Bilimsel çalışmaları, yayınları, uluslararası düzeyde tartışma olanağı sağlayacak toplantıları çoğaltmalıyız. Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızı etkili bir lobi oluşturabilecek biçimde örgütlemeliyiz. Bu konuda büyük fonlar oluşturmalıyız” dedi. Dünya kamuoyunun Ermenistan ile Türkiye’yi baş başa bırakması daha doğru olacaktır.

Demokrat Parti: Hüsamettin Cindoruk’a göre, Azerbaycan’ın yüzde 20’si Ermeni işgalinde ve Ermeniler savaşıarak Azerbaycanlıları şehit ettiler, zulüm yaptılar. Azerbaycan’da bir milyon Karabağ kaçını bulunmaktadır, ve mülteciler çok kötü şartlarda yaşamlarını sürdürmektedirler. Onlar o acıları yaşarken Ermenilerle anlaşıp sınır kapısını kayıtsız şartsız açmak Türklüğe ihanettir.³⁸⁸

Saadet Partisi: Saadet Partisi Genel Başkanı Numan Kurtulmuş’a göre, Ermeni meselesinde bir dostluk ortamı oluşturulmak isteniyorsa Türk ve Ermeni halklarının kardeşliğini ortaya koyacak atılımların ve açılımların yapılması gerekmektedir. Kurtulmuş ayrıca, ASALA terörünü ve iki halk arasındaki düşmanlık tohumu ekenleri lanetlemek için 11 Ağustos 1982 tarihinde Taksim Meydanında kendini yakan ve kaldırıldığı hastanede dört gün sonra hayatını kaybeden, Artin Penik isimli vatandaşımızın hayatını kaybettiği 15 Ağustos “Türk-Ermeni Dostluk Günü” olarak kabul edilmesini ve Artin Penik’in kendisini yaktığı yerde o günün anısına bir kitabenin dikilmesini önermektedir.³⁸⁹

Sınırların açılmasının komşularla sıfır problemin herkesin yararına olduğunu kaydeden Kurtulmuş, karşı tarafın da sıfır problemi temenni etmesinin gerektiğini belirterek, aksi takdirde bunun tek taraflı bir işaret olacağını, Dağlık Karabağ işgalinin sürdüğü müddetçe Türkiye’nin Ermenistan’la sınır kapısını açmasının çok açık şekilde bütün inisiyatifi karşı tarafa vermesi anlamına geleceğini ifade etmiştir.

Türkiye Partisi: Türkiye Partisi Genel Başkanı Abdüllatif Şener’e göre, çözüm için Karabağ’dan çekilmek, sözde soykırım iddialarından vazgeçmek gereklidir. Bunlar olmadan Ermenistan açılımının başarıya ulaşması mümkün değildir. Sadece Türkiye'nin Ermenistan'a

³⁸⁸ Hüsamettin Cindoruk’un Konuşmaları, http://www.dp.org.tr/GenelBaskan_konusmalar01.asp?id=1492.

³⁸⁹ www.sp.org.tr, 23. Aralık.2008.

uyguladığı ambargonun kaldırılması ise tek taraflı bir eylemdir.³⁹⁰ Tek taraflı iyi niyet yaklaşımının taviz vermek anlamı taşıdığını belirtmiştir.³⁹¹

Türkiye'nin sınırları Lozan'da Milli Misak'a göre çizilmiştir. Türkiye'nin kimseden toprak talebi yoktur, hiçbir ülkeye de toprak vermek niyetinde de değildir. Ermenistan'ın toprak iddiaları ise hala sürmektedir.³⁹²

Anavatan Partisi: Bülent Akarcalı'ya göre, hemen yapılabilecek en akıllı iş, "10 SORU 10 CEVAP'la" Ermeni Diaspora iddialarını yanıtlayacak, kolay okunur bir kitapçık hazırlamaktır. Bu kitapçıklar, İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça, İtalyanca, İspanyolca, Portekizce, Arapça ve AB de konuşulan diğer dillerde bastırılarak, yurt dışıyla ilişkisi olan her türlü özel ve resmi kuruluşlar aracılığıyla yabancı muhataplara dağıtılmalıdır. TBMM'den de yabancı Meclislere, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğünden yabancı gazete, dergi ve TV'lere, sendika-siyasi parti-üniversite ve meslek kuruluşlarımızdan yurt dışındaki muhataplarına göndermeleri istenmelidir.

Bu konuda tarihi olayları objektif biçimde inceleyip kitap yazarak, yabancı dergi ve gazetelerde makale yayımlayanları maddi ödüllerle teşvik edilmelidir. Yurt dışında düzenlenecek konferans, sempozyum gibi çalışmalara sürekli destek sağlanmalıdır. Bu konuda çalışıp yurt dışına mesaj verebilecek akademisyenlerimiz, araştırmacılarımız, boş zamanları olan emekli diplomatlarımıza gerekli maddi olanaklar sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır.

Daha sonra da kalıcı bir Merkez kurularak dünyanın herhangi bir yerinde Türkiye aleyhine yazılan, söylenen her şeye karşı anında cevap verilecek bir düzene geçilmelidir.³⁹³

Barış ve Demokrasi Partisi: Tarih kitaplarımızda, resmi ideolojik çerçevede hazırlanmış kitaplarda, Ermeni sorununun ne olduğu, 1915'te neler yaşandığı gibi konular Türkiye kamuoyuna anlatılmamıştır. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı'dan devir

³⁹⁰ www.multimirc.net, 05.09.2009.

³⁹¹ "Tek Taraflı İyi Niyet Tavizdir", **Milli Gazete**, 01.10.2009.

³⁹² DP Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk'un TV8'de yayınlanan "Erkan Tan'la Başkentten" Programında Yaptığı Konuşma, 11.09.2009.

³⁹³ "Haysiyetli Dış Politika", **Vatan Gazetesi**, 24.05.2005.

almış olduğu bu kötü mirasla yüzleşme konusunda cesur davranmamıştır. 1915'te bu bölgede çok trajik acı olayların yaşandığı bir gerçektir. Sorunun Türkiye dışında tartışılması bir çözüm getirmeyecektir, Türkiye'nin bu konuyu kendi içinde ele alması ve cesurca tartışması gerekmektedir. Meselenin sadece uluslararası alanda diasporayla bazı büyük devletlerin arasında yürüyecek bir tartışmayla çözülebileceğini düşünmek hata olur. Türkiye'nin geçmişi ile yüzleşmesi ve bu çerçevede çözmesi gerekmektedir. Yabancı Parlamentolarda alınan kararların Türkiye'deki soruna güçlü bir katkı sunmadığının görülmesi lazımdır.³⁹⁴

Türkiye Cumhuriyeti devleti Osmanlının o kaotik döneminde ittihatçı ekibin yol açtığı trajedinin yükünü taşımak yerine, bu dönemde yaşananları bütün gerçekleriyle ortaya çıkarmanın öncülüğünü yaparak o dönemde yaşananlardan duyduğu üzüntüyü ortaya koyabilme cesaretini göstermelidir. İki toplumun ve iki devletin geleceğe güvenle ve barış içerisinde, birlikte bakabilmesinin başka bir yolunun olmadığı bilinerek buna göre hareket edilmelidir.

Türkiye'de hâlen körüklenen Ermeni düşmanlığı konusunda en küçük bir tedbir almayan Hükûmetin, bu protokoller konusunda toplumun tatmin olmamasını da herhâlde anlayışla karşılaması gerekir. Hrant Dink cinayetinden sonra, neredeyse iyi ki öldürüldü” duygusunun topluma yayılması konusunda Hükûmetin hiçbir tedbir almaması ve imzalanan bu protokolleri topluma anlatamaması, bu konuda Hükûmetin aslında samimiyetini ortaya koyan bir durumdur.

Bir başka yakın örnek, 8 Ağustos 2009 tarihinde, Batman'da doğup göçle Suriye'ye yerleşen, daha sonra Avrupa'ya giden, dört dilde dört yüz beste yapan büyük sanatçı Aram Tigran'la ilgilidir. Aram Tigran, öldüğünde Diyarbakır'a defnedilmek istediğini vasiyetinde bildirmiştir. Bu talep ailesi tarafından Hükûmete ileildiğinde reddedilmiştir. Bunun nedeni de Tigran'ın Ermeni kimliğidir.³⁹⁵

³⁹⁴ Ermeni Sorununa Türkiye Çözüm Bulmalı, **Radikal**, 12.03.2010

³⁹⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, 9. Birleşim, 21 Ekim 2009.

SONUÇ

Ermeni tehcirini tarihi bağlamdan soyutlayarak anlamak mümkün değildir. Osmanlı İmparatorluğunun katıldığı son savaş olan Birinci Dünya Savaşı sırasında, bir taraftan çeşitli cephelerde devam eden savaş koşulları, diğer taraftan ekonomik sorunlar, salgın hastalıklar, zor mevsimsel şartlar ve ülkenin doğusunda çıkan isyanlar, İstanbul hükümetini zor durumda bırakmıştır.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşının sonunda imzalanan Berlin Antlaşmasıyla uluslararası bir sorun haline gelen Ermeni Sorunu, bölgede emelleri olan Avrupa devletlerinin ve Rusya'nın baskı aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Berlin Antlaşmasıyla büyük devletlerin desteğini elde eden Ermeniler, 1890 yılından itibaren kurdukları dernek ve partilerle isyanlar çıkarmışlar, çeşitli terör olaylarına girişmişlerdir.

Olayların giderek tırmanması sonucunda Ermeniler, 27 Mayıs 1915'te çıkarılan Sevk ve İskan Kanunu ile tehcir edilmişlerdir. Tehcir kararı olması muhtemel olaylar için fiilen ortaya çıkan isyanlar ve düşman ordusuyla yapılan işbirliğine karşı alınmıştır. Savaşın olumsuz şartları altında yapılan tehcir sırasında çeşitli nedenlerle ölümler olmuştur.

Türkiye o tarihte olan olayları 'çok acı olaylar' ve 'trajedi' olarak kabul etmektedir. Birinci Dünya Savaşı sırasında güvenlik kaygısıyla Ermeniler Osmanlı toprakları içinde bir bölgeye zorunlu göçe tabi tutulmuştur ve bu nakilde bir yok etme kastı bulunmamaktadır. Ermenilerin Doğu Anadolu'da savaş ve göç sırasında kayıplar verdikleri doğrudur. Ancak bu kayıplar, Doğu Anadolu'da yaşanan savaş ve isyanlar nedeniyle güvenliğin sağlanamaması gıda, ilaç yetersizliği, ağır iklim koşulları ile salgın hastalıklar nedeniyle meydana gelmiştir. Ermeni tarafının düşüncesi ise, tehcirde bir yok etme kastının olduğu ve olayların 'soykırım' tanımına uyduğudur.

Ermeni sorunu Osmanlı İmparatorluğunu parçalayarak paylaşmak isteyen devletlerin çıkardığı bugün de aynı nedenlerle canlı tutulmaya çalışılan bir meseledir. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan bu yana, Ermeniler, tarihi yeniden yazmak istercesine

Türklerle Ermenilerin birlikte yaşadıkları trajediden bir “Ermeni Soykırımı” mitosu yaratarak, önce kendilerini sonra da uluslararası platformlarda ve parlamentolarda kendi fikirleri lehinde kararlar aldırmaya devam etmektedirler.

Uzun yıllar boyunca Ermeni diasporasının yurt dışında Türkiye’ye karşı yürüttüğü propagandanın sonucunda, dünyada geniş bir kitle Ermenilerin iddialarını benimsemiştir. Soykırım konusu tamamen hukuki bir konu olmasına rağmen ve ancak Yabancı Parlamentoların asıl görevlerinin dışına çıkarak, sözde Ermeni Soykırımını tanıyan kararlar almaları, geçmişte ekilen kin ve nefret tohumlarını yeşertmek ve canlı tutmak dışında bir faydası olmamaktadır. Bu parlamentoların olaylara sadece Ermenilerin açısından bakması, olaylara bir türlü gerçek tarihi çerçeveden bakılamaması ve bu dönemde insan ve toprak açısından büyük kayıplar veren Türkleri peşinen suçlu ilan etmesi, Türkiye açısından bakıldığında adaletsizlik olarak görülmektedir.

Oysa soykırım fiilini veya Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinin üçüncü maddesinde belirtilen fiillerden birini işlediğine dair hakkında suç isnadı bulunan kimseler, suçun işlendiği ülkedeki Devletin yetkili bir mahkemesi, veya yargılama yetkisini kabul etmiş olan Sözleşmeciler Devletler bakımından yargılama yetkisine sahip bulunan uluslararası bir ceza mahkemesi tarafından yargılanır.

Koca bir İmparatorluğu, bu arada Kafkaslar ve Balkanlarda büyük ölçüde toprak kaybeden, bir zamanlar sahip olduklarının sadece küçük bir bölümünü (Anadolu) kurtarabilen genç Türkiye Cumhuriyeti, yaşananları kuşaktan kuşağa aktarmadan, sadece geleceğe bakarak geçmişteki olayları unutmayı tercih etmiştir. Kendi kayıplarını bile ‘unutan’ Türkiye’de Ermeni meselesi, cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ‘yok’ farz edilmiştir.

Ancak Ermeni kanadında konu hep canlı tutulmuş, yeni yetişen kuşaklar bu bilinçle yetiştirilmiştir. Tehcir edilen birinci kuşağın anlattıkları Ermenilerin ‘soykırım’ iddialarının temelini oluşturmaktadır. İlk kuşağın yaşadıklarının sonraki kuşaklara sözlü tarihle aktarılması, olayların üzerinde yüz yıla yakın bir süre geçmesine rağmen tazeliğini korumaya yaramaktadır. 1915 olaylarını bir dini inanış gibi gördükleri için tartışmaya da yaklaşmazlar.

Tek bekledikleri inandıkları bu ‘mutlak gerçeği’ başta Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere bütün devletlerin kabul etmesidir.

Kafkasya Türkiye için önemli bir bölgedir. Türkiye’nin SSCB’nin dağılmasından sonra Türk dünyası ile coğrafi bağlantısı bu bölge üzerinden olmaktadır. Doğu ve batı arasında bir geçiş yolu üzerinde olan Kafkasya, enerji ve ulaştırma koridorlarının kesiştiği noktada yer almaktadır. Türkiye’nin bu bölgedeki devletlerle köklü tarihse ve kültürel bağları vardır. Bu nedenle bu bölgedeki ülkelerin istikrar, barış ve refahı Türkiye için önemlidir.

Türkiye Kafkasya’daki bulunan Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan’ı, 1991 yılında SSCB’den ayrılmalarından sonra bir ayırım gözetmeden tanımış, Ermenistan hariç diğer iki ülkeyle diplomatik ilişkiler tesis etmiştir.

Türkiye’nin dış politikasını oluşturan ve yürütenlerin konuşmaları ve açıklamaları dış politika açısından önemlidir. Siyasi Partilerin programlarında bu hedefler yer alır. Parti programlarında genel olarak, komşularla iyi geçinme, bölgesel istikrara verilen önem, iyi komşuluk ilişkileri gibi konular yer almaktadır.

Parti programlarına ve söylemlere bakıldığında dış politika konusu benzerlik göstermektedir. Özelde, Transkafkasya konusu birkaç cümle ile geçiştirilip, iyi ilişkiler kurmak ve geliştirmek şeklinde yer almaktadır.

Ermeni sorunu konusunda siyasi partiler, sorunun tanımı, tehcirin nedeni, uygulanması, Moskova ve Kars Antlaşmalarının sorunu gerçekte çözdüğü konusu, diaspora Ermenilerin sorunun çözümsü kalmasına katkısı ve olayların soykırım tanımına girmediği konusunda hemfikirdirler. Sadece Barış ve Demokrasi Partisi temsilcileri ‘soykırım’ ifadesini kullanmamakla birlikte Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde ‘etnik temizlik’, ‘azınlıkların sistematik tasfiyesi’ gibi ifadeler kullanmaktadırlar.

Cumhurbaşkanı Abdullah GÜL’ün Erivan’ futbol maçı izlemek için gitmesi, protokollerin imzalanması gibi konularda farklı görüşler vardır. AKP ve Barış ve Demokrasi Partisi bu konularda daha olumlu düşünürlerken diğer Partiler, bu Protokollerin, Türkiye'nin çıkarlarını gözetebilecek özellikte olmadığı kanısındadırlar.

Sorunun çözümlü için diaspora Ermenileri ve diğer üçüncü ülkelerin konunun dışında tutulup, sadece belgelerle konuşmak, iddialarını arşiv belgeleriyle kanıtlamak, 1915 olaylarının sadece Ermenilerin başına gelen bir olay olmadığını, Müslüman ahalinin de Ermenilerle birlikte büyük bir acı yaşadığını, çok sayıda kayıp verdiğinin artık anlaşılması ve anlatılması gerekmektedir.

ÖZET

“Ermeni Sorununa Siyasi Partilerin Bakışı” konulu araştırmayı yaparken, siyasi parti temsilcilerine çeşitli soru sorulmuştur.

1915’te vuku bulan olaylar Birleşmiş Milletlerin soykırım tarifine uymadığı konusunda Barış ve Demokrasi Partisi haricinde bütün siyasi parti temsilcileri hemfikirdirler. BDP temsilcisi, açıkça soykırım tarifini kullanmamakla birlikte azınlıkların “sistematiik tasfiyesi”, mübadele, tehcir ve katliamla ortadan kaldırılması” gibi ifadeler kullanmıştır.

Protokoller konusunda, AKP haricindeki partiler Protokollerin, “Türkiye’nin çıkarlarına uygun düşmediğini” ve“ teslimiyetçi bir dış politika” olduğunu vurgulamışlardır. DTP ise, Protokolleri desteklemektedir.

ABSTRACT

The research titled “Political Parties Approach to the Armenian Case” was made through questioning political party representatives with several questions.

The fact that “the incidents which happened in 1915 did not match with the United Nations Genocide definition” was agreed by all political party representatives except Peace and Democracy Party. Although the representative of Peace and Democracy Party did not explicitly use the “genocide” concept, instead he used expressions like “systematic elimination of minorities” and “destruction through population exchange, deportation and massacre”.

For the Protocols concluded between Republic of Turkey and Republic of Armenia, all but Justice and Development Party interpreted the protocols as “against Turkish interests” and emphasized that they were a product of “submissive foreign policy”. As for Peace and Democracy Party, they give support to the protocols.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

Ataöv, Türkkaya, Halaçoğlu, Yusuf, **Osmanlı'nın Son Döneminde Ermeniler**, Osmanlı Devleti Neden Tehcir Uyguladı, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı, Ankara, 2002.

Atılğan, İnanç, Mumcuyan, Garabet, **Archival Documents of the Vennese Armenian-Turkish Platform**, Edition Diwan im Vieser Verlag, 2009.

Ayışığı, Metin, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri**, TTK Yayınevi, Ankara, 2004

Bektaş, Hamza, Uludağ Üniversitesi, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi**, Yayın No:5, Bursa, 2001.

Çiçek, Kemal, **Türk Ermeni Anlaşmazlığının Siyasi Kökenleri, Tehcir ve Dönüş Üzerine Yaklaşımlar**, Türk Tarih Kurumu.

Çitlioğlu, Ercan, **Ölümcül Tahteravalli, Ermeni ve Kürk Sorunu**, Baskı Matbaası, Ankara, 2007.

Dedeyan, Gerard, **Histoire du People Armenien**, Edition Privat, Juin, 2007, Toulouse.

Ergül, Cevdet, **II.Abdülhamit'in Doğu Politikası ve Hamidiye Alayları**, Çağlayan Yayınları İzmir, 1997.

Genel Kurmay Başkanlığı, **Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri**, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 2005.

Gürün, Kamuran, **Ermeni Dosyası**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2006.

Halaçoğlu, Yusuf, **Sürgünden Soykırıma Ermeni İddiaları**, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2008.-

Herzig, Edmund, Kurkchian, Marina, **The Armeniana, Past and Present in the Making of National Identity**, Susan Pattie, Rout-Ledge, Curzon, New York, 2005.

Hovannassian, Richard, **The Armenian genocide in perspective**, Transactions Publishers, New Jersey.

İlter, Erdal, **Büyük İhanet, Ermeni Kilisesi ve Terör**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007

- İlter, Erdal, **Ermeni Meselesinin Perspektifi ve Zeytin İsyancıları**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1998.
- Kaçaznuni, Hovannes, **Taşnak Partisinin Yapacağı Bir Şey Yok**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kantarıcı, Şenol, **Ermeni Sorunu El Kitabı**, ASAM, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, AÜ Basımevi, Ankara, 2002
- Keskin, Hızır, **Birinci Dünya Savaşından Bugüne Ermeni Sorunu**, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2005.
- Laçiner, Sedat, **Ermeni Sorunu, Diaspora ve Türk Dış Politikası**, Karınca Yayınları, Ankara.
- Laçiner, Sedat, **Türkiye ve Ermeniler**, USAK Yayınları, Ankara, 2005.
- Linndqvist, Sven, **Extreminez Toutes Ces Brutes**, Le Serpent a Plumes, Paris,1998.
- Macler, Frederic, **La Nation Armenienne, Son Passe, Ses Malheur**, Paris,1924.
- Mazıcı, Nurşen, **Ermeni Sorununun Kökeni**, Pozitif Yayınları, İstanbul
- Melson, Robert, **Revolution and Genocide**, The University of Chicago Press,1992.
- Meray, Seha. L.- Olcay, Osman, **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1977.
- Meyrier, Gustave, **Les Massacres de Diarbekir**, Edition L'Inventaire, Paris, 2000.
- Moltke, Helmuth Karl Bernhard von **"Moltke'nin Türkiye Mektupları"**, Çev.Hayrullah Öz, İstanbul, 1969.
- Nalbandian, Louise, **The Armenian Revolutionary Movement**, Los Angeles, University of California Pres, 1963.
- Özdemir Hikmet (Ed), **Türk-Ermeni İhtilafı, Makaleler**, T.B.M.M. Kültür ve Sanat Kurulu Yayınlar, No: 22, Nisan, 2007.
- Perinçek, Mehmet, **Rus Devlet Arşivlerinden 100 Belgede Ermeni Meselesi**, Doğan Kitap, İstanbul,2007, Belge no:12.
- Sander, Oral, **Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi Yayınları, 2007, Ankara.
- Sarıay, Yusuf, **Türk-Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları, Uluslararası Sempozyumu**, Gazi Üniversitesi, 23-25 Kasım 2005, Ankara.
- Sevillia, Jean, **Le Terrorisme Intellectuel**, Edition Perin, Paris, 2003.

Sunny, Ronald Grigor, **Soviet Armenia, Armenian People From Ancient To Modern Times**, Macmillan, New York, 2004.

Şimşir, Bilal, **Ermeni Meselesi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005.

Toksoy, Ahmet, **Ermeni tarihçi Mateos'ta Alpaslan ve Melikşah**, Ermeni Araştırmaları, 1. Türkiye Kongresi, Bildirileri-I Cilt.

Tuğlacı, Pars, **Tarih Boyunca Batı Ermenileri**, Cilt1 (287-1851), Pars Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Temelkuran, Ece, **Ağrı'nın Derinliği**, Everest Yayınları, İstanbul, 2008.

Uras, Esat, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul, Belge Yayıncılık, 1987.

Yıldırım, Hüsamettin, **Ermeni İddiaları ve Gerçekler**, Sistem Ofset Yayınları, Ankara, 2000,

Makaleler:

“ABD Mahkemesinden Ermenilere Tazminat Tokadı”, **Hürriyet**, 21 Ağustos 2009.

Acer, Yücel, “Terörizm Kavramı Açısından Ermeni Terörü ve Genel Nitelikleri”, **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 8, Kış 2003.

Aktan, Gündüz, “Ayıp-1”, **Radikal**, 31.03.2005

“Aktan Diyalog Çağrısında Bulundu”, **Bizim Anadolu Gazetesi**, 15 Kasım 2006.

Aktan, Gündüz, Devletler Hukukuna Göre Ermeni Sorunu, **Ermeni Sorunu, Temel Bilgi ve**

Aktan, Gündüz, “Kuğunun Ölümü”, **Radikal**, 07.01.2002.

Aktan, Gündüz, Lozan Antlaşması ve Ermeni Sorunu, **Ermeni Sorunu, Temel Bilgi ve Belgeler**, ASAM Yayınları.

Aktan, Gündüz, “Türk Trajedisi”, **Radikal**, 01 Eylül 2001.

Aktan, Gündüz, “Türk-Ermeni Diyalogu”, **Radikal**, 11.07.2001.

Bardakçı Murat, İşte Kara Kaplı Defterdeki Gerçek, **Hürriyet**, 25 Nisan 2005.

“Erivan'da Kanlı Baskın”, **Radikal**, 28 Ekim 1999.

“Ermeni Sorununa Tarihçiler El Koyuyor”, **Vatan Gazetesi**, 08.02.2004.

Günal, Bülent, “Türk-Ermeni Belge Savaşları Kitap Oldu”, **Habertürk**, 21.09.2009.

“İşte Kara Kaplı Defterdeki Gerçek”, **Hürriyet**, 25 Nisan 2005.

Kasım Kamer, “Armenia’s Foreign Policy: Basic Parameters of Ter-Petrosyan and Kocharian Era”, **Review of Armenian Studies**, Cilt 1 Sayı 1, 2002.

Laçiner, Sedat, “Corps Loto: How Many Armenians Killed”, **Journal of Turkish Weekly**, 30 Ocak 2007.

Lütem, Ö.Engin, “Olaylar ve Yorumlar”, **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 4, Aralık 2001-Ocak-Şubat 2002

Lütem, Ömer Engin, “1919 Paris Barış Konferansında Ermeni Talepleri”, **Ermeni Araştırmaları**, Sayı:22, Yaz,2006.

Lütem, Ömer Engin, Lozan’dan Sonra Ermeni Sorunu, Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler, ASAM Yayınları, Ankara, 2007.

Lütem, Ömer Engin, “Türkiye-Ermenistan Protokollerin Parafe Edilmesi”, AVİM, 01.09.2009.

‘Manşet’ Programı, **CNNTürk**, 31.01.2001.

Palabıyık, Serdar, “Ermeni Sorununun Tarihsel Boyutu”, Ermeni Sorunu, **Temel Bilgi ve Belgeler**, ASAM, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Öncü basımevi, Ankara 2007.

Palabıyık, Serdar, “Türkiye-Ermenistan İlişkileri”, 1918-2007, **Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler**, ASAM Yayınları, Ankara.

Pulur, Hasan, “Ermeni Tehciri İsyanla Başlar”, **Milliyet**, 14 Mart 2005.

Şimşir, Bilal, Ermeni Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, Mart-Nisan 2001,

Şirin, F.S, “Etkili Birer Propaganda Aracı Olarak Ermeni Sorunu Karşısında Albayrak ve Hadisat Gazeteleri”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.28, Sayı: 45, s. 159-189.

Yetkin, Murat, “Bu Fırsat Kaçsaydı Bir Daha Ele Geçmezdi”, **Radikal**, 8 Eylül 2008

İnternette Alınan Kaynaklar:

Archives des Affaires Etrangères de France, Serie Levant, Armenie, Vol.2,

folio 47’den naklen bkz. Bilal Şimşir, **Les Départén de Melte et les Allégations Armeniennes**, Ankara 1998, p. 49.

Armenia Cradle of Civilisation, <http://www.armeniaforeignministry.com/arm/index.html>

The Armenian Observer Blog, 27.10.2007, <http://ditord.com/2007/10/27/the-worst-day-in-the-new-history-of-armenia/>

“Kocharian Discusses Territorial Claims in Interview With Turkish TV”, 01 02 2001, Asbarez.com.

Ataöv, Türkkaya, “Osmanlıların Kuruluş Yıllarında Ermenilerle İlişkileri”, **Öğretmen Dünyası**, Ankara, Sayı 31, <http://www.ogretmendunyasi.org>.

BOA, DH. ŞFR, 59/235) Ayrıca göç sırasında sağlık sorunlarını karşılamak üzere gerekli tedbirler alınmıştır. (BOA, DH. ŞFR, 54-A/153)

BOA Şifre Kalemi, No.57/273; 58/124'den naklen Osmanlı'nın Son Döneminde Ermeniler, Yusuf Halaçoğlu makalesi

BYGEM, Ayın Tarihi, Nisan 1995,

<http://www.byegm.gov.tr/ayintarihidetay.aspx?Id=179&Yil=1995&Ay=4>

BYEGM, Mayıs, 1992,

<http://www.byegm.gov.tr/ayintarihidetay.aspx?Id=214&Yil=1992&Ay=5>

Byegm, Ayın Tarihi,3 Eylül 2008,

<http://www.byegm.gov.tr/ayintarihidetay.aspx?Id=16&Yil=2008&Ay=9>

Byegm, Ayın Tarihi, 6 Eylül.2008,

<http://www.byegm.gov.tr/ayintarihidetay.aspx?Id=16&Yil=2008&Ay=9>

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/19/33.pdf>.

<http://www.devletarsivleri.gov.tr/kitap/belge/2600belge/372.doc>.

<http://ditord.com/2007/10/27/the-worst-day-in-the-new-history-of-armenia/>

http://genocide.am/article/about_tsitsernakaberd.html.

http://www.hyeetch.nareg.com.au/armenians/language_p2.html.

Hyemedia, “We demand compensation from turkey for those losses inflicted upon our people”, October 31, 2009.

Kasım, Kamer, “Ermeni Sorunu'nun Uluslararası İlişkiler Boyutu”, **Ermeni Sorunu: İddialar ve Gerçekler**. <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/makaleler/makale37.html>

Kılıç, Osman, AVİM, Ermeni Araştırmaları , sayı.29, www.avim.org.tr.

Sezgin, Mahmut Niyazi, ERAREN, Ermeni Araştırmaları Dergisi, Sayı 5, Bahar-2002, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Dergiler>.

TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, “Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri I”, 1845-1890, Ankara,2004.

EKLER

1. 27 Mayıs 1915 tarihli “Yer Değiştirme Kanunu”

Vakt-i seferde icraat-i hükümete karşı gelenler için cihet-i askeriyece ittihaz olunacak tedabir hakkında kanun-i muvakkat

Madde 1:

Vakt-i seferde ordu ve kolordu ve fırka kumandanları ve bunların vekilleri ve müstakil mevki kumandanları ahali tarafından herhangi bir suretle evamir-i hükümete ve müdafaa-i memlekete ve muhafaza-i asayişe müteallik icraat ve tertibata karşı muhalefet ve silahla tecavüz mukavemet görürlerse, derakap kuvve-i askeriye ile en şiddetli surette te'dibat yapmaya ve tecavüz ve mukavemeti esasından imh etmeye mezun ve mecburdurlar.

Madde 2:

Ordu ve müstakil kolordu ve fırka kumandanları, icabat-i askeriye mebni veya casusluk ve hıyanetlerini hissettikleri kura ve kasabat ahalisini münferiten veya müctemian diğer mahallere sevk ve iskan ettirebilirler.

Madde 3:

İş bu kanun tarih-i nesrinden muteberdir.

Madde 4:

İş bu kanunun me'riyyet-i ahkamına başkumandan vekili ve harbiye nazırı memurdur. Meclis-i umuminin içtima'ında kanuniyeti teklif olunmak üzere iş bu layiha-i kanuniyenin muvakkaten mevki'- i mer'iyyete vaz'ini ve kavanin-i devlete ilavesini irade eyledim.

13 Recep 1333, 14 Mayıs 1331

Mehmet Reşat

Sadrazam Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Mehmet Sait Enver

2. Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Ermenistan Devlet Başkanı Robert Koçaryan'a mektubu (13. Nisan 2005)

"Sayın Cumhurbaşkanı"

"Türk ve Ermeni halkları, dünyanın hassas bir bölgesinde ortak bir tarih ve komşu coğrafyayı paylaşmakla kalmamış, uzun yıllar bir arada yaşamışlardır. Ancak, ortak tarihimizin bir dönemine ilişkin yorum ve değerlendirme farklılıklarımızın mevcudiyeti bir sır değildir.

Geçmiş yıllarda halklarımıza acı veren hatıralar bırakan bu farklılıklar bugün de ülkelerimiz arasında dostane ilişkiler geliştirilmesini kolaylaştırmayan bir rol oynamaktadır.

Ülkelerimizin yöneticileri olarak başta gelen görevimizin, gelecek nesillerimize hoşgörünün ve karşılıklı saygının egemen olduğu barış ve huzur dolu bir dostluk ortamı bırakmak olduğunu düşünüyorum.

Bu görüşleri, ülkemizin ana muhalefet partisi lideri Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Sayın Deniz Baykal da paylaşmaktadır. Bu çerçevede, ülkelerimizin tarihçi ve diğer uzmanlarından oluşan bir grubun 1915 dönemine ait gelişme ve olayları sadece Türk ve Ermeni değil, ilgili üçüncü ülkelerde yer alan tüm arşivlerde araştırarak, bulgularını uluslararası kamuoyuna açıklamaları yolunda ülkenize bir davet yapıyoruz.

Bu yönde bir girişimin hem tarihin tartışmalı bir bölümüne ışık tutacağını, hem de ülkelerimiz arasındaki ilişkilerin normalleşmesine hizmet edecek bir adım oluşturacağını düşünüyorum.

Gelecek nesillere dostça ve daha barışçı bir ortam devretmeyi amaçlayan bu önerimizin kabul göreceğini umuyorum. Tarihçi ve diğer uzmanlarınızdan bir grup oluşturarak arşivlerde ortak çalışma yapmaları yolundaki önerimize olumlu yaklaştığınız takdirde, bu önerimizin ayrıntılarını ülkenizle görüşmeye hazırız.

Saygılarımla."

3. Ermenistan Devlet Başkanı Robert Koçaryan'ın Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'a mektubu (25 Nisan 2005)

Sayın Başbakan,

Mektubunuzu almış bulunuyorum. Gerçekten de, iki komşu olarak, birlikte uyum içinde yaşamının yollarını bulmak amacıyla çalışmak zorundayız. Bu nedenle, aramızda

ilişkilerin kurulması, sınırın açılması ve böylece iki ülke ve iki halk arasında bir diyalog başlatılmasını teminen ilk günden itibaren size elimizi uzattık.

Özellikle Avrupa kıtasında, güçlüklerle dolu geçmişleri hakkında farklı görüşleri bulunan komşu ülkeler bulunmaktadır. Ancak, bu ülkeler, aralarındaki anlaşmazlıkları tartışmaya devam ederlerken bile bu durum onların açık sınırlara, normal ilişkilere, diplomatik bağlara sahip olmalarını ve birbirlerinin başkentlerinde temsilciler bulundurmalarını engellemiştir.

Geçmişle ele almaya yönelik öneriniz bugüne ve geleceğe hitap etmeyi de kapsamıyorsa etkili olamaz. Yararlı bir diyaloga girebilmek için uygun ve elverişli bir siyasi ortamın yaratılmasına ihtiyacımız vardır. İkili ilişkilerin geliştirilmesi sorumluluğu hükümetlere aittir, bu sorumluluğu tarihçilere bırakma hakkımız yoktur. Bu nedendir ki ülkelerimiz arasında önkoşulsuz diplomatik ilişkilerin tesisini evvelden de önerdik ve yeniden öneriyoruz..

Bu bağlamda, milletlerimiz arasında askıda kalan tüm sorunları çözmek ve bir anlayış birliğine ulaşmak amacıyla bu sorunları görüşecek hükümetler arası bir komisyon toplanabilir.

Saygılarımla,

(Mektupların Türkçesi: Ermeni Araştırmaları Dergisi, Sayı: 16-17, Kış 2004- İlkbahar 2005)

4. Declaration of Independence

The Supreme Council of the Armenian Soviet Socialist Republic

Expressing the united will of the Armenian people;

Aware of its historic responsibility for the destiny of the Armenian people engaged in the realization of the aspirations of all Armenians and the restoration of historical justice;

Proceeding from the principles of the Universal Declaration on Human Rights and the generally recognized norms of international law;

Exercising the right of nations to free self-determination;

Based on the December 1, 1989, joint decision of the Armenian SSR Supreme Council and the Artsakh National Council on the "Reunification of the Armenian SSR and the Mountainous Region of Karabakh;"

Developing the democratic traditions of the independent Republic of Armenia established on May 28, 1918;

Declares

The beginning of the process of establishing of independent statehood positioning the question of the creation of a democratic society based on the rule of law;

1. The Armenian SSR is renamed the Republic of Armenia (Armenia). The Republic of Armenia shall have its flag, coat of arms, and anthem.

2. The Republic of Armenia is a self-governing state, endowed with the supremacy of state authority, independence, sovereignty, and plenipotentiary power. Only the constitution and laws of the Republic of Armenia are valid for the whole territory of the Republic of Armenia.

3. The bearer of the Armenian statehood is the people of the Republic of Armenia, which exercises the authority directly and through its representative bodies on the basis of the constitution and laws of the Republic of Armenia. The right to speak on behalf of the people of the Republic of Armenia belongs exclusively to the Supreme Council of Armenia.

4. All citizens living on the territory of Armenia are granted citizenship of the Republic of Armenia. Armenians of the Diaspora have the right of citizenship of Armenia. The citizens of the Republic of Armenia are protected and aided by the Republic. The Republic of Armenia guarantees the free and equal development of its citizens regardless of national origin, race, or creed.

5. With the purpose of guaranteeing the security of the Republic of Armenia and the inviolability of its borders, the Republic of Armenia creates its own armed forces, internal troops, organs of state and public security under the jurisdiction of the Supreme Council. The Republic of Armenia has its share of the USSR military apparatus. The Republic of Armenia determines the regulation of military service for its citizens independently. Military units of other countries, their military bases and building complexes can be located on the territory of the Republic of Armenia only by a decision of Armenia's Supreme Council. The armed forces of the Republic of Armenia can be deployed only by a decision of its Supreme Council

6. As the subject of international law, the Republic of Armenia conducts an independent foreign policy; it establishes direct relations with other states, national-state units of the USSR, and participates in the activity of international organizations.

7. The national wealth of the Republic of Armenia - the land, the earth's crust, airspace, water, and other natural resources, as well as economic and intellectual, cultural capabilities are the property of its people. The regulation of their governance, usage, and possession is determined by the laws of the Republic of Armenia. The v has the right to its share of the USSR national wealth, including the supplies of gold and diamond, and hard currency funds.

8. The Republic of Armenia determines the principles and regulation of its economic system, creates its own money, national bank, finance-loan system, tax and custom services, based on the system of multiple forms of property ownership.

9. On its territory, the Republic of Armenia guarantees freedom of speech, press, and conscience; separation of legislative, executive, and judicial powers; a multi-party system; equality of political parties under the law; depolitization of law enforcement bodies and armed forces.

10. The Republic of Armenia guarantees the use of Armenian as the state language in all spheres of the Republic's life; the Republic creates its own system of education and of scientific and cultural development.

11, The Republic of Armenia stands in support of the task of achieving international recognition of the 1915 Genocide in Ottoman Turkey and Western Armenia.

12. This declaration serves as the basis for the development of the constitution of the Republic of Armenia and, until such time as the new constitution is approved, as the basis for the introduction of amendments to the current constitution; and for the operation of state authorities and the development of new legislation for the Republic.

Signed by:

Levon Ter-Petrossian

President of the Supreme Council of the Republic of Armenia

Ara Sahakian

Secretary of the Supreme Council of the Republic of Armenia

Yerevan

August 23, 1990.

5- DH. ŞFR, 52/184

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Kalemi:

Umûmî:

Husûsî: 7

(Şifre)

Kastamonu Vilâyetine

C[evâb-ı] 16 Nisan 1331 Çankırı'ya gönderilen Ermeniler mevkûf olmadığı için kendilerinin kışlada bulundurulmaları muvâfık değildir. Evvelcede tebliğ olduğu vechile esâsen firâr etmeleride muhtemel bulunmadığından kasaba dâhilinde serbest bırakılarak muhâfazalarına i'tinâ edilmesi ve buradan tertîb olunan bir komiser mu'âvini ile beş polisin Çankırı'ya derdest-i i'zâm bulunduğu.

Fî 19 Nisan, sene [1]331

Nâzır

6. Bâb-ı Âlî Dâhiliye Nezâreti İskân-ı Aşâyir ve Muhâcirîn Müdüriyeti İstatistik

Subesi

44 Şifre

Suriye Vilâyetine

C[evâb-ı] 16/17 Ağustos sene [1]331. Suriye'ye gönderilecek Ermenilerin iskânı lâzım ve bu bâbda tahsîsât-ı kâfiye irsâli mu'âmelesi der-dest-i ikmâldir.

Fî 19 Ağustos sene [1]331

Nâzır Nâmına

İmza

7. Ermeni Sevki sırasında uygun hareketleri görülmeyen Kahta Kaymakamı Hakkı Bey 'in işten el çektirilmesine dair belge.

DH. ŞFR, 59/235

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti

Umûmî :

Husûsî :

113

Şifre

Ma'mûretülazîz Vilâyetine

C[evâb-ı] (*) Kânûn-ı Evvel, sene [1]331. Kahta Kaymakâmı Hakkı Bey'in Ermenilerin sevki esnâsındaki ahvâl ü harekât-i gayr-ı lâıyıkasına mebnî** Divân-ı Harb-i Örfiye tevdi'î Hey'ât-i Tahkikiye Re'isi Mazhar Bey'e cevâben teblîğ olunmuştur. Mûmâ-ileyhin azline dâ'ir** mu'âmele Divân-ı Harb'ce verilecek karara ta'lik edilmiş olduğundan şimdiden eli işden çekdirilmesi.

Fî 24 Kânûn-ı Evvel, sene [1]331

Nâzır

İmza

8. Hastalanan Ermenilere Belediye doktorunun tedavisi etmesi konusunda belge

DH. ŞFR, 54-A/153

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti

Şifre

Haleb Vilâyetine

* Belgedeki yıpranmadan dolayı buradaki kelime okunamamıştır.

** Belgedeki yıpranmadan dolayı buradaki kelime tahmini olarak okunmuştur.

C[evâb-ı] 11 Temmuz sene [1]331 Re'sü'l-ayn'a gelen Ermenilerden hasta olanlarını tedâvi etmek üzere beledî doktorlarının i'zâmı câ'izdir.

Fî 15 Temmuz sene [1]331

Nâzır

Talat

9. BM Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, 1948

Sözleşmeci Taraflar, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 11 Aralık 1946 tarihli ve 96(I) sayılı kararında soykırımın, Birleşmiş Milletlerin ruhuna ve amaçlarına aykırı olan ve uygar dünya tarafından lanetlenen, uluslararası hukuka göre bir suç olarak beyan edilmesini dikkate alarak, tarihin her döneminde soykırımın insanlık için büyük kayıplar meydana getirdiğini kabul ederek, insanlığı bu tür bir iğrenç musibetten kurtarmak için uluslararası işbirliğinin gerekli olduğuna kanaat getirerek, aşağıdaki hükümlerde anlaşmışlardır:

Madde 1: [Önleme ve cezalandırma görevi] Sözleşmeci Devletler, ister barış zamanında isterse savaş zamanında işlensin, önlemeyi ve cezalandırmayı taahhüt ettikleri soykırımın uluslararası hukuka göre bir suç olduğunu teyit eder.

Madde 2: [Soykırım oluşturan eylemler] Bu Sözleşme bakımından, ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden her hangi biri, soykırım suçunu oluşturur.

- a) Gruba mensup olanların öldürülmesi;
- b) Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi;
- c) Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak, yaşam şartlarını kasten değiştirmek;
- d) Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak;
- e) Gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmek;

Madde 3:[Cezalandırılacak eylemler]

Aşağıdaki eylemler cezalandırılır:

- a) Soykırımda bulunmak;
- b) Soykırımda bulunulması için işbirliği yapmak;
- c) Soykırımda bulunulmasını doğrudan ve aleni surette kışkırtmak;
- d) Soykırımda bulunmaya teşebbüs etmek;
- e) Soykırıma iştirak etmek;

Madde 4: [Kişilerin cezalandırılması]

Soykırım suçunu veya üçüncü maddede gösterilen fiillerden birini işleyenler, anayasaya göre yetkili yöneticiler veya kamu görevlileri veya özel kişiler de olsa cezalandırılır.

Madde 5: [Uygulama mevzuatı]

Sözleşmeci Devletler, bu Sözleşmenin hükümlerine etkililik kazandırmak, ve özellikle soykırımdan veya üçüncü madde belirtilen fiillerden suçlu bulunan kimselere etkili cezalar verilmesini sağlamak için, kendi Anayasalarında öngörülen usule uygun olarak gerekli mevzuatı çıkarmayı taahhüt eder.

Madde 6: [Soykırım suçu ile suçlanan kişilerin yargılanması]

Soykırım fiilini veya Üçüncü maddede belirtilen fiillerden birini işlediğine dair hakkında suç isnadı bulunan kimseler, suçun işlendiği ülkedeki Devletin yetkili bir mahkemesi, veya yargılama yetkisini kabul etmiş olan Sözleşmeci Devletler bakımından yargılama yetkisine sahip bulunan uluslararası bir ceza mahkemesi tarafından yargılanır.

Madde 7: [Suçluların iadesi]

Soykırım fiili ve Üçüncü maddede belirtilen diğer fiiller, suçluların iadesi bakımından siyasal suçlar olarak kabul edilmez.

Sözleşmeci Devletler bu tür olaylarda kendi yasalarına ve yürürlükteki sözleşmelere göre suçluları iade etmeyi üstlenir.

Madde 8: [Birleşmiş Milletlerle işbirliği]

Sözleşmeci Devletlerden her hangi biri, soykırım fiillerinin veya Üçüncü maddede belirtilen her hangi bir fiilin önlenmesi ve sona erdirilmesi için gerekli gördükleri takdirde, Birleşmiş Milletlerin yetkili organlarından, Birleşmiş Milletler Şartı'na göre harekete geçmesini isteyebilir.

Madde 9: [Sözleşmenin yorumlanması ve uygulanması]

Sözleşmeci Devletler arasında, bu Sözleşmenin yorumlanması, uygulanması veya yerine getirilmesi ve ayrıca soykırım fiillerinden veya Üçüncü maddede belirtilen fiillerin her hangi birinden bir Devletin sorumluluğu ile ilgili olarak çıkan uyuşmazlıklar, uyuşmazlığın taraflarından birinin talebi üzerine Uluslararası Adalet Divanı önüne götürülür.

Madde 10: [Orijinal metinler]

Bu Sözleşmenin eşit ölçüde geçerli olan Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca metinleri 9 Aralık 1948 tarihini taşır.

Madde 11: [İmza, onay ve katılma]

Bu Sözleşme 31 Aralık 1949 tarihine kadar Birleşmiş Milletler Üyelerinin ve Üye olmayıp da Genel Kurul tarafından bu Sözleşmeyi imzalamaya davet edilen Devletlerin imzasına açıktır.

Bu Sözleşme onaylanır, ve onay belgeleri Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine tevdi edilir.

Bu Sözleşmeye 1 Ocak 1950 tarihinden sonra Birleşmiş Milletler Üyeleri ile Üye olmayıp da yukarıda belirtildiği gibi davet edilen Devletler katılabilir. Katılma belgeleri Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine tevdi edilir.

Madde 12: [Sözleşmenin uygulama alanının genişletilmesi]

Bir Sözleşmeci Taraf her hangi bir zamanda, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine hitaben göndereceği bir bildirimle, bu Sözleşmenin uygulanmasını, bu Sözleşmeci Tarafın dış ilişkileri bakımından sorumlu olduğu ülke veya ülkeler bakımından genişletebilir.

Madde 13: [Yürürlüğe giriş]

İlk yirmi onay veya katılma belgesinin tevdi edilmesinin tamamlandığı gün, Genel Sekreter bir tutanak düzenler ve bunun bir kopyasını Birleşmiş Milletlerin bütün Üyelerine ve on birinci maddede belirtilen Üye olmayan Devletlere iletir.

Bu Sözleşme, yirminci onay veya katılma belgesinin tevdi edilmesini izleyen doksanıncı gün yürürlüğe girer.

Daha sonraki bir tarihte tevdi edilen bir onay veya katılma belgesi, bu onay veya katılma belgesinin tevdi tarihini izleyen doksanıncı gün yürürlüğe girer.

Madde 14: [Sözleşmenin yürürlükte kalış süresi]

Bu Sözleşme yürürlüğe girdiği tarihten itibaren on yıl süreyle yürürlükte kalır.

Bundan sonraki beş yıllarda, bu sürelerin bitiminden en az altı ay önce çıkma beyanında bulunmamış Sözleşmeci Devletler bakımından yürürlükte kalmaya devam eder.

Çıkma, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine hitaben gönderilecek yazılı bir bildirimle yürürlük kazanır.

Madde 15: [Sözleşmenin yürürlükten kalkması]

Sözleşmeden çıkmalar nedeniyle bu Sözleşmeye Taraf Devletlerin sayısı on altının altına düşerse, Sözleşme bu çıkma bildirimlerinden en sonuncusunun yürürlük kazandığı tarihten itibaren yürürlükten kalkar.

Madde 16: [Sözleşmenin değiştirilmesi]

Sözleşmeci Taraflar Genel Sekretere hitaben gönderecekleri yazılı bir bildirim vasıtasıyla her zaman bu Sözleşmede değişiklik yapılmasını talep edebilirler.

Genel Kurul, böyle bir talep karşısında yapılması gereken işleme karar verir.

Madde 17: [Bildirimler]

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, bütün Birleşmiş Milletler Üyelerini ve on birinci maddede belirtilen üye olmayan Devletleri aşağıdaki konularda bilgilendirir:

- a) On birinci maddeye göre alınan imzalar, onaylar ve katılmalar;
- b) On ikinci maddeye göre alınan bildirimler;
- c) On üçüncü madde gereğince Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarih;

- d) On dördüncü maddeye göre alınan çekilme bildirimleri;
- e) On beşinci maddeye göre Sözleşmenin yürürlükten kalkması;
- f) On altıncı maddeye göre alınan bildirimler;

Madde 18: [Depozitörlük işlevi]

Bu Sözleşmenin orijinal metni Birleşmiş Milletler arşivinde saklanır.

Sözleşmenin onaylı bir örneği, Birleşmiş Milletler Üyelerine ve on birinci maddede belirtilen üye olmayan Devletlerin her birine iletilir.

Madde 19: [Kayıt]

Bu Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarih Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından kayda geçirilir.

10. BOA DH.ŞFR.Nr. 95/124

Archive: BOA DH. ŞFR. Nr. 95/124
Document: Nr. 6. Ciphred Telegram, 1 page
Language: Turkish
Date: 15 January 1915
Origin: Istanbul
From: Ministry of Interior
To: Governor of the Sanjak of Mardin

Subject: Paying expenses relating to the deportation and feeding of Armenians

Contents: Ciphred telegram from the Ministry of Interior to the governor of the Sanjak of Mardin, regarding money order being sent for the deportation and food expenditures for Armenians, and regarding the procedure to be implemented depending on whether the railroad administration carries out the transportation partially or in full.

December 11, 1918: A money order for the amount of 10,000 Ottoman Liras is being sent to the Vilayet for expenditure regarding deportation and feeding of the Armenians. We already informed Diyarbekir that your county [Mardin] needs a part of the money being sent. Please inform Constantinople if the railway authority intends or doesn't intend to carry on the transportation of people. January, 1919. To the Deputy Interior Minister.

Published in: Armenians in Ottoman Documents (1915-1920) p. 228.
Editorial Notes: Document presented by the Turkish participants.

11- Türkiye ile Ermenistan,, Azerbaycan ve Gürcistan Arasında Dostluk Andlaşması

Kars, 13 Ekim 1921

(Metin)

Ulusların kardeşliği ilkesini ve kavimlerin kendi geleceklerini öz gürece saptamak hakkını tanımakta birleşmiş bulunan ve aralarında her zaman iyi ilişkilerin ve karşılıklı çıkarlara dayanan gerçek dostluk bağlarının kurulmuş olduğunu görmek özleminde olan, bir yandan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti öte yandan Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sosyalist Sovyetler Cumhuriyetleri, Hükümetleri Rusya Sovyetleri Sosyalist Cumhuriyeti Hükümetinin de katılımıyla, bir Dostluk Antlaşması yapılması için görüşmelere girişilmesine karar vermişler ve bu amaçla;

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti:

Büyük Millet Meclisinde Edirne Milletvekili ve Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'yı;

Büyük Millet Meclisinde Burdur Milletvekili ve Bayındırlık Bakanlığı eski Müsteşarı Muhtar ve Türkiye'nin Azerbaycan Temsilcisi Memduh Şevket Bey'leri;

Ermenistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti:

Dışişleri Komiseri İskinaz Maradya ve İçişleri Komiseri Boğuz Makizyan'ı;

Azerbaycan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti:

Devlet Denetimi Halk Komiseri Behbut Şah Tahtineski'yi;

Gürcistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti:

Kara ve Deniz Kuvvetleri Halk Komiseri Şalva İlyava ve Dışişleri ve Maliye Komiseri Aleksandr Sıvanidze'yi

Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti:

Letonya'daki Temsilcisi Jak Halski'yi yetkili Temsilci atamışlardır.

Adı geçen yetkili Temsilciler, yöntemine uygun görülen yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki maddeleri kararlaştırmışlardır.

Madde 1— Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sosyalist Sovyetler Cumhuriyetleri Hükümetleri Bağlıklı Tarafların ülkelerinin parçalarından bulunan topraklar üzerinde daha önce egemenlik haklarını kullanmış olan Hükümetler arasında kararlaştırılmış olup söz konusu topraklara ilişkin Antlaşmalar ile Üçüncü Hükümetler arasında yapılmış Güney Kafkasya Cumhuriyetlerine ilişkin Antlaşmaları geçersiz sayarlar. Moskova'da 16 Mart 1921 (1337) günü imza edilen Türk - Rus Antlaşması bu Madde hükmü nün dışında tutulmuştur.

Madde 2— Bağlıklı Taraflar, içlerinden birine zorla kabul ettirilmek istenilecek herhangi bir barış Antlaşması ya da uluslararası bir bağıtı tanımamak konusunda görüş birliği içindedirler. Bu Antlaşma gereğince, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sovyetler Cumhuriyetleri Hükümetleri Türkiye'ye ilişkin olup da bugün Büyük Millet Meclisince temsil edilen Türkiye Hükümetinin tanımadığı hiç bir uluslararası bağıtı tanımamağı kabul ederler. İşbu Antlaşmada yazılı "Türkiye" terimi ile İstanbul'da toplanan Osmanlı Millet Meclisince kabul edilip açıklanan ve tüm devletler ile basına bildirilen 28 Aralık 1336 (1920) günkü Misak-ı Milli'nin kapsadığı topraklar anlaşılır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti de Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'a ilişkin olup bu ülkelerin bugün Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sovyetlerince temsil olunan Hükümetlerince tanınmayan hiç bir uluslararası bağıtı tanımamağı kabul eder.

Madde 3— Ermenistan Azerbaycan ve Gürcistan Sovyetler Cumhuriyetleri

Hükümetleri Kapitülasyonlar yönteminin her ülkenin ulusal gelişmesinin özgürce sürmesi ve egemenlik haklarının bütünüyle kullanılmasıyla bağdaşmadığını kabul ederek, Türkiye’de bu yöntemle herhangi bir biçimde ilişkili her türlü yetkilerin ve hakların kullanılmasını geçersiz ve kaldırılmış sayar.

Madde 4—Türkiye’nin kuzey - doğu sınırı (Rus Genelkurmayının 1/210.000 ölçekli, 1 parmak, 5 verstlik mesafe haritasına göre) Karadeniz kıyısında bulunan Sarp Köyünden başlayarak Hedis Meta Dağı – Şavyet Dağında suların bölündüğü çizgi - Kani Dağı ve oradan, sürekli olarak, Ardahan ve Kars Sancaklarının eski yönetim sınırlarının kızeyini ve Arpa Çay ile Aras ırmaklarının talveğini Nizni - Kara Su’yun döküldüğü yere dek izleyen çizgi ile belirlenmiştir. (Sınırın ayrıntıları ve buna ilişkin işler için I ve II sayılı Ekler ile Bağlı Taraflarca imzalanmış ilişik haritaya başvurulması. Antlaşma metni ile harita arasında çelişki bulunursa Antlaşma metni haritaya yeğ tutulacaktır.)

Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti Hükümetinin bir temsilcisinin de katılımıyla eşit sayıda üyelerden oluşacak bir Karma Sınır Çizme Komisyonu topraklar üzerinde sınırı ayrıntılarıyla saptamak ve sınır işaretlerini koymakla görevlidir .

Madde 5—Türkiye Hükümeti ile Ermenistan ve Azerbaycan Sovyetler Hükümetleri işbu Antlaşmanın III sayılı Ekinde belirtilen sınırlar içinde olmak üzere, Nahcivan bölgesinin Azerbaycan’ın koruyuculuğunda özerk bir ülke oluşturulması konusunda anlaşmışlardır.

Madde 6— Türkiye, işbu Antlaşmanın 4. maddesinde gösterilen sınırların kuzeyinde bulunan ve Batum Livasına ilişkin topraklar ile Batum kenti ve limanı üzerindeki egemenlik hakkını, şu koşullarla, Gürcistan’a bırakmağa razı olur:

Birincisi: İşbu Maddede belirtilen yerler halkının, her topluluğun kültürel ve dinsel haklarını sağlayacak ve bu halkın yukarıda sözü geçen yerlerde isteklerine uygun bir tarım toprakları rejimi kurma olanağına sahip olacak biçimde geniş bir yönetimsel özerkliğe kavuşması.

İkincisi: Batum limanı üzerinden Türkiye'ye giden ya da oradan gelen ticaret malları ve tüm nesnelerin gümrük vergisine bağlı tutulmayarak ve hiç bir engelle karşılaşmayarak, her türlü vergi ve ücretten bağışık biçimde, serbest transit hakkı ile birlikte, Türkiye'nin özel harcamalarından da ayırık olarak, Batum limanından yararlanmasının sağlanması.

Bu Maddenin uygulanması için işbu Antlaşmanın imzasından hemen sonra ilgili Taraflar temsilcilerinden oluşan bir Komisyon kurulacaktır.

Madde 7—Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Gürcistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti Hükümeti, ortak sınır bölgeleri halklarının Karma bir Komisyonca, gümrük, polis ve sağlık işleri alanlarında konulacak öncelikli yasalara uymaları koşulu ile, Sınırı geçmelerini kolaylaştırmağı yükümlenirler.

Madde 8— Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Gürcistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti Hükümeti iki ülkenin sınır bölgesi halklarının sınırın öteki yanında bulunan kışlık ve yazlık otlakların-dan yararlanmaları zorunluluğunu göz önünde tutarak, söz konusu halkların hayvanlarını sınırdan geçirmek ve alışıldığı üzere, otlaklardan yararlanmak hakkını vermeği kabul ederler. Sınırdan geçiş sırasında uygulanacak gümrük işlemleri ile polis, sağlık vb. önlemleri Karma bir Komisyonca belirlenecektir.

Madde 9— Boğazların tüm ulusların ticaretine açılması ve geçiş özgürlüğünün sağlanması için Türkiye ile Gürcistan, Karadeniz ve Boğazların bağlı olacağı rejimin kesin biçimde hazırlanması işinin, kıyı devletlerinin temsilcilerinden oluşmak üzere, daha sonra yapılacak bir Konferansa bırakılmasını uygun bulurlar. Şu da var ki, bu Konferans ta alınacak kararların Türkiye'nin salt egemenliğine ve Türkiye ile onun başkenti İstanbul'un güvenliğine hiç bir zarar getirmemesi gerekir.

Madde 10— Bağlıklı Taraflar, toprakları üzerinde, karşı Taraf ülkesinin ya da ona bağlı topraklardan birinin Hükümeti rolünü üstlenmek savında bulunan örgüt ve

grupların kurulmasını ya da yerleşmesini ve öteki ülkeye karşı savaşım amacıyla olan grupların yerleşmesini hiç bir zaman kabul etmemegi yükümlenirler. Şurası belirlidir ki, işbu Maddede söz konusu olan “Türkiye toprakları” Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin doğrudan doğruya sivil ve askersel yönetimi altında bulunan topraklardır.

Madde 11— Bağlı Taraflardan birinin öteki Taraf topraklarında oturan uyrukları, yerleşmiş oldukları ülke yasalarından doğan hak ve görevlere uygun biçimde işlem görmekle birlikte, ulusal savunmaya ilişkin yasalardan bağımsız tutulup onlara uymaları istenilmeyecektir. Aile veraset hakları ile ehliyeteye ilişkin işlerde de Tarafların uyrukları işbu Madde hükümlerinin dışında kalacaklardır. Bu konular bir özel anlaşma yapılarak çözümlenecektir.

Madde 12— Bağlı Taraflar, içlerinden birinin öteki ülke topraklarında oturan uyrukları için En Çok Gözetilen Ulus işlemi uygulanmasına izin verirler. Bu Madde Sovyetler Cumhuriyetlerinin kendi topraklarında öteki müttefik Rus Sovyet Cumhuriyetleri yurttaşlarına tanıdıkları haklar ile Türkiye tarafından kendisinin müttefikleri olan Müslüman devletlerinin uyruklarına tanınan hakları hiç bir zaman kapsamaz.

Madde 13— 1918 yılından önce Rusya’ya bağlı iken, üzerinde Türkiye’nin egemenlik hakkı doğrulanan topraklar halkından olup Türk uyrukluğundan çıkmak isteyenler eşyasını, mallarını ve paralarını birlikte alarak Türkiye’yi özgürce terk etmek hakkına sahip olacaklardır. Bunun gibi, egemenlik hakkı Türkiye tarafından Gürcistan’a bırakılmış olan toprakların halkından olup da Gürcistan uyrukluğundan çıkmak isteyenler, eşya ve mallarını ya da bunların karşılığı parayı birlikte alarak Gürcistan’ı terk etme hakkına sahip olacaklardır.

Madde 14— Bağlı Taraflar, işbu Antlaşmanın imzalanmasından sonra altı aylık bir süre içinde 1918 ve 1920 Savaşları mültecileri konusunda özel bir anlaşma yapmayı yükümlenirler.

Madde 15— Bağlı Taraflardan her biri işbu Antlaşmanın imzalanmasından hemen

sonra, Kafkas cephesindeki savaş nedeniyle işlenen cinayet ve cürümler için öteki Taraf uyrukları yararına tam bir genel af ilan etmeği yükümlenir.

Madde 16— Bağlıklı Taraflar işbu Antlaşmanın imzalanmasından sonra iki aylık bir süre içinde, kendi toprakları üzerinde bulunan eski asker ve sivil tutsakları karşılıklı olarak yurtlarına geri yollamağı kabul ederler.

Madde 17— Bağlıklı Taraflar, ülkeleri arasındaki bağlantıların kesilmeden sürdürülmesi amacıyla, demiryolu, telgraf vb. ulaşım ve iletişimi koruma ve geliştirmeğı ve zorluklarla karşılaşmaksızın, kişi ve malların özgürce geçişini sağlamak için gerekli önlemlerin aralarında anlaşarak alınmasını yükümlenirler. Bununla birlikte, yolcuların ve ticaret eşya sınır giriş çıkışında Bağlıklı ülkelerin her birinde yürürlükte bulunan yasalar bütünüyle uygulanacaktır.

Madde 18— Bağlıklı ülkeler arasındaki ilişkileri güçlendirmek için gerekli ticaret ilişkilerinin kurulması ve ekonomik, parasal vb. işlerin çözümlenmesi amacıyla, işbu Antlaşmanın imzalanmasından sonra, Tiflis'te ilgili ülkeler temsilcilerinden oluşan bir Komisyon toplanacaktır.

Madde 19. Bağlıklı Taraflar işbu Antlaşmanın imzalanmasından sonra üç aylık bir süre içinde, Konsolosluk Sözleşmeleri yapmağı yükümlenirler.

Madde 20— Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında yapılan bu Antlaşma onay işlemi görecektir. Onay belgelerinin verişimi en kısa bir süre içinde Erivan'da yapılacaktır.

Antlaşma imzalanır imzalanmaz yürürlüğe girecek olan 6, 14, 15, 16, 18, 19 uncu Maddeler ayrı tutulmak üzere, işbu Antlaşma onay belgelerinin verişimi gününde yürürlüğe girecektir.

Bu hükümlere olan inançla, yukarıda adları yazılan yetkili Temsilciler işbu Antlaşmayı imza etmişler ve mühürlemişlerdir.

İşbu Antlaşma 13 Ekim 1337 (1921) günü Kars'ta, beş örnek olarak düzenlenmiştir.

KAZIM KARABEKİR MRAVIAN
VELİ MAKINZIAN
MUHTAR CHAHUTAHTINSKY
MEMDUH ŞEVKET ELİAVA
SVANİDZE HANETZKY

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
İLE
ERMENİSTAN CUMHURİYETİ
ARASINDA
DİPLOMATİK İLİŞKİLERİN KURULMASINA DAİR
PROTOKOL

Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti,

Aynı gün imzalanan İlişkilerin Geliştirilmesine Dair Protokol'de öngörüldüğü şekilde, halklarının yararına hizmet etmek amacıyla iyi komşuluk ilişkileri tesis etmeyi, siyasi, ekonomik, kültürel ve diğer alanlarda ikili ilişkileri geliştirmeyi arzulayarak,

Birleşmiş Milletler Şartı, Helsinki Nihai Senedi, Yeni Bir Avrupa için Paris Şartı çerçevesindeki yükümlülüklerine atıfta bulunarak,

İkili ve uluslararası ilişkilerinde, eşitlik, egemenlik, diğer ülkelerin iç işlerine müdahale etmeme, toprak bütünlüğü ve sınırların dokunulmazlığı ilkelerine saygılı olacakları ve bu ilkelere saygı gösterilmesini sağlayacakları yönündeki taahhütlerini teyit ederek,

İki ülke arasında güven ve itimat ortamı oluşturulmasının ve bunun muhafaza edilmesinin, tüm bölgede barışın, güvenliğin ve istikrarın kuvvetlenmesine katkıda bulunacağını, güç kullanımından ya da güç kullanma tehdidinden imtina etmeye kararlı olarak, anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümünü teşvik etmenin, insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunmasının önemini akılda tutarak,

İki ülke arasındaki mevcut sınırın uluslararası hukukun ilgili antlaşmalarında tarif edildiği şekliyle karşılıklı olarak tanındığını teyit ederek,

Ortak sınırın açılması hususunda aldıkları kararı vurgulayarak,

İyi komşuluk ilişkileri anlayışıyla bağdaşmayacak herhangi bir siyaset izlemeyeceklerine dair taahhütlerini yineleyerek,

Hangi nedenle olursa olsun terörizmin tüm biçimlerini, şiddeti ve aşırıcılığı kınayarak, bu tür eylemlerin teşvikinden veya müsamaha görmesinden kaçınılacağını ve bunlara karşı mücadelede işbirliğine gidileceğini taahhüt ederek,

Ortak çıkarlar ve iyi niyet zemininde, barış, karşılıklı anlayış ve uyum hedefleri doğrultusunda ilişkileri için yeni bir model geliştirme ve istikamet belirleme iradelerini teyit ederek,

1961 tarihli Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesi uyarınca bu Protokolün yürürlüğe girdiği tarihten itibaren diplomatik ilişki kurulması ve karşılıklı olarak diplomatik temsilcilik açılması hususunda anlaşmışlardır.

Bu Protokol ve Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti arasında İlişkilerin Geliştirilmesine Dair Protokol aynı gün, ve esasen onay belgelerinin değişimini takip eden ilk ayın ilk günü yürürlüğe girecektir.

10 Ekim 2009 günü Zürih'te, Türkçe, Ermenice ve İngilizce dillerinde her biri orijinal olarak ikişer nüsha olarak imzalanmıştır. Yorum farklılığı olması halinde İngilizce metin esas alınacaktır.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ADINA

Ahmet Davutoğlu
Dışişleri Bakanı

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ ADINA

Edward Nalbandian
Dışişleri Bakanı

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
İLE
ERMENİSTAN CUMHURİYETİ
ARASINDA İLİŞKİLERİN GELİŞTİRİLMESİNE DAİR
PROTOKOL**

Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti,

Aynı gün imzalanan Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol **rehberliğinde**,

İkili ilişkilerini karşılıklı çıkarlara saygı ve güven temelinde geliştirme hedeflerini göz önünde **bulundurarak**,

İkili ilişkilerini iki ülkenin ortak çıkarları temelinde, siyasi, ekonomik, enerji, ulaştırma, bilimsel, teknik, kültürel ve diğer alanlarda geliştirmeye ve ilerletmeye **kararlı olarak**,

Uluslararası ve bölgesel örgütlerde işbirliğinin, iki ülke arasında özellikle BM, AGİT, Avrupa Konseyi, Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi ve KEİ kapsamında geliştirilmesine **destek vererek**,

İki devletin, bölgede demokratik ve sürdürülebilir gelişmenin sağlanması, bölgesel istikrar ve güvenin güçlendirilmesi için işbirliği yapmak yönündeki ortak amaçlarını **dikkate alarak**,

Bölgesel ve uluslararası uyuşmazlık ve çatışmaların uluslararası hukuk ilkeleri ve normları temelinde barışçı şekilde çözümlenmesi hususundaki taahhütlerini **tekrarlayarak**,

Terörizm, sınıraşan örgütlü suçlar, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi bölgeye ve dünya güvenlik ve istikrarına yönelik ortak güvenlik tehditleri konusunda uluslararası toplumun eylemlerini etkin şekilde desteklemeye hazır olduklarını **yeniden vurgulayarak**,

1. Bu Protokolün yürürlüğe girmesinden itibaren 2 ay içerisinde ortak sınırın açılması hususunda anlaşmışlardır,

2. Her iki ülkenin Dışişleri Bakanlıkları arasında düzenli siyasi istişare gerçekleştirilmesi;

İki halk arasında karşılıklı güvenin yeniden tesis edilmesi amacıyla, mevcut sorunların tanımlanmasına ve tavsiyelerde bulunulmasına yönelik olarak, tarihsel kaynak ve arşivlerin tarafsız bilimsel incelemesini de içerecek şekilde tarihsel boyuta ilişkin bir diyalogun uygulamaya konulması;

İki ülke arasında mevcut ulaştırma, iletişim, enerji altyapısı ve şebekelerinden en iyi şekilde istifade edilmesi ve bu yönde tedbirler alınması;

İki ülke arasında işbirliğini güçlendirmek amacıyla ikili hukuki çerçevenin geliştirilmesi;

İlgili kurumlar arasında ilişkilerin desteklenmesi ve uzman ve öğrenci değişimini teşvik etmek yoluyla bilim ve eğitim alanlarında işbirliği yapılması ve iki tarafa ait kültürel mirasın korunması ve ortak kültürel projelerin başlatılması amacıyla harekete geçilmesi;

İki ülkenin vatandaşlarına gerekli yardımı ve korumayı sağlayabilmek için 1963 tarihli Konsolosluk İlişkilerine dair Viyana Sözleşmesi uyarınca konsolosluk alanında işbirliği tesis edilmesi;

Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti arasında İlişkilerin Geliştirilmesine Dair Protokol'ün uygulanmasına ilişkin zaman çizelgesi ve unsurlar

Atılacak adımlar	Zamanlama
1. Ortak sınırın açılması	Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti arasında İlişkilerin Geliştirilmesine Dair Protokolün yürürlüğe girmesinden sonra 2 aylık bir süre içinde
2. İki Dışişleri Bakanının başkanlığında, hükümetlerarası komisyonun ve alt komisyonlarının çalışma kurallarını hazırlamak üzere bir çalışma grubunun oluşturulması	Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti arasında İlişkilerin Geliştirilmesine Dair Protokolün yürürlüğe girmesini izleyen günden 2 ay sonra
3. Hükümetlerarası komisyonun ve alt komisyonlarının çalışma kurallarının Bakanlar düzeyinde onaylanması	Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti arasında İlişkilerin Geliştirilmesine Dair Protokolün yürürlüğe girmesinden sonra 3 aylık bir süre içinde
4. Hükümetlerarası komisyonun ilk toplantısının düzenlenmesi	Hükümetlerarası komisyonun ve alt komisyonlarının çalışma kurallarının Bakanlar düzeyinde onaylanmasından hemen sonra
5. Aşağıdaki alt komisyonların çalışmaya başlamaları: -siyasi istişare alt komisyonu; -ulaştırma, iletişim ve enerji altyapı ve şebekeleri alt komisyonu; -hukuki konulara ilişkin alt komisyon; -bilim ve eğitim alt komisyonu; -ticaret, turizm ve ekonomik işbirliği alt komisyonu; -çevre sorunlarına ilişkin alt komisyon; ve - iki halk arasında karşılıklı güvenin yeniden tesis edilmesi amacıyla, mevcut sorunların tanımlanmasına ve tavsiyelerde bulunulmasına yönelik olarak, tarihsel kaynak ve arşivlerin tarafsız bilimsel incelenmesini de içerecek şekilde bir diyalogun uygulamaya konulması için ve Türk, Ermeni ve aynı zamanda İsviçreli ve diğer uluslararası uzmanların da yer alacakları tarihsel boyuta ilişkin alt komisyon.	Hükümetlerarası komisyonun ilk toplantısından en geç 1 ay sonra

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ADINA

Ahmet Davutoğlu
Dışişleri Bakanı

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ ADINA

Edward Nalbandian
Dışişleri Bakanı

14. Protocol on Development of Relations Between The Republic of Turkey and The Republic of Armenia

The Republic of Turkey and the Republic of Armenia,

Guided by the Protocol on the Establishment of Diplomatic Relations between the Republic of

Turkey and the Republic of Armenia signed on the same day,

Considering the perspectives of developing their bilateral relations, based on confidence and respect to their mutual interests,

Determining to develop and enhance their bilateral relations, in the political, economic, energy,

transport, scientific, technical, cultural issues and other fields, based on common interests of both

countries,

Supporting the promotion of the cooperation between the two countries in the international and

regional organisations, especially within the framework of the UN, the OSCE, the Council of Europe, the Euro-Atlantic Partnership Council and the BSEC,

Taking into account the common purpose of both States to cooperate for enhancing regional

stability and security for ensuring the democratic and sustainable development of the region,

Reiterating their commitment to the peaceful settlement of regional and international disputes and conflicts on the basis of the norms and principles of international law,

Reaffirming their readiness to actively support the actions of the international community in

addressing common security threats to the region and world security and stability, such as terrorism, transnational organised crimes, illicit trafficking of drugs and arms,

1. Agree to open the common border within 2 months after the entry into force of this Protocol,

2. Agree to

conduct regular political consultations between the Ministries of Foreign Affairs of the two countries;

implement a dialogue on the historical dimension with the aim to restore mutual confidence between the two nations, including an impartial scientific examination of the historical records and archives to define existing problems and formulate recommendations;

make the best possible use of existing transport, communications and energy infrastructure and

networks between the two countries, and to undertake measures in this regard;

develop the bilateral legal framework in order to foster cooperation between the two countries;
cooperate in the fields of science and education by encouraging relations between the appropriate institutions as well as promoting the exchange of specialists and students, and act with the aim of preserving the cultural heritage of both sides and launching common cultural projects;
establish consular cooperation in accordance with the Vienna Convention on Consular Relations of 1963 in order to provide necessary assistance and protection to the citizens of the two countries;
take concrete measures in order to develop trade, tourism and economic cooperation between the two countries; engage in a dialogue and reinforce their cooperation on environmental issues.

3. Agree on the establishment of an intergovernmental bilateral commission which shall comprise separate sub-commissions for the prompt implementation of the commitments mentioned in operational paragraph 2 above in this Protocol. To prepare the working modalities of the intergovernmental commission and its sub-commissions, a working group headed by the two Ministers of Foreign Affairs shall be created 2 months after the day following the entry into force of this Protocol. Within 3 months after the entry into force of this Protocol, these modalities shall be approved at ministerial level. The intergovernmental commission shall meet for the first time immediately after the adoption of the said modalities. The sub-commissions shall start their work at the latest 1 month thereafter and they shall work continuously until the completion of their mandates.

Where appropriate, international experts shall take part in the sub-commissions. The timetable and elements agreed by both sides for the implementation of this Protocol are mentioned in the annexed document, which is an integral part of this Protocol.

This Protocol and the Protocol on the Establishment of Diplomatic Relations between the Republic of Turkey and the Republic of Armenia shall enter into force on the same day, i.e. on the first day of the first month following the exchange of instruments of ratification.

Signed in (date, place) in Turkish, Armenian and English authentic copies in duplicate. In case of

divergence of interpretation, the English text shall prevail

FOR THE REPUBLIC OF TURKEY FOR THE REPUBLIC OF ARMENIA

Annexed document: Timetable and elements for the implementation of the Protocol on development of relations between the Republic of Turkey and the Republic of Armenia

Timetable and elements for the implementation of the Protocol on development of relations between the Republic of Turkey and the Republic of Armenia

Steps to be undertaken	Timing
1. to open the common border	within 2 months after the entry into force of the Protocol on the development of relations between the Republic of Turkey and the Republic of Armenia
2. to establish a working group headed by the two Ministers of Foreign Affairs to prepare the working modalities of the intergovernmental commission and its sub-commissions	2 months after the day following the entry into force of the Protocol on the development of relations between the Republic of Turkey and the Republic of Armenia
3. to approve the working modalities of the intergovernmental commission and its sub-commissions at ministerial level	within 3 months after the entry into force of the Protocol on the development of relations between the Republic of Turkey and the Republic of Armenia
4. to organize the first meeting of the intergovernmental commission	immediately after the adoption of the working modalities of the intergovernmental commission and its sub-commissions at ministerial level
<p>5. to operate the following sub-commissions:</p> <ul style="list-style-type: none"> - the sub-commission on political consultations; - the sub-commission on transport, communications and energy infrastructure and networks; - the sub-commission on legal matters; - the sub-commission on science and education; - the sub-commission on trade, tourism and economic cooperation; - the sub-commission on environmental issues; and - the sub-commission on the historical dimension to implement a dialogue with the aim to restore mutual confidence between the two nations, including an impartial scientific examination of the historical records and archives to define existing problems and formulate recommendations, in which Turkish, Armenian as well as Swiss and other international experts shall take part. 	at the latest 1 month after the first meeting of the intergovernmental commission